

**Конопельський В.Я.
Гриченко О.А.
Плужнік О.І.**

**Державний екзамен
з кримінального права
у питаннях та відповідях**

Навчальний посібник

Міністерство внутрішніх справ України
Одеський державний університет внутрішніх справ

Кафедра кримінального права та кримінології факультету № 1

Конопельський В.Я., Гритенко О.А., Плужнік О.І.

**Державний екзамен
з кримінального права
у питаннях та відповідях**

Навчальний посібник

Одеса

ОДУВС, 2018

УДК 343.2 : 378.147 (477)
П 40

Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою Одеського державного університету внутрішніх справ. Протокол № __7_ від _23__ __лютого__ 2018 р.

Укладачі:

В.Я. Конопельський - доктор юридичних наук, доцент,
 професор кафедри кримінального права та кримінології
 Одеського державного університету внутрішніх справ

О.А.Гриченко - кандидат юридичних наук, доцент,
 завідувач кафедри кримінального права та кримінології
 Одеського державного університету внутрішніх справ

О.І. Плужнік - кандидат юридичних наук, доцент,
 професор кафедри кримінального права та кримінології
 Одеського державного університету внутрішніх справ

Рецензенти:

В.В. Шаблистий - доктор юридичних наук , доцент
 професор кафедри кримінального права та кримінології
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ

А.М. Бабенко - доктор юридичних наук , доцент
 професор кафедри кримінального права та кримінології
 Одеського державного університету
 внутрішніх справ

Державний екзамен з кримінального права у питаннях та відповідях : навч. посіб.
 /уклад. Плужнік О.І., Конопельський В.Я., Гриченко О.А.. Одеса : ОДУВС, 2018. - 148 с.

Зміст

Вступ	5
Питання, що виносяться для атестації здобувачів вищої освіти.....	7
Відповіді на питання, що виносяться для атестації здобувачів вищої освіти.....	10
Список використаних джерел.....	146

ВСТУП

Притягнення до кримінальної відповідальності, призначення справедливого покарання щодо осіб, які вчинили злочин, відповідно до чинного кримінального законодавства - основна вимога законності у діяльності правоохоронних органів, діяльності усієї системи кримінального правосуддя. Закон про кримінальну відповідальність складає предмет вивчення курсу Кримінального права. Знання чинного кримінального законодавства є гарантією правильного, обґрунтованого вирішення питання кваліфікації злочинів, законного притягнення особи до кримінальної відповідальності, визначення справедливого обсягу кримінальної репресії, виду та терміну покарання.

Вивчення кримінального права України припускає не тільки глибоке вивчення чинного кримінального законодавства, засвоєння теоретичних положень цієї науки, але й набуття практичних навичок користування чинним кримінальним законодавством, іншими нормативними актами, постановами Пленуму Верховного Суду України під час вирішення конкретних кримінальних та інших життєвих ситуацій, які мають правове значення. Вирішення конкретних практичних завдань з кожної теми, яка вивчається, є заходом самоперевірки своїх знань.

Метою проведення занять з курсу "Кримінальне право" є:

засвоєння курсантами (студентами) основних правових понять, категорій, кримінально-правових інститутів, які ґрунтуються на Конституції України, загальновизнаних принципах та нормах міжнародного права;

- активізувати пізнавальну діяльність студентів щодо правового забезпечення реалізації кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин;

- сприяти розвитку абстрактного та логічного мислення щодо з'ясування сутності та змісту розглядуваних понять; вміння співвідносити теоретичні знання із практикою їх правозастосування;

- виховувати належне поважне ставлення до кримінального закону, усвідомлення особливої функції кримінального права та законодавства - охороняти особистість, її права та свободи, інтереси суспільства та держави;

- формувати усвідомлення того, що ефективність застосування кримінального законодавства - як одного з юридичних засобів боротьби із злочинністю, передусім пов'язана із тим, наскільки ґрунтовно вивчається це законодавство, наскільки добре засвоюються заходи практичної дії кримінальної норми; наскільки якісним є рівень

підготовленості фахівців - юристів, робота усіх правоохоронних органів, суду, наявністю їхнього авторитету серед населення;

- сформувані розуміння того, що кримінальне право, кримінальний закон вимагають конкретних знань, умінь, бо навіть невелика помилка у правозастосуванні може потягнути надто тяжкі наслідки, бо кримінальний закон передбачає найбільш суворі примусові заходи щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину;

- перевірка знань основних положень, сутності та змісту понять та термінів, які вивчаються;

- формування вміння аналізу чинного кримінального закону; співставлення норм Конституційного та Кримінального права, з точки зору відповідності останніх Основному закону; практичних навичок застосування отриманих знань під час вирішення практичних завдань, тестів, вирішення складних життєвих ситуацій, які мають кримінально-правове значення.

Підготовка юристів відповідними юридичними навчальними закладами забезпечується вивченням курсантами, слухачами, студентами певної системи правових дисциплін, що передбачені навчальним планом. Найбільш важливі з цих дисциплін, в тому числі і Кримінальне право, виносяться на державний екзамєн.

Державний екзамєн з Кримінального права – одна з форм підсумкової (заключної) перевірки рівня оволодіння випускниками загальнотеоретичних знань про Кримінальне право. Належний рівень цих знань, вміння ними користуватися в діяльності юриста - практика є особливо актуальними й у сучасній період реформування державно-правової дійсності в нашій країні. Тому написання навчально-методичного посібника для підготовки до державного екзамєну є своєчасним на сьогодні та доцільним.

Метою авторів було створити стислий, зручний у користуванні посібник. У ньому висвітлені важливі питання навчальної дисципліни „Кримінальне право України”, а сам матеріал викладений у стислій, лаконічній формі. Посібник у цілому відповідає переліку питань, що виносяться на державний екзамєн з цього курсу, але в той же час, завдяки своїй стислості не може виконувати роль збірника, в якому можливо отримати повну інформацію з усього курсу. Окремі питання викладені дуже коротко, інші – в загальному вигляді. Такий метод викладання матеріалу, на думку авторів, більш той, що відповідає основній меті.

ПИТАННЯ ЩО ВІНОСЯТЬСЯ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Поняття та система кримінального права України.
2. Завдання та функції кримінального права.
3. Принципи кримінального права.
4. Поняття та види тлумачення закону про кримінальну відповідальність.
5. Кримінальне право та інші галузі права.
6. Наука кримінального права.
7. Поняття злочину та його ознаки. Класифікація злочинів.
8. Поняття складу злочину, його ознаки та елементи.
9. Поняття та види об'єкта злочину. Об'єкт та предмет злочину. Їх взаємозв'язок та відмінність.
10. Поняття та ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Умови кримінальної відповідальності за злочинну бездіяльність.
11. Поняття та види суб'єкта злочину. Поняття спеціального суб'єкта злочину.
12. Поняття та ознаки співучасті.
13. Поняття та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину.
14. Відмінність злочинної недбалості від казусу. Значення цього питання в кримінальному праві України.
15. Поняття та види стадій злочину.
16. Поняття та ознаки добровільної відмови від вчинення злочину. Відмінність добровільної відмови від діяльного каяття.
17. Осудність, неосудність, обмежена осудність: поняття та критерії.
18. Види співучасників.
19. Поняття триваючого злочину.
20. Форми співучасті.
21. Мотив та мета злочину. Поняття та види помилки у кримінальному праві.
22. Сукупність злочинів за кримінальним кодексом України.
23. Поняття та види множинності злочинів.
24. Поняття та ознаки покарання. Мета покарання.
25. Місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину.
26. Система і структура закону про кримінальну відповідальність. Структура норми.
27. Система покарань, які застосовується до неповнолітніх.
28. Рецидив злочину за кримінальним кодексом України.
29. Загальна кримінально-правова характеристика порядку призначення основних видів покарань.
30. Закон про кримінальну відповідальність: поняття, ознаки.
31. Необережність та її види.
32. Поняття змішаної форми вини.
33. Обставини, що виключають злочинність діяння
34. Амністія.
35. Система покарання: поняття, ознаки
36. Характеристика основних видів покарань.
37. Характеристика додаткових видів покарань.
38. Характеристика покарань, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.
39. Обмеження волі: умови та порядок призначення.
40. Призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків
41. Позбавлення волі: умови та порядок призначення.
42. Загальні засади призначення покарання
43. Обставини, які пом'якшують покарання.
44. Обставини, які обтяжують покарання.
45. Види звільнення від покарання та його відбування.

46. Поняття звільнення від відбування покарання з випробуванням.
47. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.
48. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.
49. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років.
50. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким.
51. Поняття та види повторності злочинів.
52. Штраф як вид покарання за кримінальним кодексом України.
53. Поняття та наслідки судимості.
54. Поняття та система Особливої частини кримінального права України, її взаємодія з Загальною частиною.
55. Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру
56. Арешт, як вид покарання за кримінальним кодексом України: умови та порядок призначення.
57. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності.
58. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.
59. Види та умови застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру.
60. Поняття і види одиничних злочинів.
61. Поняття та система злочинів проти основ національної безпеки України. Відмінність державної зради від шпигунства.
62. Диверсія. Аналіз складу злочину.
63. Поняття та види умисного вбивства, їх характеристика.
64. Відмінність умисного вбивства від умисного тяжкого тілесного ушкодження що спричинило смерть потерпілого.
65. Вбивство через необережність: кримінально-правовий аналіз складу злочину.
66. Погроза вбивством: кримінально-правовий аналіз складу злочину.
67. Кримінально-правова характеристика тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України)
68. Умисне середньої тяжкості та легке тілесне ушкодження. Відмежування цих злочинів.
69. Кримінально-правова характеристика «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» (ст. 149 КК України)
70. Хуліганство та його види. Особливості кваліфікації цього злочину.
71. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК України) та захоплення заручників (ст.147 КК України). Відмінність цих злочинів.
72. Посів або вирощування снотворного маку та конопель» (ст.310 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину.
73. Розбещення неповнолітніх (ст.156 КК України). Відмінність цього злочину від інших злочинів Розділу IV Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Кримінально-правова характеристика зґвалтування (ст. 152 КК України) (40)
74. Кримінально-правова характеристика крадіжки (ст.185 КК України).
75. Грабіж, розбій, вимагання. Поняття та відмінність цих складів.
76. Кримінально-правова характеристика шахрайства (ст.190 КК України).
77. «Масові заворушення» (ст. 294 КК України) та відмінність цього злочину від «Групового порушення громадського порядку» (ст.293 КК України).
78. Кримінально-правова характеристика «Бандитизм» (ст.257 КК України). Особливості кваліфікації цього злочину.
79. «Контрабанда» (ст. 201 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину та її види.

80. «Розбій» (ст.187 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
81. «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» (ст.286 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
82. «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів» (ст.311 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
83. «Жорстоке поводження з тваринами» (ст. 299. КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
84. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст.286 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину.
85. Доведення до самогубства (ст.120 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину.
86. Незаконне полювання (ст. 248 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину. Відмінність цього злочину від злочинів проти власності.
87. Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст.154 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
88. Залишення в небезпеці (ст.135 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину.
89. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст.304 КК України). Особливості кваліфікації цього злочину.
90. Підміна дитини (ст.148 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину.

ВІДПОВІДІ НА ПИТАННЯ ЩО ВІНОСЯТЬСЯ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Поняття та система кримінального права України

Поняття “кримінальне право” вживається в двох значеннях, а саме:

- 1) кримінальне право як галузь права (кримінальне законодавство).
- 2) кримінальне право як наука кримінального права, тобто теорія кримінального права, наукова дисципліна, доктрина.

Кримінальне право як галузь права - це система, сукупність юридичних норм (а по суті законів), прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Предметом кримінального права як галузі права є відносини, які виникають внаслідок вчинення злочину і застосування відповідного за формою та змістом покарання за його вчинення.

Метод кримінального права як галузі права – метод примусу, який відображається у призначенні покарання.

Функції кримінального права як галузі права: охоронна та регулятивна.

Охоронна функція кримінального права визначена в ст.1 КК, а саме, Кримінальний кодекс має своїм завданням охорону від злочинних посягань найбільш важливих соціальних цінностей: прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку і громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. В кримінальному праві внаслідок його охоронної функції встановлюються каральні санкції за злочини.

Регулятивна функція. Регулятивна функція є похідною від охоронної і розуміється як заборона вчиняти певні дії (бездіяльність). Кримінальне право шляхом заборони вчинення певних дій здійснює регулювання суспільних відносин в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Система кримінального права

Кримінальне право як сукупність юридичних норм становить собою їх цілісну систему, окремі структурні утворення якої (підсистеми) найтіснішим чином пов'язані між собою. Всі норми кримінального права поділяються на дві частини - *Загальну і Особливу*.

В Загальну частину включені норми, що визначають завдання, принципи та основні інститути кримінального права. Вони закріплюють підстави кримінальної відповідальності, чинність кримінальної відповідальності, чинність кримінального закону в просторі і часі, поняття злочину і його види, осудність і неосудність, форми вини, співучасть, покарання і його види, порядок застосування окремих видів покарання, правила їх призначення, регулюють інститути, пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності і покарання, погашенням і зняттям судимості, особливості відповідальності неповнолітніх.

Норми Загальної і Особливої частин кримінального права як певні підсистеми законодавства знаходяться в тісному, нерозривному взаємозв'язку. Насамперед норми *Особливої частини* ґрунтуються на нормах Загальної частини. Тому розкриття дійсного змісту норм Особливої частини неможливо без звернення до частини Загальної. Разом з тим всі інститути Загальної частини мають у своїй основі узагальнення тих ознак, що властиві всім злочинам, передбаченим в Особливій частині. Так само, неможливо застосування окремих видів покарання за злочини, передбачені в Особливій частині, без урахування положень, закріплених в частині Загальній, щодо мети, видів, меж і порядку

призначення всіх покарань. Сама ж система покарань, визначена в Загальній частині, знаходить свій прояв і практичне застосування тільки шляхом призначення конкретних покарань, передбачених за окремі злочини в частині Особливій.

2.Завдання та функції кримінального права

Кримінальне право виконує певні завдання і здійснює свої функції.

Головні завдання кримінального права закріплені у ч.1 ст.1 КК України:

- 1) правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України;
- 2) забезпечення миру і безпеки людства;
- 3) запобігання злочинам.

З викладеного вище випливає, що основна функція кримінального права як галузі права – *охоронна*, оскільки воно охороняє властивими йому заходами найбільш важливі суспільні відносини, що регулюються іншими галузями права. Ці галузі права, регулюючи певні суспільні відносини, сприяють їх розвиткові і реалізації. Кримінальне ж право охороняє ці відносини від злочинних посягань. Так, норми цивільного права регулюють відносини, що складаються у сфері власності. В кримінальному праві внаслідок його охоронної функції встановлюються каральні санкції за злочини проти власності.

Проте, кримінальне право не обмежується лише здійсненням охоронної функції. Йому властива і *регулятивна* функція, яка проявляється в наступному:

1) норми кримінального права, забороняючи вчинювати суспільно-небезпечні дії (бездіяльність), у той же час вимагають певної правомірної поведінки. Кримінальний закон вже самим своїм існуванням впливає на поведінку людей. Частина людей виконує заборони кримінального закону боячись відповідальності і покарання (загальна превенція). Тим самим здійснюється регулятивна функція кримінально-правових норм, попередження злочинів.

2) окремі норми кримінального права прямо належать до регулятивних. Це наприклад норма про необхідну оборону, що виключає кримінальну відповідальність, норми про звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини), норми про погашення і зняття судимості.

Наступною функцією кримінального права є попереджувальна або превентивна функція, яка спрямована на реалізацію такого завдання як запобігання злочинам. Вона реалізується шляхом здійснення *загальної та спеціальної превенції*. Наявність загальної заборони вчинення діянь, визначених у КК як злочини має на меті утримати під страхом застосування покарання від таких діянь осіб, які до них схильні, а також й інших осіб (загальна превенція). Якщо особа вже засуджена за вчинення злочину, або до неї застосовані інші примусові заходи, в неї суттєво обмежуються можливості повторного вчинення злочину внаслідок посиленого соціального контролю (спеціальна превенція).

Крім названих вище, виділяють також відновлювальну та виховну функцію. *Виховна* функція полягає у вихованні в громадян поваги до дотримання законів, *відновлювальна* – у поновленні справедливості та порушених прав і законних інтересів осіб, які є потерпілими від злочинів.

3. Принципи кримінального права

Кримінальному праву як галузі права притаманні певні принципи. Ці принципи мають важливе значення у здійсненні кримінально-правової політики держави. Термін “принцип” походить від латинського “*prīncipium*” і означає “начало”, “основа”. Принципи кримінального права - це вихідні основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві.

Принципи кримінального права - основоположні ідеї, які визначають зміст кримінального права в цілому і його окремих інститутів. Принципи є орієнтиром діяльності відповідних державних органів та суду при застосуванні кримінального закону.

Прийнято розрізняти види принципів. *Загальноправові* принципи кримінального права, які притаманні всім галузям права, це принцип законності, принцип рівності громадян, принцип справедливості, принцип гуманізму.

Міжгалузеві принципи: принцип невідворотності відповідальності, принцип доцільності, принцип економії засобів державного примусу.

Спеціальні принципи кримінального права (галузеві), характерні лише для галузі кримінального права: принцип законодавчого визначення злочину (покарання), принцип особистої (персональної) відповідальності, принцип винної відповідальності, принцип диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання (відповідність покарання щодо тяжкості вчиненого злочину).

До найважливіших принципів кримінального права, серед інших, належать: принцип відповідальності лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин, принципи законності та гуманізму (в їх конкретному кримінально-правовому змісті), принцип вини, принцип невідворотності кримінальної відповідальності, принцип індивідуального (справедливого) характеру відповідальності та принцип економії кримінальної репресії.

4. Поняття та види тлумачення закону про кримінальну відповідальність

За своїм змістом певні кримінально-правові норми не завжди сприймаються однозначно. Це обумовлює застосування спеціальних прийомів щодо з'ясування їх змісту. У певних випадках виникає потреба в їх роз'ясненні – тлумаченні.

Тлумачення закону, в тому числі кримінального, – це з'ясування та визначення змісту правової норми, тобто волі законодавця, відображеної у прийнятому ним законі.

Тлумачення кримінального закону поділяється на види залежно від суб'єкта, способів та обсягу тлумачення.

За суб'єктом тлумачення поділяють на: а) офіційне; б) судове; в) доктринальне.

До прийняття Конституції України 1996 р. Верховна Рада України мала право тлумачення чинних законів та їх окремих положень. Таке тлумачення мало назву — *аутентичне*. Тепер Верховна Рада при прийнятті законів за необхідності дає визначення окремих понять та термінів у примітці до самого закону (окремих його частин). Наприклад, у Примітці до ст. 364 дається визначення поняття спеціального суб'єкта злочинів у сфері службової діяльності. У зв'язку із цим аутентичне тлумачення, під яким прийнято розуміти роз'яснення закону самим законодавцем – Верховною Радою України, не застосовується.

Офіційне тлумачення (іноді його називають легальним) – це тлумачення чинних законів або їх окремих положень Конституційним Судом України. Згідно зі ст. 147 Конституції України "Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України".

Судове тлумачення закону про кримінальну відповідальність відбувається у процесі судового розгляду кримінальних справ, коли суд будь-якого рівня застосовує по кожній справі певні кримінально-правові норми, з'ясувавши їх зміст та відповідність Конституції України. У разі невідповідності кримінального закону Конституції суд повинен застосувати норму Конституції як норму прямої дії. Таке тлумачення називається *казуальним*.

Судове тлумачення закону про кримінальну відповідальність може здійснюватися і Пленумом Верховного Суду України у вигляді його постанов щодо певної категорії кримінальних справ. При цьому таке тлумачення не повинно підміняти собою закон,

звужувати або розширювати його зміст. Положення, які містяться в таких постановках Пленуму, є обов'язковими для судів. Таке тлумачення називається правозастосовчим.

Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це наукове тлумачення, яке дають фахівці в галузі права – вчені та практичні працівники в монографічних роботах, наукових статтях, коментарях тощо. Доктринальне тлумачення не має обов'язкової сили однак, евентуально впливає на формування законодавства та кримінально-правової політики в державі, а також і на свідомість правозастосовувачів та ін.

За способами тлумачення поділяються на: а) філологічне; б) логічне; в) системне; г) історичне.

Філологічне тлумачення полягає у з'ясуванні змісту закону шляхом аналізу самого його тексту (змісту певних термінів і понять) із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії і пунктуації. Наприклад, у законодавчому понятті неосудності (ч. 2 ст. 19 КК) законодавець передбачив, що для визнання особи неосудною достатньо, щоб один із вказаних у ч. 2 ст. 19 КК біологічних критеріїв, наприклад, тимчасовий розлад душевної діяльності, викликав появу одного з передбачених законом психологічних критеріїв – нездатність усвідомлювати свої дії або керувати ними, оскільки ці критерії законодавець розглядає як альтернативні.

Логічне тлумачення полягає в застосуванні категорій логіки при з'ясуванні змісту закону та обсягу його правової регламентації, визначенні моменту закінчення злочину тощо.

Логічне тлумачення закону застосовується у кожному випадку застосування (звичайно, і теоретичного аналізу) як на рівні кваліфікації злочину, так і на рівні індивідуалізації відповідальності (покарання), оскільки всі склади злочинів у Особливій частині КК побудовані з використанням логічних конструкцій, що містить загальне поняття складу злочину.

Крім того, структура кримінально-правової норми, як і інших правових норм, не завжди співпадає зі структурою закону про кримінальну відповідальність. Тому одна норма може бути сконструйована з окремих структурних частин, які містяться в різних статтях закону про кримінальну відповідальність або ж навіть у різних галузях права чи в якихось підзаконних актах (наприклад, інструкції з правил техніки безпеки якогось підприємства).

На жаль, у навчальній літературі такий прийом не виділяється через ототожнення його з філологічним способом тлумачення, що створює додаткові труднощі при опануванні вчення про закон про кримінальну відповідальність та склад злочину. Об'єднати ці структурні елементи правової норми, використовуючи лише прийоми філологічного тлумачення, практично неможливо.

Системне тлумачення – це з'ясування змісту відповідного положення закону про кримінальну відповідальність шляхом співставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права, а інколи і в усій національній правовій системі. Цей прийом використовується законодавцем, теорією і практикою, перш за все, для систематизації норм Загальної та Особливої частин КК, для визначення родових об'єктів злочинів, для розмежування суміжних складів злочинів за родовим та безпосереднім об'єктами тощо, а також для визначення меж правового регулювання певного інституту кримінального права.

Історичне тлумачення – це з'ясування змісту закону в різних аспектах: з урахуванням ретроспективного та сучасного обсягу кримінально-правового регулювання однойменним інститутом, наприклад, інститутом спекуляції; з урахуванням умов, що формували криміналізацію певного суспільно небезпечного діяння та наступну зміну обсягів даної криміналізації. Історичне тлумачення проявляється й у встановленні обсягів правового регулювання певним інститутом та його колишнім аналогом, а також взаємозв'язків його з інститутами, що існували раніше.

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність за обсягом кола суспільно небезпечних діянь, що охоплюються певною кримінально-правовою нормою, поділяються на: а) буквальне; б) поширювальне; в) обмежене.

Буквальне тлумачення є основним серед таких видів. Воно полягає у з'ясуванні змісту кримінально-правової норми у точній відповідності до тексту закону.

Поширювальне тлумачення полягає у наданні дії закону ширших меж, ніж це безпосередньо випливає з буквального тлумачення кримінально-правових норми, оскільки певні аспекти цього діяння розуміються контекстуально. До того ж, певні аспекти криміналізованого діяння можуть виникати реально і після прийняття закону.

Обмежене тлумачення полягає у наданні дії закону вужчих меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми. Наприклад, ст. 304 КК (втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність) передбачає, виходячи з буквального тлумачення закону, відповідальність за цей злочин і неповнолітніх осіб віком від 16 років. Однак логічне тлумачення детермінує висновок про те, що в даній нормі законодавець охороняє нормальне формування морального розвитку неповнолітніх від дій тих осіб, у яких основи такого розвитку вже сформовані, тобто від повнолітніх осіб (після 18 років).

5. Кримінальне право та інші галузі права

Кримінальне право, перебуваючи у системі права України, тісно пов'язане з іншими його галузями. Цей зв'язок виражається насамперед у тому, що кримінальне право, як вже зазначалося, виконує щодо інших галузей права охоронну функцію. Здійснюючи охоронну функцію, кримінальне право опосередковано бере участь у регулюванні тих суспільних відносин, що становлять предмет інших галузей права. Відрізняючись від деяких інших галузей права за основною, притаманною йому функцією, а також за характером урегульованих ним відносин, кримінальне право тісно пов'язане із суміжними галузями права, найбільшою мірою з конституційним правом, адміністративним правом, кримінально-процесуальним правом, кримінально-виконавчим (виправно-трудовим) правом, міжнародним правом.

1. *Кримінальне і конституційне право.* Конституційне (державне) право, норми якого закріплені в Конституції України та інших конституційних законах України (наприклад, Законі "Про громадянство"), має основоположне значення для кримінального права. Норми кримінального права повинні цілком відповідати положенням Конституції. Якщо ж яка-небудь норма суперечить приписам Конституції, вона не може бути застосована. Далі, при прийнятті нових кримінальних законів останні повинні бути співвіднесені з приписами Конституції і не можуть мати з ними розбіжностей. Більш того, норми Конституції є нормами прямої дії і тим самим можуть застосовуватися й при вирішенні кримінальних справ. Наприклад, ст. 39 КК, що регулює відповідальність особи при виконанні нею злочинного наказу чи розпорядження, може бути правильно застосована лише на підставі ст. 60 Конституції, де передбачено, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази і що за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність. Для кримінального права мають вирішальне значення такі положення Конституції: заборона зворотної дії в часі законів та інших нормативних актів (ч. 1 ст. 58); ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61) та ін. Кримінальне право покликане охороняти притаманними йому методами встановлений Конституцією суспільний і державний лад, законні права і свободи громадян від злочинних на них посягань. У зв'язку з тим, що в ст. 3 Конституції зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, у кримінальному законодавстві встановлена суворая відповідальність за злочинні діяння, спрямовані проти цих благ особи (розділи II-IV

Особливої частини КК). Конституція закріплює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17). Тому в КК передбачається відповідальність за посягання на суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України як найважливіші об'єкти кримінально-правової охорони (розділ I Особливої частини КК).

Можна навести ще багато положень Конституції, що визначають спрямованість і зміст норм кримінального права. Обмежимося лише Ще одним. Так, у ст. 27 Конституції встановлено, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Відповідно до цього в КК докладно регулюються права громадянина на необхідну оборону, чітко окреслюються її межі, вказується, що такі дії особи, що захищається, є правомірними і не можуть тягти кримінальної відповідальності (ст. 36). Отже, кримінальне право щодо права конституційного знаходиться в субординаційній залежності і повинно цілком відповідати Основному Закону держави.

2. *Кримінальне і адміністративне право.* Тісний зв'язок між ними спостерігається в тій частині адміністративного права, що встановлює адміністративну відповідальність за різні правопорушення (так звані адміністративні делікти). У цій своїй частині адміністративне право виконує охоронну функцію, захищаючи правопорядок від адміністративних правопорушень. Однак кримінальне право охороняє правопорядок від більш небезпечних посягань - злочинів, а адміністративне право - від менш небезпечних правопорушень - адміністративних деліктів. Саме ступінь суспільної небезпечності відрізняє адміністративний делікт від злочину. Ось чому злочин тягне кримінальне покарання, а адміністративний делікт - заходи адміністративного стягнення. Наприклад, дрібне хуліганство - це адміністративний делікт, що тягне адміністративне стягнення, хуліганство ж як злочин є більш суспільно небезпечним: воно грубо порушує громадський порядок, норми моральності і тому тягне досить суворе кримінальне покарання за ст. 296 КК.

3. *Кримінальне і кримінально-процесуальне право.* Кримінальне право визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути призначені особам, винним у вчиненні цих злочинів. З метою правильного з'ясування питання про винність особи у вчиненні злочину і застосування до неї покарання встановлена особлива процесуальна процедура, яка полягає в розслідуванні і розгляді кримінальних справ. Ця процесуальна процедура (кримінальний процес чи кримінальне судочинство) регулюється нормами кримінального процесуального права, зосередженими у Кримінальному процесуальному кодексі України. Таким чином, зв'язок між кримінальним (матеріальним) правом і кримінально-процесуальним правом проявляється насамперед у тому, що вони співвідносяться між собою як зміст і форма.

Кримінально-процесуальне право є формою, в якій знаходить своє застосування кримінальне право. Кримінальне право і кримінальні правовідносини реалізуються через право кримінально-процесуальне, через кримінально-процесуальні відносини. Якби не було кримінального права, кримінально-процесуальне право було б безпредметним. Відсутність кримінально-процесуального права позбавило б кримінальне право тієї необхідної процесуальної форми, в якій воно лише і може зберегти якості права, не перетворюючись на свавілля.

4. *Кримінальне і кримінально-виконавче (виправно-трудове) право.* Кримінально-виконавче право (його також називають виправно-трудовим правом, а ще раніше цю галузь права іменували пенітенціарним правом) являє собою сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі виконання покарань, визначених у вирoku суду. Тісний зв'язок кримінально-виконавчого права з кримінальним правом визначається насамперед тим, що перше ґрунтується на нормах другого. Кримінальне право визначає підстави, межі, умови і порядок призначення покарань. Сам же порядок і умови виконання (відбування) таких покарань регулюються нормами

кримінально-виконавчого права, зосередженими у Виправно-трудовому кодексі України 1970 р. Мета покарання, визначена в ст. 50 КК, а саме кара засудженого, його виправлення, а також попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, знаходить свою подальшу реалізацію в кримінально-виконавчому праві (ст. 1 ВТК). Кримінально-виконавчий кодекс регулює порядок и умови виконання та відбування покарань з метою захисту інтересів суспільства, особи та держави шляхом створення умов для ресоціалізації та виправлення засуджених, запобіганню вчинення нових правопорушень засудженими та іншими особами, а також запобіганню жорстокому і нелюдському поводженню з засудженими та їх тортурами. Кримінально-виконавчий кодекс України набув чинності 01.01.2004 року. В Кримінально-виконавчому кодексі зазначено принципи виконання кримінальних покарань, гарантій захисту засуджених, визначення їх правового статусу, обов'язків та інтересів; регламентації умов та порядку виконання та відбування покарань, участі громадськості; порядку застосування до засуджених заходів впливу с метою профілактики та виправлення їх поведінки. В КВК вказаний також порядок звільнення від відбування покарань, надання допомоги звільненим від відбування покарань, нагляду та контролю за ними.

5. Кримінальне право і міжнародне право. Зв'язок цих галузей права визначається тим, що деякі їх інститути регулюються і міжнародним, і кримінальним правом. Так, питання чинності кримінального закону в просторі, його поширення на іноземців і осіб без громадянства, питання про відповідальність осіб, що користуються дипломатичною недоторканністю, видача злочинців регулюються нормами як кримінального, так і міжнародного права.

Цей зв'язок проявляється і в тому, що деякі норми кримінального права введені у кримінальне законодавство на підставі міжнародних угод, до яких приєдналася Україна. Так, відповідно до Гаазької (1970 р.) і Монреальської (1971 р.) конвенцій про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден у КК встановлена кримінальна відповідальність за угон повітряного судна (ст. 278). Згідно з міжнародною конвенцією про заборону найманства в КК уведена стаття, яка встановлює відповідальність за найманство (ст. 447).

Слід зазначити, що в Україні визнається пріоритет міжнародного права. Законом України від 10 грудня 1991 р. "Про дію міжнародних договорів на території України" прямо закріплено, що узгоджені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори складають невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. У ст. 9 Конституції України зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Це означає, що положення міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами злочинів обов'язково підлягають імплементації (включенню) у КК, а тому в разі вчинення такого злочину застосовується не міжнародний договір, а відповідна стаття КК.

6. Наука кримінального права

Кримінально-правова наука - це певна система поглядів, ідей, концепцій і теорій щодо кримінального закону, практики його застосування та перспектив розвитку, історії національного кримінального права та права зарубіжних країн.

Предметом науки кримінального права є дослідження чинного кримінального права (*de lege lata*), а також положень майбутнього кримінального закону (*de lege ferenda*). Наука кримінального права вивчає діяльність правоохоронних органів та суду щодо застосування ними кримінального закону, а також вивчає та узагальнює практику судів із застосуванням ними законодавства щодо окремих видів злочинів і дає відповідні рекомендації для подальшого вдосконалення такої практики.

Наука кримінального права досліджує правосвідомість громадян. Узагальнення цих досліджень знаходять відображення у кримінальному законі. Наприклад, тяжкість покарання повинна відповідати (у межах закону) тій мірі, яку панівна в суспільстві правосвідомість визнає справедливою. Правосвідомість суспільства певним чином враховується законодавцем, зокрема при встановленні більш суворого покарання за грабіж, ніж за крадіжку. Водночас правосвідомість судді як вища ступінь правового професіоналізму є певним критерієм призначення покарання відповідно до вимог закону.

Отже, наука кримінального права вивчає чинні норми кримінального законодавства України і практику їх застосування та кримінальне законодавство зарубіжних держав, а також результати наукових досліджень у цій галузі вітчизняних та іноземних учених й історію кримінального законодавства, робить відповідні висновки та пропозиції, які використовуються у законодавчому процесі України.

Основні напрями (школи) у науці кримінального права. Наукове дослідження основних кримінально-правових інститутів, якими є кримінальний закон, злочин і покарання, а також становлення науки кримінального права європейських держав відбулося у XIX ст.

Становлення науки кримінального права пов'язане переважно з трьома її теоретичними напрямками - класичним, антропологічним і соціологічним - з деякою їх модифікацією. Ці напрями в кримінально-правовій літературі були названі відповідно школами: класична школа в кримінальному праві; антропологічна школа в кримінальному праві; соціологічна школа в кримінальному праві.

Основоположні (концептуальні) принципи науки кримінального права були розроблені і сформульовані представниками філософсько-правового (юридичного) напрямку в другій половині XVIII - на початку XIX ст., ці принципи було покладено в основу так званого класичного напрямку (школи) кримінального права.

Класична школа. Представниками цієї школи були видатні філософи - гуманісти і юристи розвинених європейських держав: француз Шарль-Луї Монтеск'є (1689-1755), італієць Чезаре Беккарія (1738- 1794), німці - Іммануїл Кант (1724-1804), Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831), Ансельм Фейєрбах (1775-1833), англієць Вільям Блекстон (1723-1780).

Наукові дослідження цих учених з проблем кримінального закону, злочину і покарання здійснювалися за двома юридичними відносно самостійними напрямками. Французький філософ і юрист Ш.-Л. Монтеск'є та італійський гуманіст Ч. Беккарія дослідили зовнішній (об'єктивний) зміст і сутність кримінального закону, злочину та покарання, тобто сферу криміналізації небезпечного діяння та покарання за його вчинення, і визначили демократичні і гуманістичні основи розвитку цих інститутів. Німецькі філософи і юристи вивчали внутрішній зміст і сутність кримінального закону, злочину та покарання, пов'язані з волевиявленням та виною особи, тобто сферу суб'єктивних підстав кримінальної відповідальності, обумовлених свободою волі правопорушника.

Ці два взаємопов'язані юридичні дослідження закону, злочину і покарання та результати досліджень сприяли виникненню класичної школи в кримінальному праві з її демократичними і гуманістичними принципами кримінального права, а саме:

- оголошення діяння злочином має бути підвладне лише законодавцю;
- кожний злочин має бути точно визначений у законі;
- закон має карати лише зовнішні небезпечні дії за наявності вини особи;

- кримінальна відповідальність за думки і слова, які не супроводжуються діями, є неприпустимою;
- вирішувати питання про те, вчинено чи не вчинено особою злочин, повинен лише суд;
- покарання має відповідати вчиненому злочину;
- важливу роль у формуванні правового світогляду має не стільки суворість покарання, скільки його неминучість.

Ці принципи становлять основу сучасної науки кримінального права і до сьогодні збереглися у кримінальному законодавстві європейських держав.

У 70-х роках XIX ст. у науці кримінального права виникає ще два наукових напрями дослідження злочинного діяння і злочинця з характерними для кожного напрямку метою та методами проведення дослідження.

Один із цих напрямів пов'язаний із дослідженням злочинця з метою виявлення зв'язку злочину з розвитком і станом організму людини, а точніше, науковим дослідженням злочинця в його біологічному значенні, - так звана антропологічна школа у кримінальному праві. Методом такого дослідження стало спостереження за громадою злочинців, які відбували покарання за вчинені злочини, та виявлення анатомічної структури їхнього організму, яка могла обумовити вчинення злочину.

Другий науковий напрям - це дослідження злочинного діяння в соціальному значенні з метою визначення місця і значення злочинного діяння у цілому ряді інших явищ соціального життя, що склало так звану соціологічну школу в кримінальному праві. Метод такого дослідження - спостереження за соціальними факторами та їх зіставлення з вчиненим злочином.

Антропологічна школа. Початок антропологічному напрямку в науці кримінального права поклав англійський лікар, який вважав, що прагнення особи вчинити злочин є різновидом її душевної хвороби, божевіллям особливого роду, і пов'язував це з анатомічною будовою черепа людини і кількістю мозкової речовини. І все ж засновником антропологічної школи у кримінальному праві вважається італійський тюремний лікар-психіатр Чезаре Ломброзо (1835-1909), який на підставі власних спостережень за громадою злочинців і вивчення анатомічної структури організму кожного, що входив до громади, опублікував наукову працю "Злочинна людина в її відношенні з антропологією, юриспруденцією та тюрмознавством" (1876). Висновком Ломброзо стало те, що злочинець - це людина, намагання якої до вчинення злочину впливає з багатьох анатомічних і патологічних її особливостей.

Ч. Ломброзо висунув ідею про особливий тип "соціально небезпечної" - людини-злочинця. До таких злочинців пропонувалося застосовувати заходи безпеки медичного характеру та примусові заходи у вигляді заслання на безлюдні острови або довічне ув'язнення тощо. Ця так звана наукова школа не мала достатніх позитивних доказів, а подальші наукові дослідження з боку інших учених спростували погляди Ч. Ломброзо і його прибічників. Цей напрям швидко втратив значення як одного з основних напрямів у кримінальному праві.

Соціологічна школа. Очолював соціологічний напрям в кримінальному праві видатний німецький криміналіст Ф. Ліст, який на підставі дослідження соціального і біологічного у злочині і злочинцеві виклав свої погляди на злочинність з позицій її причинності. Ф. Ліст і його послідовник італійський юрист Є. Феррі вважали, що злочинне діяння є явище соціального життя і обумовлене численними факторами і залежить від них. Такими чинниками вважалися:

- соціально-економічні - це злиденність, безробіття, погані умови життя, алкоголізм тощо;
- індивідуальні (персональні) - стать, вік, розумовий і психофізичний стан людини, її темперамент, звички, потреби тощо;
- космічні (природні) - пора року, час доби, клімат, стан погоди тощо. Ці фактори, на думку Ф. Ліста, створюють, керують і поширюють злочинність. На підставі цих факторів злочинності Ф. Ліст стверджував, що злочинність - одвічна і незмінна.

З метою посилення захисту суспільства від злочинності прихильники соціологічної школи пропонували разом із покаранням за вчинений злочин застосовувати соціальні заходи до осіб, визнаних суспільно небезпечними, незалежно від небезпечності вчиненого ними діяння. Таке твердження представників соціологічного спрямування в науці кримінального права не відповідало основним принципам кримінального права, які були розроблені представниками класичного напрямку.

Зазначимо, що положення соціологічної школи у кримінальному праві вплинули, зокрема, на кримінальне законодавство колишнього Радянського Союзу 1920-х - початку 1930-х рр. В Основах кримінального законодавства Союзу РСР 1924 року термін "покарання" був замінений терміном "соціальний захист". Припускалася можливість застосування таких заходів соціального захисту, як вислання або заслання до осіб не за злочин, а лише за визнання їх судом соціально небезпечними.

Певні положення антропологічного і соціального спрямування в науці кримінального права і кримінальному законодавстві окремих держав продовжуються і дотепер з певними відтінками і модифікацією. Так, положення соціологічної школи кримінального права знайшли відображення в діючому Кримінальному кодексі Італії 1930 року і регламентували можливість визначення в особи звички і нахилу до злочину.

На початку 1950-х років наукове дослідження злочину, злочинця і злочинності, визначення стану, динаміки та причин злочинності в Україні обумовили виділення з науки кримінального права окремої галузі правової науки, якою стала кримінологія.

Методи науки кримінального права. З метою всебічного вивчення і розуміння проблем боротьби зі злочинністю, скоєння злочину і покарання за нього, усвідомлення соціального змісту кримінально-правових інституцій та норм, їх призначення та ефективного застосування наука кримінального права використовує такі методи дослідження, як догматичний, конкретно-соціологічний, історико-правовий, діалектичний, статистичний і порівняльного правознавства.

Догматичний метод (його іноді називають формально-логічним, логічно-структурним, або власне юридичним). Цей метод ґрунтується на використанні правил формальної логіки і граматики (синтаксису). Застосовують його при систематизації кримінально-правових норм, визначенні змісту певних юридичних термінів, тлумаченні норми кримінального закону. Основне призначення методу - коментування кримінального закону та практики його застосування.

Конкретно-соціологічний метод. Застосовується у ході аналізу соціальних умов і факторів, за яких існує і діє кримінальний закон; під час вирішення проблеми впливу кримінального закону на злочинність і на злочинця; дослідженні того, як знають і розуміють кримінальний закон окремі категорії громадян, як вони ставляться до практики застосування кримінального закону правоохоронними органами та судом. Цей метод реалізується в основному через усне опитування, анкетування різних верств населення або експертну оцінку.

Історико-правовий метод. Передбачає дослідження історії розвитку національного кримінального права та вітчизняної науки кримінального права, історії кримінального права зарубіжних країн.

Діалектичний метод. Полягає у використанні законів і категорій діалектики при дослідженні конкретних інституцій та положень кримінального права. Наприклад, такі категорії діалектики, як необхідність і випадковість, причина і наслідок, теорія кримінального права використовує у ході встановлення причинного зв'язку між злочинним діянням і його наслідками, а такі категорії діалектики, як можливість і дійсність, - під час дослідження стадій злочину.

Статистичний метод. Застосовується під час вивчення структури і динаміки злочинності. Дослідження кількісних показників злочинності дає змогу виявити ефективність дії кримінального закону та його норм і внести у разі потреби відповідні корективи до чинного кримінального закону або прийняти новий закон.

Метод порівняльного правознавства. Сутність його полягає у загальному зіставленні вітчизняних законів, окремих інституцій чи норм кримінального права України, положень теорії кримінального права з аналогічними інституціями та положеннями кримінального права інших країн, а також у порівнянні різних правових систем і теоретичних концепцій.

Наука кримінального права повинна приділяти особливу увагу появі нових правових ідей, тенденцій і положень у дослідженнях учених-правознавців. Усе нове й оригінальне в цій галузі права слід аналізувати, узагальнювати та враховувати при прийнятті науково обґрунтованих кримінальних законів.

7.Поняття злочину та його ознаки. Класифікація злочинів

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК, *злочином є* - передбачене кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Обов'язкові ознаки: 1) це діяння вчинене суб'єктом злочину; 2) воно є винним; 3) вказане діяння є суспільно небезпечним; 4) відповідне діяння передбачене чинним КК. Останнє, крім того, має на увазі, що обов'язковою ознакою поняття злочину є також 5) кримінальна караність. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність злочину.

Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним Кодексом України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Класифікація злочинів. Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Злочином *невеликої тяжкості* є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Злочином *середньої тяжкості* є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

8.Поняття складу злочину, його ознаки та елементи

Чинний КК, так само, як і попередній, не містить загального поняття складу злочину. Склад злочину - це своєрідна юридична конструкція, що встановлена наукою кримінального права. Її формулювання базується на законодавчому визначенні підстави кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 КК), матеріально-формальному понятті злочину (ст. 11 КК) та теоретичному узагальненні ознак складів злочинів, що передбачені нормами Особливої частини КК.

Злочин, як реальний факт, не може служити підставою кримінальної відповідальності, оскільки містить у собі деякі ознаки, що не впливають на відповідальність.

Тому тільки сукупність вказаних у законі ознак, суттєвих для визначення суспільної небезпеки та характеру певного виду злочину, утворює склад злочину, факт встановлення якого і є підставою для кримінальної відповідальності та кваліфікації злочину за певною статтею КК.

Ст. 2 КК як підставу кримінальної відповідальності визначає факт "вчинення особою суспільне небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений цим Кодексом".

Склад злочину - це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільне небезпечне діяння як злочинне.

Склад злочину необхідно відмежовувати від самого злочину, тому що вони не співпадають, а лише співвідносяться як явище (конкретний злочин) і юридичне поняття про нього (склад конкретного виду злочину). Злочин - це конкретне суспільне небезпечне діяння (наприклад, крадіжка, вчинена 03.09.2012 р. з магазину, вчинена у певній обстановці, у певний час і у певному місці), що відрізняється безліччю особливостей та індивідуальних ознак від всіх інших злочинів даного виду (наприклад, крадіжка, вчинена вперше, шляхом проникнення через вікно, була усунута охорона, забори знищені тощо).

Таким чином, склад злочину є єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності: встановлення його ознак у конкретному суспільно небезпечному діянні особи означає, що є все необхідне для кримінальної відповідальності.

Елементи і ознаки складу злочину

У кожному складі злочину виділяють його елементи. Ними є: об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину (їх сукупність називають об'єктивними ознаками складу), суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину (вони в сукупності називаються суб'єктивними ознаками складу). У своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють склад злочину.

Об'єкт злочину - це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди заподіює певної шкоди. Це ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Наприклад: життя, власність, правосуддя та ін.

Об'єктивна сторона - зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину.

Обов'язковими (необхідними) ознаками об'єктивної сторони як елемента складу злочину є: діяння (дія чи бездіяльність).

Суб'єкт злочину - це особа, яка вчиняє злочин. Відповідно до ст. 18 «суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність».

У частині 1 ст. 22 КК встановлюється, що кримінальна відповідальність за загальним правилом настає з шістнадцяти років, а за окремі злочини, вичерпний перелік яких передбачений у ч. 2 ст. 22 (наприклад, вбивство, розбій, зґвалтування), відповідальність встановлюється з чотирнадцяти років.

Суб'єктивна сторона - це внутрішня сторона злочину, бо вона включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення злочину. Ознаками суб'єктивної сторони, як елемента складу, є вина, мотив і мета злочину. Обов'язковою (необхідною) основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина особи. Відповідно до ст. 23 КК виною є «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». При відсутності вини особи немає і складу злочину, навіть якщо в результаті її дії (бездіяльності) настали передбачені законом суспільно

небезпечні наслідки. У цьому положенні відображається найважливіший принцип - принцип суб'єктивного ставлення, закріплений у ст. 62 Конституції України.

Стаття 24 КК передбачає умисел і його види - прямий і непрямий. При прямому умислі особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. При непрямому умислі особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала настання цих наслідків.

Стаття 25 КК передбачає необережність та її види: злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Злочинна самовпевненість виражається в тому, що особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії чи бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Злочинна недбалість має місце там, де особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачати.

9.Поняття та види об'єкта злочину. Об'єкт та предмет злочину. Їх взаємозв'язок та відмінність

Об'єкт злочину - це суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Об'єктом злочину завжди виступає те благо, якому злочином завдається реальна шкода чи створюється загроза заподіяння такої шкоди. Об'єкт злочину це суспільні відносини, взяті під охорону нормами кримінального права, на які посягнув порушник.

Висновок про те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, ґрунтується і на чинному законодавстві України. Однак у статтях Кримінального кодексу найчастіше містяться вказівки не на сам об'єкт злочину, а на окремі елементи охоронюваних законом суспільних відносин або на різні правові норми, що регулюють відповідні суспільні відносини.

Об'єктом злочинів є не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність. Тому не тільки безпосереднім і родовим, але й загальним об'єктом усіх злочинів є не вся сукупність суспільних відносин, а тільки ті із соціально схвалених відносин, які законодавець поставив під охорону кримінального законодавства.

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій доктрині домінує позиція, згідно з якою об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Такий погляд на об'єкт злочину висвітлений у переважній більшості підручників і навчальних посібників з кримінального права та коментарів КК України.

Однак не можна ставити знак рівності між категоріями "суспільні відносини" та "об'єкт злочину". Об'єкт злочину не може бути зведеним лише до певних відносин у суспільстві (суто соціальної категорії), – він характеризує також певні об'єктивні ознаки злочину, що не можуть належати до жодного з елементів складу злочину, окрім об'єкта посягання. Такими об'єктивними ознаками є предмет злочину та потерпілий від злочину.

Попри деякі спроби окремих правників розглядати ці ознаки в структурі суспільних відносин чи в складі об'єктивної сторони, – предмет злочину і потерпілий від злочину завжди були притаманними об'єкту злочину як його факультативні ознаки. Саме поняття потерпілого від злочину використовується для позначення особи, на яку впливає злочинець, чим безпосередньо завдає шкоди або створює загрозу її заподіяння; і саме поняття предмета злочину потрібне для визначення того, з приводу чого (або впливаючи на що) вчиняється суспільно небезпечне діяння.

Об'єкт злочину – це елемент складу злочину, що утворений суспільними відносинами, які охороняються кримінальним законом та у сфері яких завдається шкода

чи створюється загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе предмет злочину і потерпілого від злочину (факультативні ознаки).

Види об'єкту: *Загальний об'єкт* - це сукупність всіх суспільних відносин, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Тобто - це система всіх об'єктів кримінально-правової охорони. Але це не постійна система суспільних відносин (раз і назавжди дана), а рухлива (змінювана), що залежить від закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією суспільне небезпечних діянь змінюється і вся система суспільних відносин, яка створює загальний об'єкт кримінально-правової охорони).

Родовий (груповий). Під родовим (груповим) об'єктом розуміють окрему групу однорідних або тотожних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм.

Видовий об'єкт - це частина родового об'єкта, яка об'єднує в межах останнього групу близьких між собою суспільних відносин. Видовий об'єкт співвідноситься із родовим як частина і ціле (наприклад, злочини проти життя особи).

Безпосередній об'єкт. Найбільше значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт злочину - це ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини Кримінального кодексу і яким завдається шкоди злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

Родовий і безпосередній об'єкти найчастіше співвідносяться як ціле та частина.

У теорії кримінального права існує *класифікація безпосередніх об'єктів злочинів «по горизонталі»*. Безпосередній об'єкт злочину буває основним і додатковим, в свою чергу, безпосередній додатковий поділяється на два види - додатковий обов'язковим і додатковий факультативний.

Основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. Звідси випливає, що основний безпосередній об'єкт відображає й основний зміст того чи іншого злочину, його антисоціальну спрямованість. Він більшого мірою, ніж інші об'єкти, визначає ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину і тяжкість наслідків, що настали або могли настати.

Додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким поряд із основним об'єктом завдається або виникає загроза заподіяння шкоди.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий (необхідний) і необов'язковий (факультативний).

Додатковий обов'язковий об'єкт — це суспільні відносини, яким при вчиненні даного злочину завжди спричиняється шкода. Це такий об'єкт, що в даному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину. Цьому об'єктові, як і основному, завжди заподіюється шкода внаслідок вчинення злочину. Так, у складі розбою основним безпосереднім об'єктом є власність, а додатковим — життя або здоров'я людини.

Додатковий факультативний об'єкт — це ті суспільні відносини, яким при вчиненні даного злочину в одному випадку заподіюється шкода, а в іншому — завдання шкоди цим відносинам не настає. Наприклад, здоров'я при вчиненні згвалтування, відносини здоров'я чи власності при хуліганстві. Встановлення того, що внаслідок певного злочинного посягання заподіяно шкоди також і факультативному об'єктові, за всіх інших рівних умов, є свідченням більшої суспільної небезпеки скоєного діяння і повинне враховуватися при визначенні міри покарання винному.

Об'єкт злочину слід відрізнити від об'єкта кримінально-правової охорони.

Об'єктом кримінально-правової охорони є будь-які суспільні відносини, що забезпечуються кримінально-правовою охороною. Про об'єкти кримінально-правової охорони, зокрема, йдеться у ст. 1 КК: права і свободи людини та громадянина, власність,

громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, мир та безпека людства.

До структури об'єкта злочину належать такі ознаки:

1. Суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом та у сфері яких завдається шкода чи створюється загроза її заподіяння (обов'язкова ознака).
2. Предмет злочину (факультативна ознака).
3. Потерпілий від злочину (факультативна ознака).

Суспільні відносини як обов'язкова ознака об'єкта злочину характеризуються наявністю таких ознак: 1) вони перебувають під кримінально-правовою охороною;

2) у сфері цих відносин злочином завдається істотна шкода (чи створення загрози її заподіяння).

Обов'язкова ознака об'єкта злочину має власну структуру. В теорії кримінального права, як правило, використовується трьохчленна структура суспільних відносин. До її елементів належать:

- 1) суб'єкти (учасники) суспільних відносин;
- 2) предмет суспільних відносин;
- 3) соціальний зв'язок між учасниками суспільних відносин.

Суб'єктами (учасниками) суспільних відносин можуть бути фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян, суспільство, окремі державні органи, держава в цілому тощо.

Соціальний зв'язок виконує роль поєднання між собою двох інших елементів: учасників і предмета суспільних відносин. При цьому сам соціальний зв'язок, окремо від інших елементів суспільних відносин існувати не може.

Предметом суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, справедливо називають те, з приводу чого існують відносини між учасниками (суб'єктами) суспільних відносин.

Усі суспільні відносини залежно від властивостей їх предмета необхідно розділяти на дві групи – матеріальні і нематеріальні. Відносини, до складу яких входить матеріальний предмет (майно, ліс, дикі тварини, водоймища тощо), називають матеріальними. Інший предмет мають нематеріальні відносини. В таких відносинах його місце, а точніше функції предмета, виконують вже інші соціальні відносини (наприклад, державна влада або духовні блага).

До предметів суспільних відносин належать різноманітні матеріальні і нематеріальні блага, зокрема результати дій, продукти духовної творчості, особисті немайнові блага (ім'я, честь, гідність, авторитет тощо), недоторканність особи, здоров'я, свобода слова, тобто такі предмети матеріального і духовного світу, які здатні задовольнити інтереси суб'єктів цих відносин.

Предмет злочину - це вказана в правовій нормі певна річ матеріального світу з властивостями суспільних відносин, які зазнають або ставляться під загрозу негативних змін внаслідок суспільно небезпечного посягання. В кримінально-правовій літературі існує велика кількість думок щодо визначення самого предмета злочину.

Предмет злочину є факультативною ознакою складу злочину. Як необхідна ознака складу злочину предмет злочину виступає лише у тому випадку, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції норми або однозначно впливає з його змісту. Наприклад, у ч.1 ст. 199 КК України передбачено відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, перевезення, збут державних цінних паперів. Тобто кримінальна відповідальність настає за незаконне виготовлення, зберігання, перевезення або збут саме державних цінних паперів. Вказані в диспозиції цієї норми дії з недержавними цінними паперами не утворюють зазначеного складу злочину у зв'язку з відсутністю якраз предмета злочину (відповідальність за такі дії передбачено ст. 224 КК). Цей приклад показує, що кваліфікація злочинних діянь залежить від правильного встановлення предмета злочину. В тих складах злочину, де предмет є обов'язковою ознакою, він встановлюється раніше інших ознак. Якщо диспозиція норми Особливої частини Кримінального кодексу має

бланкетний характер, перелік предметів злочину наводиться у тих нормативних актах, до яких відсилає кримінальний закон.

У теорії кримінального права вирізняються такі види предметів: люди, речі, тварини і рослини.

Відмінності об'єкта від предмета злочину: об'єкт - обов'язковий елемент складу злочину, а предмет - факультативна ознака об'єкта злочину; об'єктові злочином шкода завдається, а предметові - ні; об'єкт - це тільки суспільні відносини, а предмет - річ матеріального світу.

Предмет злочину відрізняється від предмета злочинного впливу і предмета суспільних відносин. Предмет злочину - факультативна ознака об'єкта злочину, а предмет злочинного впливу і предмет суспільних відносин - це одні з елементів суспільних відносин; предмет злочину - це річ матеріального світу, а предмет злочинного впливу і предмет суспільних відносин можуть бути не тільки річчю, а й соціальною цінністю. Іноді вони можуть збігатися (майно при крадіжці).

Визначення предмета злочину має важливе практичне значення для відмежування його від засобів і знарядь скоєння злочину. Одна і та ж річ може бути як предметом, так і знаряддям злочину (ніж, різноманітні інструменти тощо).

Знаряддя злочину відрізняється від предмета злочину тим, що вони не перебувають у зв'язку з тими суспільними відносинами, на які здійснюються посягання. Знаряддя злочину - це речі, за допомоги яких здійснюється злочин. Предмет злочину - факультативна ознака об'єкта злочину, а знаряддя і засоби - факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину.

10. Поняття та ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Умови кримінальної відповідальності за злочинну бездіяльність

Об'єктивну сторону злочину утворюють його зовнішні ознаки, встановлені законом про кримінальну відповідальність. Об'єктивна сторона визначає: у чому полягає злочин; яким чином його вчинено; у яких умовах місця, часу, обстановки він протікає; за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється.

Основні ознаки об'єктивної сторони зазначаються в диспозиціях статей Особливої частини КК України. Об'єктивна сторона є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного діяння, визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Важливість даного елементу складу злочину полягає і у тому, що вона дає можливість відмежувати один злочин від іншого.

В об'єктивній стороні складу злочину процес його вчинення характеризується з боку послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються злочинною дією (бездіяльністю) і закінчуються настанням злочину, злочинних наслідків. Але злочин – це не тільки його шкідливі наслідки. Злочин – це взагалі процес певної поведінки людини, який має місце в просторі і часі, за певними обставинами. Злочин містить у собі різноманітні види поведінки людини, а також дію різних сил природи, які людина використовує для своїх потреб, фізичні чи хімічні або інші властивості речовин, знарядь, властивості тварин чи птахів та всі інші можливості для того, щоб досягнути бажаних нею наслідків – змін в оточуючому суспільному середовищі.

Умовно процес вчинення злочину можна з точки зору його об'єктивної сторони розділити на три етапи:

1. *Діяння (дія чи бездіяльність).* Це перший, початковий етап вчинення злочину. При чому в об'єктивну сторону злочину діяння входить не цілком, а лише його зовнішня, виконавча, фізична сторона. Це та сторона діяння, яку можна побачити присутнім, зрозуміти і чітко визначити – місце, час, обстановка та використані при цьому засоби і знаряддя. Злочинне діяння завжди має місце в певних умовах. Тому діяння завжди треба брати та оцінювати не ізольовано, а з врахуванням усіх умов і обставин.

2. *Причинний зв'язок*, як об'єктивно існуючий взаємозв'язок речей і явищ у природі. Злочин як і будь-яка суспільно істотна поведінка чинить певні зміни в суспільному житті, які в свою чергу викликають подальший розвиток подій. Такий розвиток може мати різні напрямки залежно від характеру дії (бездіяльності), а також від умов місця, часу та обставин.

3. *Злочинні наслідки*, тобто ті зміни, до яких призводить злочин і які є суспільно небезпечною шкодою.

Таким чином, об'єктивну сторону злочину утворюють (складають):

- а) суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність);
- б) злочинні наслідки;
- в) причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю та злочинними наслідками;
- г) спосіб, місце, час, обстановка, засоби та знаряддя вчинення злочину.

Тільки вчинення суспільно небезпечного діяння, в якому знаходиться об'єктивний вияв лихої волі людини, утворює злочин і дає підстави для кримінальної відповідальності. Не можуть тягнути за собою кримінальної відповідальності переконання, думки, ідеї, мрії, оскільки вони ніяк не проявляються зовні, в певній поведінці чи вчинках особи. Багато видатних мислителів-гуманістів минулого шукали і вимагали встановлення об'єктивного критерію (виміру) для оцінки поведінки людини, бо тільки об'єктивний прояв поведінки дає можливість виключити сваволу в оцінці мети та умислу злочинця.

Для здійснення правосуддя ці положення особливо важливі, оскільки:

1) визнання злочином лише об'єктивного прояву лихої волі людини, а не її поглядів, переконань, міркувань, виключає сваволу, беззаконня;

2) об'єктивні дія та бездіяльність як критерій умислу людини дає змогу виявити суб'єктивну сторону злочину і виключити об'єктивну осудність, тобто засудження без вини, невинно;

3) об'єктивна сторона злочину найбільш багата ознаками, що дає можливість відмежувати один злочин від подібного, суміжного, іншого, а також злочинні дії від дій, які злочину не утворюють, які законом про кримінальну відповідальність не передбачені.

Об'єктивна сторона складу злочину – це зовнішня сторона злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами та знаряддями вчинення злочину.

Усі ознаки об'єктивної сторони складу злочину поділяються на обов'язкові та факультативні. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, без якої неможливо вчинення будь-якого злочину, є суспільно небезпечне діяння. Усі інші ознаки вважаються факультативними, як от суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину. Проте, у певних випадках, чітко передбачених кримінальним законодавством, вони виступають як обов'язкові. Наприклад, злочин з матеріальним складом неможливий без настання суспільно небезпечних наслідків, а такі злочини, як крадіжка і грабіж обов'язково характеризуються ще й способом вчинення – відкрито чи таємно.

Значення об'єктивної сторони злочину полягає у тому, що вона є елементом складу злочину та входить до підстави кримінальної відповідальності; ознаки об'єктивної сторони визначають суспільну небезпечність злочину; від визначення її ознак залежить правильна кваліфікація злочину; вона допомагає розмежувати злочини, а також відмежувати злочинні діяння від незлочинних; дозволяє суду правильно визначити ступінь тяжкості злочину і призначити відповідне покарання.

11. Поняття та види суб'єкту злочину. Поняття спеціального суб'єкту злочину

Суб'єкт злочину - це один із елементів будь-якого складу злочину. Складовими поняття «суб'єкт злочину» вважаються: фізична осудна особа, її вік, а в деяких випадках ще й спеціальні ознаки суб'єкта, які можуть стосуватися різних властивостей особи (громадянство, посадове становище). Поняття «суб'єкт злочину» важливе для кваліфікації злочинів та вирішення питання про кримінальну відповідальність особи.

Суб'єкт - це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, визначені в ст. 22 ККУ (умисне вбивство, бандитизм, зґвалтування тощо).

Суб'єкт злочину є одним із елементів складу злочину, без якого не може наставати кримінальна відповідальність. Особа може нести кримінальну відповідальність за вчинений нею злочин, якщо вона;

- є фізичною особою, тобто людиною;
- є осудною;
- досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Зазначені ознаки є загальними юридичними ознаками суб'єкта злочину. Вони є обов'язковими ознаками будь-якого складу злочину, і відсутність однієї з них означає відсутність у діянні особи складу злочину.

Поняття «особа злочинця» охоплює широке коло соціально значимих властивостей (ознак) особи — соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні, — тобто зв'язки особи з іншими людьми; соціальні ролі, які особа виконує в суспільстві; її моральний і духовний світ, індивідуальні особливості, її життєві настанови. З'ясування ознак особи злочинця необхідне для повного встановлення обставин вчинення злочину, причин та умов, які йому сприяли, з метою призначення необхідного для виправлення винного покарання. Врахування ознак, що характеризують особу злочинця, є однією з умов призначення судом справедливого покарання. Поняттям «особа злочинця» широко користується наука кримінологія.

Встановлення певного мінімального віку кримінальної відповідальності пов'язане з фізіологічним процесом поступового формування здатності особи з моменту досягнення певного віку усвідомлювати свої дії, керувати ними та розуміти небезпечність дій, які вона вчиняє. У зв'язку з цим закон диференціює вік кримінальної відповідальності за загальним правилом: «кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років». Цей вік називають загальним віком кримінальної відповідальності.

У частині 2 цієї ж статті встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності - чотирнадцять років за окремі, прямо перелічені законом злочини.

Осудність - це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Чинне кримінальне законодавство виходить з того, що лише осудна особа може вчинити злочин і, отже, може підлягати кримінальній відповідальності. Злочин завжди є актом поведінки свідомо діючої особи.

Поняття спеціального суб'єкта злочину. Суб'єкта злочину, в якого є такі загальні ознаки, як фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, називають загальним суб'єктом злочину. Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає суб'єкта як елемент складу, а отже, виключає склад злочину і кримінальну відповідальність.

Поряд з поняттям загального суб'єкта КК передбачає і поняття спеціального суб'єкта. Частина 2 ст. 18 ККУ визначає, що *спеціальним суб'єктом злочину* є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Таким чином, спеціальний суб'єкт -

це особа, яка крім обов'язкових загальних ознак (фізична осудна особа, яка досягла певного віку) має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені в статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу злочину.

Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові. Ці спеціальні ознаки можуть бути різними, наприклад, громадянство для суб'єкта державної зради, службове становище, професія (лікар), певна діяльність (підприємець), родинні відносини (мати новонародженої дитини) та інші.

12. Поняття та ознаки співучасті

Співучасть у злочині є однією з форм злочинної діяльності. Такого роду діяльність має свої правові особливості, які дозволяють виділяти співучасть у самостійний кримінально-правовий інститут. Її специфіка полягає у тому, що:

а) участь у вчиненні злочину двох або більше осіб обумовлює його підвищену суспільну небезпеку;

б) склад злочину виконується лише завдяки спільній діяльності всіх співучасників.

Співучасть у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Співучасть - це об'єднання, коли кілька осіб вчиняють злочин спільно і умисно. Співучасть не утворює яких-небудь особливих, інших підстав відповідальності - підставою відповідальності тут є той же склад злочину, але вчинюваний у співучасті.

Об'єктивні ознаки співучасті виражені в законі словами - злочин, вчинений декількома (двома або більше) суб'єктами злочину спільно.

Суб'єктивні ознаки - вказівкою, що співучасть - це умисна спільна участь у вчиненні умисного злочину.

При визначенні об'єктивних і суб'єктивних ознак співучасті має місце вказівка на спільність. І дійсно, спільність характеризує й об'єктивну, і суб'єктивну сторону співучасті. Якщо об'єктивні ознаки співучасті - це спільність дій учасників, то суб'єктивні ознаки - це спільність їх умислу.

Види співучасників. Визнаються: виконавець, організатор, підбурювач і пособник. Співучасники в злочині можуть виконувати різні ролі - однорідні або різнорідні функції.

Виконавцем (співвиконавцем) за ч. 2 ст. 27 вважається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що не є суб'єктами злочину, вчинила конкретний злочин. Звідси випливає, що виконавцем (співвиконавцем) є співучасник, що своїми діями безпосередньо виконав повністю або хоча б частково (у якійсь частині) об'єктивну сторону злочину. Без виконавця немає співучасті, тому що тільки він вчиняє задумане, він реалізує, завершує умисел співучасників. І в цьому розумінні виконавець - визначальна, центральна фігура в співучасті.

Організатор (ч. 3 ст. 27) - це особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням. Організатор посідає особливе місце в співучасті, він ніби стоїть над всіма співучасниками, регулюючи і направляючи всю їх діяльність. Особа, яка організувала вчинення злочину, - це співучасник, що об'єднує інших співучасників, розподіляє ролі між ними, що намічає план злочину, визначає майбутню жертву чи об'єкти злочину. Організатором є також особа, яка керувала підготовкою або вчиненням злочину, особа, що забезпечує фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (наприклад, здійснює фінансування послуг охоронців, тощо), особа, що організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

З *об'єктивної сторони* організаторська діяльність повинна відповідати вимогам спільності. І з цього погляду дії організатора завжди причинно пов'язані з тим злочином чи злочинами, що вчиняє виконавець (співвиконавець).

З *суб'єктивної сторони* умислом організатора охоплюється той злочин, що повинен вчинити виконавець (виконавці). Організатор бажає вчинення цього злочину і направляє свою діяльність на організацію його вчинення.

Підбурювач (ч. 4 ст. 27). Підбурювачем вважається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину, це особа, яка викликала у виконавця або в інших співучасників рішучість, бажання вчинити злочин, тобто умисел на вчинення злочину.

З *об'єктивної сторони* саме тим, що підбурювач викликає бажання вчинити злочин, він і ставить свої дії в причинний зв'язок з тим злочиним, що буде вчинений виконавцем. У цьому виражається спільність діяння підбурювача з іншими співучасниками.

З *суб'єктивної сторони* підбурювач має прямий умисел на вчинення виконавцем певного, конкретного злочину. Підбурювання можливе лише на вчинення конкретного злочину. Не підбурювання взагалі, а підбурювання до вчинення певного злочину (крадіжки, вбивства, зґвалтування).

Пособник (ч. 5 ст. 27). Пособником визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

13. Поняття та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину

Суб'єктивна сторона – це ознаки, що характеризують злочин із внутрішнього боку. Це один із елементів складу злочину.

До *обов'язкових* ознак суб'єктивної сторони належать: вина у формі умислу чи необережності; до *факультативних*: мотив злочину, мета злочину, емоційний стан.

Вина – це психічне ставлення осудної особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння, а в злочинах із матеріальним складом – і до його наслідків у формі умислу чи необережності (ст. 23).

Мотив злочину – усвідомлене спонукання особи, що викликало в неї рішучість вчинити злочин; інтегральне психічне утворення, що спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою.

Мета злочину – уявлення про бажаний результат, досягнути якого прагне особа.

Умисел поділяється на прямий і непрямий.

Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки та бажала їх настання (ч. 1 ст. 24).

Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки й хоча не бажала, та свідомо припускала їх настання (ч. 2 ст. 24).

Умисел у формальному складі злочину, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння та бажала вчинити його.

Необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість.

Необережність є злочинною *самовпевненістю*, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, та легковажно розраховувала на їх відвернення (ч. 2 ст. 25).

Необережність є злочинною *недбалістю*, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була й могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25).

Практичне значення суб'єктивної сторони злочину: вона є елементом складу злочину та входить до підстави кримінальної відповідальності; ознаки суб'єктивної сторони визначають суспільну небезпечність злочину; від визначення її ознак залежить

правильна кваліфікація злочину; вона допомагає розмежувати злочини, а також відмежувати злочинні діяння від незлочинних.

14. Відмінність злочинної недбалості від казусу. Значення цього питання в кримінальному праві України

Від злочинної недбалості треба відрізняти поняття “випадок” (“казус”). Особливо поширений “випадок” у справах із заподіяння шкоди життю та здоров’ю людини, виробничого травматизму, порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту.

“Випадок” – це такий психічний стан особи, за якого вона не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, не повинна була чи (і) не могла їх передбачити. Випадок виключає вину в поведінці особи.

При визначенні злочинної недбалості в поведінці особи важливе місце посідає встановлення обов’язку та можливості особи передбачити суспільно небезпечні наслідки. Обов’язок або повинність передбачити наслідки (“повинна була”) в теорії кримінального права називають *об’єктивним критерієм* злочинної недбалості; можливість передбачення (“могла”) – *суб’єктивним критерієм*. Для констатації злочинної недбалості необхідно сполучення об’єктивного та суб’єктивного критеріїв.

Обов’язок бути уважним і обачливим під час здійснення певних дій, передбачити настання їхніх небезпечних наслідків може впливати із вимог законів, спеціальних правил (інструкцій, положень), які регулюють певну службову чи професійну діяльність, а також із загальновизначених норм людського спілкування. Вирішальне значення має встановлення фактичної можливості особи передбачити вказані в законі наслідки. Ця можливість пов’язується: по-перше, з індивідуальними якостями особи (вік, освіта, ступінь підготовленості та кваліфікації, знання загальних і спеціальних правил обережності, наявність життєвого та професійного досвіду, стан здоров’я тощо); по-друге, з тією конкретною ситуацією, в якій діяла ця особа.

На відміну від необережності, “випадок” характеризується відсутністю об’єктивного чи суб’єктивного критеріїв, які визначають необережність як вид вини, або одночасною відсутністю цих критеріїв.

Так, поняттям “випадок” охоплюється ситуація, коли, незважаючи на наявність у особи обов’язку передбачити суспільно небезпечні наслідки (об’єктивного критерію), вона, внаслідок певних обставин, не має реальної можливості їх передбачити (відсутній суб’єктивний критерій). Випадкове спричинення суспільно небезпечних наслідків може бути зумовлено також відсутністю тільки об’єктивного критерію необережності – обов’язку передбачити суспільно небезпечні наслідки.

Наприклад, завідувачку магазину Н. було віддано під суд за службову недбалість, яка полягала в тому, що вона не перевірила якість ремонту печі, внаслідок чого виникла пожежа. Судова колегія з кримінальних справ ВС України закрила справу стосовно Н. за відсутністю складу злочину, вказавши, що Н. не зобов’язана була передбачити можливість неякісного ремонту печі, оскільки вирішення цього питання не входило до її службових обов’язків.

Отже, “випадок” виключає кримінальну відповідальність саме за відсутністю ознак суб’єктивної сторони складу злочину.

15. Поняття та види стадій злочину

Ст. 13 КК розрізняє три стадії вчинення злочину: готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин.

Ознаки готування до злочину і замаху на злочин передбачені відповідно у ст. 14 і ст. 15, а закінчених злочинів – у диспозиціях статей Особливої частини КК. Якщо злочин закінчений, то він поглинає всі стадії його вчинення, вони не мають самостійного значення і не впливають на його кваліфікацію.

Закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального Кодексу. Незакінченим злочином є *готування до злочину* та *замах на злочин*.

Готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Замах на вчинення злочину є *закінченим*, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

Замах на вчинення злочину є *незакінченим*, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця.

Остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця є *добровільна відмова*. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину.

16. Поняття та ознаки добровільної відмови від вчинення злочину. Відмінність добровільної відмови від діяльного каяття

Остаточне припинення готування до злочину чи замаху на злочин означає остаточну відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну та безповоротну відмову особи від вчинення задуманого нею злочину й відсутність наміру продовжити його в майбутньому.

Ознаки добровільної відмови від злочину:

- остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин;
- відмова від злочину з власної волі особи;
- наявність у особи усвідомлення можливості доведення злочину до кінця.

Не є добровільною відмовою від злочину й відмова від повторення посягання, невдала спроба вчинення злочину, оскільки винний зробив усе, що він вважав за необхідне для вчинення злочину, але з не залежних від нього причин злочин не був доведений до кінця й, зокрема, не настали суспільно небезпечні наслідки злочинів з матеріальним складом.

Друга ознака добровільної відмови - це *недоведення злочину до кінця з власної волі особи*. З цих же причин не доводиться до кінця злочин і при вчиненні готування до нього. При добровільній відмові від злочину особа свідомо, з власної волі припиняє злочинну діяльність. Ініціатива добровільної відмови (прохання, умовляння чи навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам або жертві), але остаточне рішення про припинення злочинної діяльності приймає самостійно особа, що добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця.

Останньою ознакою добровільної відмови є *наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця*. Особа вважає, що відсутні причини (обставини), які вона не в змозі подолати для закінчення розпочатого нею злочину, та їй вдасться в конкретних умовах його завершити. Наприклад, винний з метою згвалтування потерпілої довів її до безпорадного стану, застосувавши алкогольні напої чи наркотики, й усвідомлюючи, що він може довести злочин до кінця та ніхто йому не перешкодить це зробити, пожалів жертву й відмовився від згвалтування.

Як свідчить судова та слідча практика, для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести цей злочин до кінця, відмовилася від цього та з власної волі припинила злочинні дії. В таких випадках особа може нести відповідальність за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину. Водночас не може визнаватися добровільною відмова від згвалтування, котра викликана неможливістю дальшого продовження злочинних дій з причин, не залежних від волі винного (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи чи гвалтівник не зміг подолати опору чи не міг закінчити злочин з фізіологічних причин тощо).

Якщо ж особа припиняє злочинне діяння, відмовляється від доведення злочину до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного здійснення, - це не добровільна, а вимушена відмова, невдале злочинне посягання (наприклад, особа намагалася вбити іншу та не змогла, тому що потерпілий утік).

Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця визначається суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тож не має значення, чи існувала насправді така можливість.

Мотиви добровільної відмови від доведення злочину до кінця можуть бути різні: усвідомлення аморальності діяння, розкаяння, бажання виправитися, страх перед відповідальністю, жалість, не вигідність скоєння злочину тощо. Мотиви не мають значення для визначення добровільної відмови від злочину та вважаються рівнозначними.

Добровільна відмова від злочину можлива тільки при незакінченому злочині, лише до моменту закінчення злочину, бо тільки в цьому випадку особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку спричинення шкоди об'єктові, котрий охороняється кримінальним законом. Добровільна відмова не має місця на стадії закінченого злочину, бо є всі елементи й ознаки складу злочину, та відмовитися від завершеного посягання вже неможливо.

Отже, поняття закінченого злочину та добровільної відмови від злочину є взаємовиключними. Так, добровільна відмова від збуту порнографічних предметів може статися лише власне до факту їх збуту. Тож повідомлення, приміром, покупців (після продажу) про зміст відеокaset, які містять порнографічну інформацію незалежно від мотивів не звільняє особу від кримінальної відповідальності за цей злочин.

На стадії готування до злочину добровільна відмова можлива в усіх випадках, до того ж у формі простої бездіяльності. Утримання від подальших дій зі створення умов для вчинення злочину припиняє небезпеку для об'єкта, охоронюваного кримінальним законом, і виключає можливість вчинення злочину. При цьому можуть бути вчинені дії з ліквідації створених умов для скоєння злочину. Вони не обов'язкові й не мають значення для встановлення добровільної відмови (наприклад, особа знищує придбану зброю чи пристосований засіб або знаряддя злочину).

На стадії незакінченого замаху на злочин добровільна відмова, як і при готуванні до злочину, можлива завжди. При цьому також достатньо утримання від подальших дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину.

На стадії закінченого замаху на злочин добровільна відмова можлива лише в тих випадках, коли між здійсненим діянням і ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків не минув проміжок часу, протягом якого особа здатна впливати на розвиток причинового зв'язку, може втрутитись і запобігти настанню суспільно небезпечного наслідку. Приміром, особа підклала вибухівку в автомобіль для вбивства, а потім повернулася до транспортного засобу та знешкодила вибуховий пристрій. Добровільна відмова в цих випадках можлива лише активними діями.

Підставами виключення кримінальної відповідальності при добровільній відмові від злочину вважають або відсутність, або малозначність суспільної небезпечності, винності тощо. Згідно зі ст. 17 КК України добровільна відмова від злочину є самостійною підставою для виключення кримінальної відповідальності за незакінчений злочин, бо шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає

їй реалізуватися, перетворитися на фактичне спричинення шкоди об'єктові, запобігає закінченню злочину.

Особа, що добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинені нею готування до злочину чи дії, спрямовані безпосередньо на вчинення злочину (ч. 2 ст. 17 КК України). Отож ця норма має важливе значення для запобігання закінченню злочинів, бо сприяє відмові від продовження та завершення розпочатого особою злочину. Положення вказаної норми про добровільну відмову можуть бути використані й іншими особами для запобігання злочинам.

Якщо в діянні (діях або бездіяльності, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, чи в готуванні до злочину), вчиненому особою до добровільної відмови, вже міститься склад іншого закінченого злочину, настає кримінальна відповідальність за це посягання, а за добровільно припинений злочин відповідальність виключається. Скажімо, особа, що незаконно виготовила вибуховий пристрій для вбивства та добровільно відмовилася від вбивства, але не здала пристрій представникам влади, не підлягає відповідальності за готування до вбивства, але буде відповідати згідно з ч. 1 ст. 263 КК України за незаконне виготовлення вибухового пристрою.

Так, згідно з п. 4 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. "Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи" особа, котра добровільно відмовилася від убивства потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину.

Добровільна відмова від злочину відрізняється від дійового каяття в здійсненні злочину. Під **дійовим каяттям** слід розуміти дії особи, що свідчать про щире засудження нею вчиненого злочину та про прагнення мінімізувати розмір завданої шкоди. Об'єктивною ознакою дійового каяття є певна активна поведінка особи, котра вчинила злочин, а суб'єктивною ознакою - засудження нею своїх дій (тому ці дії і мають таку назву). Дійове каяття може проявитися в діях, а саме:

- відверненні шкідливих наслідків вчиненого злочину;
- відшкодуванні завданого збитку чи усуненні заподіяної шкоди;
- активному сприянні розкриттю злочину;
- з'явленні із зізнанням;
- інших подібних діях, які пом'якшують наслідки здійсненого злочину та відповідальність за нього.

Так, в п. 5 постанови ПВСУ № 7 від 24 жовтня 2003р. "Про практику призначення судами кримінального покарання" вказав, що вирішуючи питання про наявність такої пом'якшуючої обставини, як з'явлення із зізнанням, суди повинні перевіряти, чи були подані до органів розслідування, інших державних органів заява або зроблене посадовій особі повідомлення про злочин (у будь-якій формі) добровільними та чи не пов'язане це з тим, що особа була затримана як підозрюваний і, будучи викритою, підтвердила свою участь у вчиненні злочину.

Якщо у справі, порушеній за фактом вчинення злочину, не встановлено, хто його вчинив, добровільні заява чи повідомлення особи про вчинене нею мають розглядатись як з'явлення із зізнанням. Аналогічно розцінюється заява особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, про вчинення нею іншого злочину, про який не було відомо органам досудового слідства та суду.

За сукупності вчинених злочинів з'явлення із зізнанням має братися до уваги як обставина, що пом'якшує покарання при призначенні останнього за злочин, у зв'язку з яким вчинено це діяння.

Добровільна відмова можлива лише при незакінченому злочині. *Дійове каяття* - як при незакінченому, так і при закінченому злочинах. Добровільна відмова може виявлятися і в бездіяльності, у простому утриманні від подальшого здійснення злочину, а дійове каяття завжди припускає лише активну поведінку. Добровільна відмова можлива

лише від злочинів, вчинених із прямим умислом. Дійове каяття може бути як в умисних, зокрема й скоєних з непрямым умислом, так і в необережних злочинах. При добровільній відмові виключається кримінальна відповідальність у зв'язку з відсутністю в діянні особи складу злочину. При дійовому каятті склад злочину наявний, і воно, зазвичай, розглядається як обставина, що лише пом'якшує відповідальність.

Навіть якщо особа в деяких випадках при дійовому каятті і звільняється від кримінальної відповідальності, то не у зв'язку з відсутністю в її діянні складу злочину, а через інші обставини, вказані в законі (ч. 4 статті 212, 289, 309 КК України та ін.).

17. Осудність, неосудність, обмежена осудність: поняття та критерії

До кримінальної відповідальності може бути притягнена тільки осудна особа, тобто така, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

При вирішенні питання про визнання особи неосудною використовуються *два критерії* – медичний і юридичний.

Медичний критерій діє за наявності однієї з таких ознак:

- хронічне психічне захворювання (шизофренія, епілепсія тощо);
- тимчасовий розлад психічної діяльності, який раптово і на короткий час настає в період загострення деяких психічних хвороб (алкогольний психоз, марення, викликані травмою тощо);
- недоумство (олігофренія, інбіцильність, дебілізм);
- інший хворобливий стан психіки, тобто певні захворювання, пов'язані з розладом психічної діяльності (тимчасовий психічний розлад, психопатії тощо).

Юридичний критерій неосудності складається з двох ознак:

- інтелектуальної, тобто нездатності особи усвідомлювати свої дії;
- вольової, тобто нездатності особи керувати своїми діями.

Питання про осудність вирішується судово-психіатричною експертизою у всіх випадках, коли виникає сумнів з приводу осудності підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного. Стан неосудності встановлюється в момент вчинення злочину. Однак особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, також не підлягає покаранню.

До такої особи можуть бути застосовані такі примусові заходи медичного характеру:

- надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
- госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом *обмежено осудною*, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

18. Види співучасників

Співучастю у злочині визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Співучасть - це об'єднання, коли кілька осіб вчиняють злочин спільно і умисно. Співучасть не утворює яких-небудь особливих, інших підстав відповідальності - підставою відповідальності тут є той же склад злочину, але вчинюваний у співучасті.

Види співучасників. Визнаються: виконавець, організатор, підбурювач і пособник. Співучасники в злочині можуть виконувати різні ролі - однорідні або різнорідні функції.

Виконавцем (співвиконавцем) за ч. 2 ст. 27 вважається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що не є суб'єктами злочину, вчинила конкретний злочин. Звідси випливає, що виконавцем (співвиконавцем) є співучасник, що своїми діями безпосередньо виконав повністю або хоча б частково (у якійсь частині) об'єктивну сторону злочину. Без виконавця немає співучасті, тому що тільки він вчиняє задумане, він реалізує, завершує умисел співучасників. І в цьому розумінні виконавець - визначальна, центральна фігура в співучасті.

Організатор (ч. 3 ст. 27) - це особа, яка організувала вчинення злочину або керувала його вчиненням. Організатор посідає особливе місце в співучасті, він ніби стоїть над всіма співучасниками, регулюючи і направляючи всю їх діяльність. Особа, яка організувала вчинення злочину, - це співучасник, що об'єднує інших співучасників, розподіляє ролі між ними, що намічає план злочину, визначає майбутню жертву чи об'єкти злочину. Організатором є також особа, яка керувала підготовкою або вчиненням злочину, особа, що забезпечує фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (наприклад, здійснює фінансування послуг охоронців, тощо), особа, що організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

З *об'єктивної сторони* організаторська діяльність повинна відповідати вимогам спільності. І з цього погляду дії організатора завжди причинно пов'язані з тим злочином чи злочинами, що вчиняє виконавець (співвиконавець).

З *суб'єктивної сторони* умислом організатора охоплюється той злочин, що повинен вчинити виконавець (виконавці). Організатор бажає вчинення цього злочину і направляє свою діяльність на організацію його вчинення.

Підбурювач (ч. 4 ст. 27). Підбурювачем вважається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину, це особа, яка викликала у виконавця або в інших співучасників рішучість, бажання вчинити злочин, тобто умисел на вчинення злочину.

З *об'єктивної сторони* саме тим, що підбурювач викликає бажання вчинити злочин, він і ставить свої дії в причинний зв'язок з тим злочином, що буде вчинений виконавцем. У цьому виражається спільність діяння підбурювача з іншими співучасниками.

З *суб'єктивної сторони* підбурювач має прямий умисел на вчинення виконавцем певного, конкретного злочину. Підбурювання можливе лише на вчинення конкретного злочину. Не підбурювання взагалі, а підбурювання до вчинення певного злочину (крадіжки, вбивства, зґвалтування).

Пособник (ч. 5 ст. 27). Пособником визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.

19.Поняття триваючого злочину

Триваючий злочин можна визначити як одиничний злочин, який, розпочавшись дією чи бездіяльністю особи, далі вчиняється безперервно протягом більш-менш тривалого часу.

У КК передбачена кримінальна відповідальність за багато триваючих злочинів. Це ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335), недбале зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів (ст. 264), ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212) тощо.

Винний у триваючому злочині ніби перебуває в певному злочинному стані, бо цей злочин характеризується неперервним здійсненням складу закінченого злочину. Триваючий злочин, будучи вчиненим один раз, триває весь час. Він не переривається новими злочинними актами, він ніби “тягнеться” за першим злочинним діянням. Наприклад, особа злісно ухиляється від сплати податків: від моменту ухилення (бездіяльності) злочин вчинено, і він триває протягом певного часу. Або, скажімо, особа вступила до банди: як тільки відбувся такий вступ (дія), цей злочин учинено й відтак він увесь час триває. Те ж можна сказати й про інші триваючі злочини, зокрема про незаконне зберігання вогнепальної зброї. Як тільки винний придбав на ринку пістолет, вчинено злочин, і він триває певний час на стадії закінченого злочину.

Отже, можна зробити висновок, що початком триваючого злочину є вчинення особою певної дії чи бездіяльності. Наприклад, незаконне позбавлення людини волі починається зі вчинення дій, що позбавляють потерпілого свободи пересування; початок ухилення особи від сплати аліментів на утримання дитини (бездіяльність) – невиконанням винним рішення суду, що зобов'язує сплачувати аліменти. Із цього моменту й починає тривати злочин, тому він і називається триваючим.

В усіх зазначених випадках триваючий злочин закінчується й тільки після цього починає спливати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також можливе застосування амністії.

Триваючий злочин – це одиничний злочин, і тому він кваліфікується за однією статтею КК. Наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї кваліфікується за ч. 1 ст. 263 КК, злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей – за ст. 164 КК. Тривалість перебування особи в стані неперервного вчинення злочину, тобто тривалість власне злочину, на його кваліфікацію не впливає, проте береться до уваги судом при призначенні покарання.

20.Форми співучасті

Форми співучасті - це об'єднання співучасників, які розрізняються між собою за характером виконуваних ролей і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

Види співучасті: *проста* і *складна* співучасть.

Проста співучасть (співвиконавство, співвинність) має місце там, де всі співучасники є виконавцями злочину і, отже, всі вони виконують однорідну роль.

Складна співучасть (співучасть з розподілом ролей) виявляється в тому, що співучасники виконують різні ролі, тут має місце розподіл ролей - один або кілька з них - виконавці, інші - підбурювачі, пособники тощо. Інакше кажучи, при цій формі співучасті не всі співучасники є виконавцями злочину.

За *суб'єктивними ознаками*, за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу ст. 28 КК розрізняє *форми співучасті*:

- а) вчинення злочину групою осіб;
- б) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;
- в) вчинення злочину організованою групою;
- г) вчинення злочину злочинною організацією.

а) злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови.

У цих випадках діяльність одного виконавця приєднується до діяльності іншого (інших) виконавця вже в процесі вчинення злочину (коли воно вже почалося), але до його закінчення. Змова на вчинення злочину (на доведення його до кінця) має місце не до початку, а вже в ході злочину, коли хоча б один з виконавців почав його вчиняти.

б) злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, коли його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

Для цієї форми співучасті необхідна попередня змова співучасників на спільне вчинення злочину. Змова повинна мати місце до початку злочину. Ця змова може відбутися задовго до вчинення злочину, а може відбутися прямо перед злочином, але до замаху на нього. Закон не вимагає для цієї форми співучасті якої-не-будь стійкості, досить лише змови.

в) злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Для організованої групи потрібна участь хоча б трьох осіб, у той час як для групи, що діє за попередньою змовою, досить двох учасників. Необхідно, щоб учасники такої групи організувалися в стійке об'єднання. Стійкість групи - поняття оціночне і встановлюється кожного разу, виходячи з конкретних обставин справи.

г) злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени чи структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (ч. 4 ст. 28).

Злочинна організація - це організована група особливого роду, наділена законом більшим ступенем стійкості, згуртованості і рядом інших ознак. Це ієрархічне об'єднання учасників, що припускає ієрархію його членів або структурних частин. Ієрархія також може полягати у підпорядкованості членів організації своїм керівникам, підпорядкуванні окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, в обов'язковості рішень, прийнятих організаторами, для всіх інших учасників злочинної організації. Це зорганізованість дій для вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів.

Ексцес виконавця – це вчинення таких злочинних дій, що не охоплювалися ні прямим, ні непрямым умислом інших співучасників. Співучасником вчинені дії, які виходять за межі угоди, що відбулася між ними. Таким чином, ексцес виконавця має місце там, де інші співучасники не передбачали, не бажали і не допускали вчинення тих злочинних дій, що вчинив виконавець.

21. Мотив та мета злочину. Поняття та види помилки у кримінальному праві

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину виступають мотив, мета та емоційний стан.

Під *мотивом* (від лат. “moveo” – рухаю, штовхаю), як психологічною категорією, передусім розуміють те, що спонукає діяльність людини, те, чому здійснюється така діяльність. Вважається, що мотив є обов'язковим чинником при здійсненні психічно нормальною особою своєї поведінки (як правомірної, так і злочинної), діяльності, вчинку або діяння. Їх безмотивність є нонсенсом. Цікаво, що кримінально-процесуальне право відносить мотив до предмета доказування у кожному

злочині (п.2 ч.1 ст. 91 КПК України), що свідчить про визнання існування мотиву в будь-якому суспільно небезпечному діянні. При провадженні дізнання, досудового слідства та розгляді кримінальної справи у суді мотив підлягає обов'язковому доказуванню, а також зазначенню в обвинувальному висновку слідчого та обвинувальному вирoku суду. Якщо суд (суддя), який розглядав кримінальне провадження, не встановив конкретні мотиви злочину, не зазначивши їх у мотивувальній частині обвинувального вирoku, то це, як видається, є підставою для скасування або зміни вирoku.

З'ясування мотиву злочину дає можливість відповісти на питання чому особа вчинила злочин, з'ясувати причини протиправної поведінки особи та її психічний стан у момент вчинення злочину, прослідкувати усі кримінальні мотиваційні чинники, правильно встановити ступінь суспільної небезпеки суб'єкта. З урахуванням вищенаведеного пропонуємо визначити **мотив злочину** як інтегральне психічне утворення, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Таке розуміння мотиву злочину має багато позитивних рис:

1) наведена дефініція відкриває шлях до найбільш узагальненого уявлення про мотив злочину та може певною мірою претендувати на місце універсального поняття;

2) дефініція мотиву злочину є невід'ємною від уявлення про нього, як про комплексну та системну категорію;

3) в межах дефініції мотиву злочину вказується на його спонукальну та сенсоутворюючу функції, які характеризують мотив в якості спонуки та сенсу (підстави, підґрунтя) до злочину.

Загалом законодавець виділяє різні мотиви злочину (корисливі або інші особисті мотиви – ст. 148 КК України; мотиви явної неповаги до суспільства – ст. 296 КК України; хуліганські мотиви – ст. 299 КК України тощо).

Значення мотиву злочину полягає в тому, що він у повному обсязі повинен враховуватися при: а) визначенні характеру суспільної небезпечності вчиненого діяння і ступеня суспільної небезпечності особи; б) звільненні особи від кримінальної відповідальності та покарання; в) кваліфікації злочинів; г) призначенні особі виду та розміру покарання; г) врахуванні в якості обставини, що пом'якшує або обтяжує покарання; д) визначенні особі режиму утримання у місцях позбавлення волі; е) застосуванні заходів щодо виправлення засуджених тощо. Відтак мотив злочину має важливе та вирішальне значення для правозастосовчої практики.

Від мотиву злочину слід відрізнити мотивацію злочину та мотивування злочину. *Мотивація злочину* – це цілісний внутрішній процес формування, розвитку і реалізації мотиву злочину; процес внутрішньої (суб'єктивної) детермінації суспільно небезпечного діяння. До складу мотивації входить не тільки мотив, але й інші складові компоненти мотиваційної сфери особи (потреби, цінності, цілі, емоції, почуття, ідеали тощо).

Структура мотивації злочину загалом включає такі етапи:

1) актуалізація певного психічного компонента (потреби, інтересу, потягу, ідеалу, прагнення тощо) або їх сукупності;

2) усвідомлення мотиву;

3) цілеутворення (утворення мети);

4) вибір і оцінка засобів і способів реалізації мотиву та досягнення мети;

5) прогнозування можливих результатів;

6) прийняття рішення про вчинення суспільно небезпечного діяння;

7) виконання прийнятого рішення;

8) контроль і корекція своїх дій чи бездіяльності;

9) аналіз настиглих наслідків тощо.

Крім того, мотивації властиві такі функції: відображувальна; спонукальна; сенсоутворююча; селективна; регулятивна; контролююча.

Також мотивація злочину має *чотири типи (форми)*:

1) мотивація злочинної діяльності;

- 2) мотивація імпульсивних злочинів;
- 3) мотивація звичних злочинів;
- 4) мотивація необережних злочинів.

Мотивування злочину – це раціональне пояснення особою, яка вчинила злочин, причин своїх суспільно небезпечних дій або бездіяльності шляхом висвітлення тих прийнятних для неї обставин, котрі спонукали її до вчинення суспільно небезпечного діяння. Аналіз кримінальних справ демонструє, що мотивування часто використовується особами для виправдання своєї протиправної поведінки.

Якщо мотив злочину відповідає на питання “чому вчиняється суспільно небезпечне діяння мета злочину – на питання “заради чого воно вчиняється. Хоча мотив і мета поняття взаємообумовлені (мета не виникає без мотиву і мотив отримує свій зміст завдяки меті), все ж таки вони мають різне психологічне та кримінально-правове значення.

Під *метою злочину* слід розуміти уявлення про той ідеальний образ бажаного майбутнього результату суспільно небезпечного діяння. Її утворення передбачає формування ідеального уявлення про той предмет чи явище, якого намагається досягнути певна особа. У КК України законодавець вказує на мету злочину по-різному, використовуючи при цьому розширений (на відміну від позначення мотивів за обсягом і змістом) опис: приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115); залякування потерпілого або інших осіб (ч. 2 ст. 121); отримати прибуток (ст. 150); прикрити незаконну діяльність або здійснити види діяльності, щодо яких є заборона (ст. 205); припинити діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов’язок, або змінити характер цієї діяльності в інтересах того, хто погрожує (ч. 1 ст. 350). Зрозуміло, що там, де мета (як і будь-яка інша факультативна ознака складу злочину) безпосередньо зазначена в диспозиції кримінально-правової норми або прямо з неї випливає, вона стає обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони складу злочину.

Мета охоплює не тільки образ бажаного результату, а й “передбачення у свідомості людини засобів, використання яких призведе до досягнення бажаного результату”. Мета характеризується змістом (чого хочу, що треба), рівнем та якістю (який результат потрібен – високий, низький). Якщо мета є змістом злочину, якщо виключно заради цієї мети він вчиняється, то в такому випадку мета збігається з мотивом і виникає феномен “мотиву-мети”. За ступенем усвідомлення розрізняють: мотив-спокуса, мотив-бажання, мотив-мета (при цьому серед згаданих конструкцій найбільш виразно усвідомлюється лише конструкція “мотив-мета” і саме вона найбільш виразно відбиває мотиваційну сферу конкретного злочину).

Емоційний стан – це сукупність емоцій і переживань, які були в особи під час вчинення нею злочину. У більш конкретному розумінні це особливий психоемоційний стан у рамках осудності, який раптово виникає внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілої особи. За таких умов емоції можуть відчутно впливати на формування вини, мотиву та мети злочинів. Емоції мають самостійне кримінально-правове значення тільки тоді, коли вони представлені станом сильного душевного хвилювання (фізіологічним афектом), а це можливо тільки при вчиненні умисного вбивства та умисного тяжкого тілесного ушкодження в стані сильного душевного хвилювання в стані сильного душевного хвилювання (ст.ст. 116 і 123 КК України). Отже, у решті злочинів емоційний стан лежить за межами їх складів і тому не може прямо впливати на кваліфікацію вчиненого.

Помилка у кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про дійсний юридичний або фактичний характер учиненого нею діяння та його наслідки.

Характер помилки може значно вплинути на правильне встановлення дійсного змісту суб’єктивної сторони злочину, а також на вирішення питання про правову оцінку вчиненого. Залежно від змісту неправильного уявлення особи розрізняють *два види помилки: юридичну та фактичну*.

Юридична помилка – це неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки. В кримінально-правовій теорії такий вид помилки іноді називають "помилкою в праві". Юридичну помилку, як правило, поділяють на 3 види:

- помилка в злочинності діяння,
- помилку в кваліфікації злочину,
- помилку у виді та розмірі покарання.

Така позиція має право на існування, але вважаємо за доцільне виділити чотири види таких помилок, враховуючи, що помилка в злочинності діяння підрозділяється на два підвиди, які мають самостійне кримінально-правове значення:

1) Помилка особи у злочинності власного діяння та його можливих наслідків.

Так, особа вважає, що його дії злочинні і тягнуть кримінальну відповідальність, тоді як вони Кримінальним кодексом не передбачені. Наприклад, особа вважає, що порушення правил дорожнього руху, що призвело до заподіяння потерпілому легких тілесних ушкоджень є злочином. Однак кримінально-правова заборона такого діяння відсутня, і воно визнається адміністративним правопорушенням. Діяння, передбачене кримінальним законом, не може тягнути кримінальну відповідальність внаслідок відсутності протиправності як обов'язкової ознаки злочину.

Тому при такій помилці особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

2) Помилка особи у незлочинності власного діяння та його можливих наслідків.

Така помилка наявна, коли особа думає, що вчинене їм діяння не тягне кримінальної відповідальності, але Кримінальний кодекс відносить таке діяння до злочинів.

Так, В., захищаючи від нападу, перевищив межі необхідної оборони і вбив посягаючого. Його дії були кваліфіковані як вбивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК). Адвокат подав скаргу, вказуючи на неправильність кваліфікації, аргументуючи це тим, що В. вважав, що діяв в межах необхідної оборони і тому не повинен нести кримінальну відповідальність.

Таким чином, незнання умов правомірності при необхідній обороні (ст. 36 КК) не виключило кримінальної відповідальності В. Більшістю вчених і практичних працівників це правило визнається непорушним.

Тобто, у відповідності до ст. 68 Конституції України „незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності”, в нашій ситуації це правило можна перефразувати „незнання положень кримінального законодавства не звільняє особу від кримінальної відповідальності”.

Але можливі ситуації, коли особа, що порушила кримінально-правову заборону, не тільки не знала про неї, але і не могла знати в тих умовах, у яких вона знаходилася в момент порушення цієї заборони (знаходилася у закордонному відрядженні чи була важко хворою та в інших випадках). У таких випадках кримінальна відповідальність повинна виключатися унаслідок відсутності вини.

3) Помилка винної особи в кваліфікації вчиненого злочину.

Так, наприклад особа вчиняє крадіжку майна з магазину та вважає, що його дії охоплюються ч.3 ст. 185 КК (вчинення крадіжки шляхом проникнення в приміщення), але слідчий кваліфікує його дії як крадіжка вчинена у великих розмірах (ч.4 ст. 185 КК). *Така помилка особи, як правило, не впливає на кваліфікацію і тягне кримінальну відповідальність особи.*

Хоча може бути і інша ситуація: до особи звертається його товариш, який просить його сховати від працівників міліції, які розшукують його за вбивство. Під час обшуку в будинку, особу винну у вбивстві затримують. Особа, яка сховала свого товариша зізнається, що його приховала (приховала саме вбивцю), тобто вчинила злочин, передбачений ст. 396 КК. Але під час досудового слідства було встановлено, що товариш вчинив вбивство, передбачене ст. 116 КК „Умисне вбивство, вчинене в стані сильного

душевного хвилювання”, тобто злочин середньої тяжкості. Враховуючи це, особа, яка приховала злочинця, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 396 КК. В такій ситуації помилка в кваліфікації не тягне взагалі кримінальної відповідальності. Це пов'язано з тим, що така помилка в більшій мірі відноситься до помилки у злочинності діяння, яка, як було зазначено не тягне кримінальної відповідальності особи.

4) Помилка у виді чи розміру покарання.

Така помилка не впливає на відповідальність, тому що вид і розмір покарання перебувають за межами суб'єктивної сторони.

Таким чином, юридична помилка особи, що вчинила злочин, як правило (крім помилки особи у злочинності діяння), не впливає на кримінальну відповідальність, тобто, ні на кваліфікацію, ні на розмір і вид визначеного судом покарання.

Фактична помилка – це неправильне уявлення особи про обставини, що утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу злочину.

У теорії кримінального права переважно виділяють такі види фактичних помилок:

- помилка в ознаках об'єкта злочину (помилка в суспільних відносинах, помилка в предметі злочину, помилка в потерпілому від злочину);
- помилка в ознаках об'єктивної сторони злочину (помилка в засобах вчинення злочину, помилка в розвитку причинного зв'язку, помилка в суспільно небезпечних наслідках, помилка при „відхиленні в дії”).

Спочатку розглянемо правила кваліфікації діянь при *помилці в об'єкті та предметі*. Вчиняючи злочин особа може помилятися в характері суспільних відносин чи в предметі злочину або в потерпілому, завдаючи шкоду іншому об'єкту або здійснюючи злочинний вплив на інший предмет чи потерпілого.

Помилка в об'єкті, на нашу думку, має такі види:

- помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єкті злочину;
- помилка в предметі злочину;
- помилка в потерпілому від злочину.

Така класифікація впливає із конструкції об'єкта злочину, як елементу складу злочину. Всі ці види помилок пов'язані між собою. Тому цілком ймовірними є варіанти, коли співпадають помилка в суспільних відносинах і помилка в предметі злочину або помилка в потерпілому від злочину. Враховуючи формулювання питань, викладених в плані, розглянемо спочатку помилку в об'єкті та предметі злочину.

Помилка в суспільних відносинах, тобто безпосередньо в об'єкті злочину поділяється, на думку М. Коржанського, на помилку в родовому, видовому та безпосередньому об'єкті. Вважаємо за основу взяти цю класифікацію, але при цьому виключити помилку у видовому об'єкті, зважаючи на спірність цього об'єкта в теорії кримінального права.

При помилці в родовому об'єкті:

а) скоєне кваліфікується як замах на заподіяння шкоди об'єкту, стосовно якого був спрямований умисел.

б) якщо обстановка вчинення злочину не давала можливості визначити родову належність об'єкта посягання, то скоєне кваліфікується як закінчений злочин - посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяна шкода.

в) якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єкті скоєне кваліфікується за сукупністю: як замах на заподіяння шкоди об'єкту, стосовно якого був спрямований злочин, та закінчений злочин - посягання на той об'єкт, якому фактично заподіяна шкода.

Помилка в безпосередньому об'єкті поділяється на два підвиди:

а) *помилка в основному безпосередньому об'єкті*. В такій ситуації особа, бажає завдати шкоду одному основному безпосередньому об'єкту, але реально завдає іншому тотожному основному безпосередньому об'єкту.

Так, наприклад, особа прагне вбити П., але помиляється і вбиває Р. Дії особи кваліфікуються за ч.1 ст. 115 КК. Тобто, така помилка на кваліфікацію не впливає, бо життя кожної людини знаходиться під рівною кримінально-правовою охороною.

б) помилка в додатковому безпосередньому об'єкті.

Це може відбуватися коли особа, завдаючи шкоду основному безпосередньому об'єкту бажає завдати шкоду обов'язковому додатковому об'єкту, але завдає шкоду факультативному додатковому об'єкту. В таких випадках необхідно керуватися правилами кваліфікації конкуренції кримінально-правових норм чи множини злочинів. Далі розглянемо помилку в предметі злочину.

Помилка в предметі має такі види:

- помилка в предметі в межах однорідного посягання.
- помилка в предметі в межах різнорідного посягання. Наприклад, особа викрадає крейду, але вважає, що це наркотичні засоби. Дії особи слід кваліфікувати як замах на викрадення наркотичних засобів (ч.2 ст.15, ст. 308 КК). Тобто, дії особи слід кваліфікувати як замах на злочин, який прагнула вчинити особа.
- помилка на відсутній предмет. Наприклад, особа проникає в магазин для викрадення грошей, але вони були здані в банк і тому особа не змогла реалізувати свій умисел. Такі дії кваліфікуються як замах на злочин, який прагнула вчинити особа.

Помилка в потерпілому полягає в тому, що суб'єкт, бажаючи заподіяти шкоду одній особі, у результаті помилки заподіює шкоду іншій особі. Так, винна особа з метою помститися знайомому вбиває, як він вважає, саме його. Враховуючи що злочин відбувся вночі, злочинець помилився і вбив зовсім іншу особу, а не свого знайомого. Такого роду помилка не впливає на кваліфікацію, тому що не стосується обставин, що були ознаками складу злочину. Винний посягав на життя людини і свій умисел реалізував. Дії в таких випадках кваліфікуються як закінчений злочин – вбивство (ч.1 ст. 115 КК).

Однак у деяких випадках помилка в особі потерпілого в той же час виявляється і помилкою в родовому об'єкті. Наприклад, посягаючи на життя державного діяча, суб'єкт помилково убив громадянина, що не мав ніякого відношення до цього державного діяча. У цьому випадку замість посягання на безпеку держави у політичній сфері (у сфері здійснення вищої державної влади, яка забезпечує її нормальне функціонування) (ст. 112 КК) було вчинено посягання на життя (ст. 115 КК). Вчинене в таких випадках повинне кваліфікуватися за спрямованості умислу як замах на злочин, що мав намір вчинити винний (ст. 112 КК - посягання на життя державного чи громадського діяча охоплює, як відомо, замах і вбивство), і вбивство людини (ч.1 ст. 115 КК).

Тому, якщо виникає помилка в потерпілому як різновид помилки в родовому об'єкті дії винної особи слід кваліфікувати за спрямованості умислу як замах на злочин, який особа прагнула вчинити, і закінчений злочин, який особа насправді вчинила.

Так само вирішується питання й у випадках, коли посягання обумовлене певним станом потерпілого, наприклад, вагітністю, безпорадним станом і т.п. (які винна особа усвідомлює), якщо визначення цієї обставини впливає на кваліфікацію. Так, П., бажаючи убити свою вагітну дружину, убив помилково сторонню жінку, яка у стані вагітності не перебувала. Його дії, на перший погляд, містили лише склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 115 КК. Однак, зважаючи на спрямованість умислу, вони були правильно кваліфіковані за ч. 2 ст. 15 і п. "2" ч. 2 ст. 115 КК та ч. 1 ст. 115 КК.

Замах з непридатними засобами (він також може бути як закінченим, так і незакінченим) є тоді, коли винний застосовує помилково чи через незнання такі засоби, за допомогою яких через їх об'єктивні властивості неможливо вчинити злочинне діяння. При цьому засоби можуть бути як абсолютно, так і відносно непридатними для спричинення шкоди.

Можна виділити 2 підвиди помилок вчинення злочину з непридатними засобами:

1) *вчинення злочину з абсолютно непридатними засобами.* Абсолютно непридатними вважаються засоби, використання яких за будь-яких умов (обставин) не може привести до закінчення злочину, зокрема настання суспільно небезпечних наслідків

(наприклад, спроба отруїти людину водою, зібраною на кладовищі, яку особа помилково вважає отрутою). При цьому особа через свою повну неосвіченість не розуміє, що ці засоби не можуть завдати шкоди іншій особі або використовує забобонні засоби (ворожба, закляття) і тому вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

2) *вчинення злочину з відносно непридатними засобами.* Відносно непридатні ті засоби, які лише за даних конкретних обставин не можуть привести до виконання задуманого (наприклад, спроба вчинити вбивство з вогнепальної зброї (автомата), яка виявилась несправною (зіпсованою).

Так, особа підкладаючи вибухівку в літак вважає, що загине його дружина, але при цьому усвідомлює реальну можливість загибелі і сторонніх осіб. При цьому вибухівка повинна була спрацювати від дзвінка на мобільний телефон, приєднаний до вибухівки. Але, внаслідок розрядки батареї мобільний телефон не спрацював і вибуху не відбулося. Дії особи слід кваліфікувати як замах на умисне вбивство за ч.2 ст. 15 і п.5 ч. 2 ст. 115 КК.

Тобто, в таких ситуаціях дії особи слід кваліфікувати як замах на злочин, який вона прагнула вчинити.

Під помилкою у розвитку причинного зв'язку слід розуміти неправильне уявлення винної особи про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та злочинними наслідками.

Під час кваліфікації злочинів не завжди звертається увага на причинний зв'язок. Так згідно п.22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” при кваліфікації діяння як умисного вбивства, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації такого злочину як умисного вбивства значення не має. Тобто органам досудового слідства та суду необхідно звертати на наявність саме причинного зв'язку між діянням та наслідками у виді смерті потерпілої особи, а не зважати на час настання смерті. Але на практиці це положення часто порушується: якщо смерть настала через певний проміжок часу і недостатньо інших доказів умислу винної особи (особливо, коли злочинець не виявлений) дії особи кваліфікуються за ч.2 ст.121 КК.

Тому для вирішення питання про вину особи має значення не тільки діяльність правоохоронних органів та суду по з'ясуванню причинного зв'язку але й уявлення винної особи про характер причинного зв'язку. Зрозуміло, що при кримінально-правовій оцінці діяння не можна вимагати від суб'єкта кваліфікації повного доказу усвідомлення винною особою причинного зв'язку у всіх аспектах. Достатньо того, що винна особа усвідомлює розвиток причинного зв'язку в загальних рисах.

Тому помилка особи саме в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає. Так, якщо особа, бажаючи вбити конкретну людину, підкладає вибухівку в автомобіль і вважає, що смерть настане від вибуху, а в дійсності потерпілий помер від того, що його під час вибуху викинуло з автомобіля і він отримав забій головного мозку від удару об стовбур дерева, то така невідповідність передбачуваного і реального розвитку причинного зв'язку не виключає умислу на вбивство і відповідальність настає саме за вбивство, тому що винний не помилявся в загальних рисах настання смерті від вибуху і усвідомлював, що смерть настане через вплив вибухової хвилі на тіло потерпілого.

Помилка особи в загальних рисах причинного зв'язку впливає на кваліфікацію злочину (на визначення форми вини, стадії вчинення злочину і відповідальності). Тому що помилка в цих загальних рисах причинного зв'язку виключає відповідальність особи за ті бажані або передбачувані злочинні наслідки, якщо при цьому має місце суттєва розбіжність між тим, яким чином повинні були настати наслідки і фактичним розвитком причинного зв'язку.

В даній ситуації винна особа помилилась в загальних рисах причинного зв'язку, тобто П., поставивши потерпілих у небезпечне для життя становище, завідомо залишив їх без допомоги, передбачав, що можлива смерть потерпілих при таких обставинах, але смерть Т. настала не від залишення в небезпеці, а у зв'язку із ДТП. Тому така помилка в

загальних рисах причинного зв'язку не тягне кримінальну відповідальність за ті наслідки, які вже поставлені у вину особі.

Якщо особа робить постріл в потерпілого з метою вбивства, але тільки важко раниць його, а потерпілий помирає внаслідок помилки лікарів під час проведення операції, то така помилка в розвитку причинного зв'язку суттєво впливає на кваліфікацію. Винній особі не можна поставити у вину смерть потерпілого, бо в розвиток причинного зв'язку втрутились інші обставини, які не залежали від волі винної особи. Тому такі дії винної особи слід кваліфікувати як замах на вбивство. Кваліфікація злочину не зміниться, навіть, якщо б смерть все рівно настала і без хірургічного втручання лікарів.

Помилка щодо ознак, які характеризують об'єктивну сторону, може полягати в помилці щодо кількісної або якісної характеристики суспільно небезпечних наслідків.

Помилка особи щодо кількісної характеристики наслідків на кваліфікацію вчиненого не впливає, якщо ця помилка не виходить за встановлені законодавцем межі при вчиненні певного злочину. Так, у примітці до ст. 185 КК установлений великий розмір матеріальної шкоди – якщо вона в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тобто розмір шкоди, що перевищує цю суму, але не більше 600 неоподатковуваних мінімум доходів громадян (особливо великий розмір) розглядається як великий і на кваліфікацію не впливає.

Якщо особа бажала завдати більш тяжкої шкоди, але збитки, які настали є менш тяжкими, то діяння особи слід розглядати як замах на завдання більш тяжкої шкоди. Тобто, якщо умисел винного був спрямований на завдання шкоди у особливо великому розмірі, а він фактично виявився меншим, вчинене повинне кваліфікуватися як замах на викрадення в особливо великому розмірі, тому що здійснити це винний не зміг з причин, що не залежать від його волі.

Помилка в якісній характеристиці наслідків, тобто помилка в характері шкоди, може полягати в непередбаченні шкоди, що фактично настала, і, навпаки, у передбаченні шкоди, що не наступила.

У першому випадку виключається відповідальність за умисний злочин, але можлива відповідальність за необережне заподіяння шкоди, якщо особа повинна і могла його передбачити. Так мисливець Н. зробив постріл в кущі (на звук) на полюванні, при цьому чітко не бачив, що там знаходиться, вважаючи, що це рухається кабан. Насправді, виявилось, що в кущах знаходився інший мисливець, який загинув внаслідок цього пострілу. Н., звичайно, не передбачав такого наслідку, хоча повинен та міг це передбачити, зважаючи на спеціальні правила поведінки з вогнепальною зброєю та загальні правила полювання. Тому його дії були правильно кваліфіковані як вбивство через необережність (ч.1 ст. 119 КК).

В другому випадку відповідальність може наступити за замах на злочин (при наявності прямого умислу). Так, пошкодивши гальма на автомобілі винна особа, бажала смерті потерпілого (власника транспортного засобу). Внаслідок ДТП водій отримав тяжкі тілесні ушкодження. Дії винної особи слід кваліфікувати як замах на умисне вбивство (ч.1 ст. 115 КК),

Кваліфікація посягання при "відхиленні дії" залежить від того, чи на тотожні (рівноцінні) об'єкти було спрямоване злочинне посягання чи ці об'єкти є різнорідними.

Якщо відповідальність за бажану і реально заподіяну шкоду передбачена однією й тією самою нормою Особливої частини КК, тобто якщо об'єкти співпадають, то скоєне *кваліфікується за фактичними наслідками, оскільки закінчений злочин охоплює замах на злочин*. Така кваліфікація можлива при умові, що вина стосовно "відхиленої дії" також умисна.

Так, якщо особа стріляє з автомата в конкретну особу, яка знаходиться в натовпі і при цьому вбиває іншу, сторонню особу – її дії кваліфікуються лише за п.5 ч.2 ст. 115 КК. Додатково кваліфікувати його дії як замах на вбивство за ч.2 ст. 15 та п.2 ч.2 ст. 115 КК не потрібно враховуючи, що закінчений злочин (вбивство) охоплює замах на злочин (замах на вбивство). При цьому ставлення до бажаної смерті конкретного потерпілого полягає у

формі прямого умислу, а до фактичної смерті сторонньої особи - у формі непрямого умислу.

В ситуації, коли відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена різними нормами Особливої частини КК, тобто коли об'єкти посягання не є тотожними, скоєне кваліфікується за сукупністю: *як замах на бажаний результат і закінчений фактично виконаний злочин*.

Частково це правило реалізовано в п.9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи”. Так, згідно вказаного пункту, якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, - за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Тобто при посяганні на життя однієї особи завдається шкода здоров'ю іншої особи. Якщо смерть потерпілого не настала, а іншій особі завдані тяжкі тілесні ушкодження, - дії винної особи слід кваліфікувати як замах на вбивство і умисне тяжке тілесне ушкодження.

22.Сукупність злочинів за кримінальним кодексом України

Сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини Кримінального Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом. При сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Визначення сукупності злочинів, яке наведено в ч. 1 ст. 33 КК дозволяй назвати такі її ознаки:

1) особа (або група осіб) вчиняє два чи більше злочинів, кожен з яких являє собою одиничний злочин, передбачений в Особливій частині КК як самостійний склад. Це можуть бути будь-які поєднання одиничних злочинів:

простого з простим (наприклад, крадіжка і зґвалтування); двох ускладнених (наприклад, триваючого і складеного злочинів); закінченого і незакінченого злочинів; а також злочинів, учинених особою у співучасті і самостійно;

2) усі злочини при сукупності кваліфікуються за різними статтями або різними частинами статті Особливої частини КК. Дана вимога закону передусім означає, що сукупність утворюють, як правило, різнорідні злочини. Такими злочинами визнаються діяння, що мають різні безпосередні об'єкти або вчиняються з різними формами вини. Сукупність також може мати місце при вчиненні однорідних злочинів (якщо інше щодо кваліфікації цих злочинів не передбачене законом).

Різнорідні і однорідні злочини передбачено в різних статтях або в різних частинах однієї статті Особливої частини КК, тому при сукупності злочинів кожне з вчинених діянь отримує самостійну кваліфікацію за окремою статтею (частиною статті КК). Це положення прямо закріплене в ч. 2 ст. 33 КК.

Як правило, в чинному КК різнорідні і однорідні злочини передбачено в різних статтях Особливої частини КК, але в деяких випадках різні частини однієї і тієї ж статті також можуть передбачати відповідальність за різні злочини. До таких статей відносяться, наприклад, ч. 1 ст. 371 КК, де встановлена відповідальність за незаконне затримання або привід, і ч. 2 цієї ж статті, де передбачено покарання за завідомо незаконний арешт або тримання під вартою. У частині 1 ст. 357 КК мова йде про викрадення офіційних або приватних документів, штампів, а в ч. 3 цієї ж статті - про незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим особистим важливим документом. У частині 1 ст. 413 КК передбачена відповідальність за продаж військовослужбовцем особистих

предметів обмундирування, а в ч. 2 - за втрату ввіреної для службового користування зброї тощо. У цих випадках наведені частини статей КК містять різні злочини і мають самостійні санкції. Тому, наприклад, якщо військовослужбовець спочатку продав своє обмундирування, а потім зіпсував ввірену йому зброю, в його діях матиме місце сукупність злочинів: частини 1 і 2 ст. 413 КК.

3) для сукупності злочинів обов'язковою вимогою є те, щоб за жоден із злочинів, які її утворюють, особу не було засуджено. Це означає, що всі злочини винна особа вчиняє до винесення обвинувального вироку хоча б за один з них. При цьому не має значення, чи одночасно суд розглядає справи про ці злочини, чи в різний час; один суд засуджує особу чи різні суди. Можливі також випадки, коли після винесення вироку по справі буде встановлено, що засуджений є винним ще і в інших злочинах, які він вчинив до винесення попереднього вироку. В наведених ситуаціях все рівно має місце сукупність злочинів, тому що всі злочини хронологічно вчинені до винесення вироку хоча б за один з них;

4) при визначенні сукупності згідно із ст. 33 КК не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими в законі, наприклад, у статтях 44-49 КК. Це означає, що для наявності сукупності злочинів повинні існувати юридичні наслідки раніше вчиненого злочину. Наприклад, особа вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, за який була звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям згідно зі ст. 45 КК. Через деякий час дана особа знову вчинила злочин. Оскільки перший злочин вже не тягне за собою юридичних наслідків, то в даному випадку сукупність злочинів відсутня.

Законодавче визначення сукупності не містить її поділу на види, але в судовій практиці і науці кримінального права *сукупність поділяють на два види: реальну та ідеальну.*

Реальна сукупність має місце там, де винна особа різними та відокремленими одна від одної діями вчиняє два чи більше злочинів, наприклад, зґвалтування і крадіжку. При реальній сукупності всі діяння, з яких вона складається, вчиняються в різний час, тобто між ними є певний проміжок.

При цьому при реальній сукупності можлива і так звана зовнішня одночасність вчинюваних діянь. Така комбінація припустима лише в певних ситуаціях, зокрема, коли діяння, що вчиняє суб'єкт, не мають загальних ознак, наприклад, особа незаконно зберігає вогнепальну зброю (ч. 1 ст. 263 КК) і в той же час злісно ухиляється від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК). У даному випадку в період вчинення одного триваючого злочину, суб'єкт починає вчинювати інший триваючий злочин, які здійснюються на стадії закінченого злочину доти, доки «злочинний стан» особи не буде припинений. Це також є реальна сукупність злочинів.

Ідеальною сукупністю називають випадки, коли однією і тією ж дією винна особа вчиняє два чи більше злочинів, передбачених різними статтями КК, наприклад, суб'єкт підпалює будинок, внаслідок чого позбавляє життя потерпілого.

Так, Д. зайшов на садову ділянку, що належала Ш., і переконавшись, що той спить у будинку, з помсти облив двері будинку бензином і підпалив. Пожежа знищила будинок і все майно, що в ньому знаходилось, а хазяїн отримав сильні опіки, від яких помер. Тут однією дією Д. вчинив два злочини: умисне знищення чужого майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК) і умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК).

При ідеальній сукупності особа іноді вчиняє таку дію, яка є замахом на певний злочин, і одночасно містить у собі ознаки іншого, закінченого злочину. Такі ситуації найчастіше мають місце при так званому «відхиленні дії або удару».

Так, О., бажаючи вбити А., стріляв у нього, але промахнувся і влучив у К., яка випадково опинилася на місці події. Такі дії слід кваліфікувати як замах на вбивство А. і необережне вбивство К.

Основні відмінності між ідеальною і реальною сукупністю полягають у тому, що у першому випадку однією дією (бездіяльністю) вчиняються два або більше злочинів, у той час як при реальній сукупності кожне діяння, вчинене винним, є самостійним злочином.

Крім того, при ідеальній сукупності злочини вчиняються одночасно, між ними немає проміжку часу. При реальній сукупності злочини вчиняються в різний час, хоча і можуть бути пов'язані між собою. Незважаючи на відмінності між вказаними видами сукупності, кваліфікація дій особи як при реальній, так і при ідеальній сукупності завжди відбувається за різними статтями (або частинами однієї статті) КК.

Від сукупності злочинів слід відрізнити вчинення особою *складеного злочину*. Це є важливим для правильної кваліфікації. У теорії кримінального права такі злочини часто іменують «сукупність злочинів, яка врахована законодавцем». У кожному випадку вчинення складеного злочину також мають місце два чи більше окремих діянь, кожне з яких передбачене у самостійній статті Особливої частини КК як окремий склад злочину. Але внаслідок органічного зв'язку між такими діяннями законодавець об'єднує їх в одиничний складений злочин, що кваліфікується за однією статтею КК. Отже, якщо вчинені особою дії хоча і кваліфікуються за окремими статтями КК, але в законі існує норма, в якій передбачена відповідальність за їх «сумісне скоєння» — сукупність злочинів не утворюється. Наприклад, під час розбійного нападу потерпілому спричиняються тяжкі тілесні ушкодження. Тут має місце одиничний складений делікт, передбачений у ч. 4 ст. 187 КК. У той же час умисне вбивство особи під час розбійного нападу не утворює собою ознак складеного злочину, тому що це не передбачено в КК в ускладненому вигляді. Такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів згідно з п. 6 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК. Отже, віднесення діяння до одиничного складеного злочину або, навпаки, до сукупності злочинів залежить від конструкції складів злочинів у КК. Втім слід зауважити, що складений злочин сам по собі може утворювати сукупність з іншими видами одиничних злочинів, і тоді кваліфікація таких дій також буде здійснюватися за кількома статтями КК. Наприклад, особа спочатку вчиняє розбій, поєднаний із заподіянням потерпілому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК), а потім умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК).

Сукупність злочинів *треба відмежовувати від конкуренції норм* (кримінальних законів). Така конкуренція має місце там, де в КК є два чи більше кримінальних законів (статей КК), які рівною мірою передбачають караність даного діяння, тобто один і той же одиничний злочин одночасно підпадає під ознаки декількох норм КК. Найчастішим видом конкуренції є конкуренція загальної та спеціальної норм. У таких випадках для кваліфікації слід застосовувати загальне правило: якщо злочин одночасно передбачений загальною та спеціальною нормою, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відбиває специфіку і особливості даного злочинного діяння. Як приклади можна навести конкуренцію: ч. 1 ст. 377 КК — погроза вбивством або насильством щодо судді (спеціальна норма) і ст. 129 КК — погроза вбивством або спричиненням тяжкого тілесного ушкодження (загальна норма); п. 8 ч. 2 ст. 115 КК — умисне вбивство у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових обов'язків (загальна норма) і ст. 348 КК — посягання на життя працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків (спеціальна норма). В усіх цих та інших подібних випадках застосуванню підлягає тільки спеціальна норма, а сукупність злочинів буде відсутня. Пріоритет спеціальної норми перед загальною визнає і судова практика.

Так, узагальнюючи практику у справах про перевищення влади або службових повноважень, Верховний Суд України зазначав, що у випадках спеціальних видів перевищення влади, які передбачені в інших статтях Кримінального кодексу, наприклад, ст. 371 КК — завідомо незаконний арешт або привід; ст. 372 КК — притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності тощо, вчинені діяння підлягають кваліфікації лише за спеціальною нормою, а застосування у цих випадках загальної норми — ст. 365 КК можливе лише за наявності реальної сукупності злочинів. Отже, відмінність сукупності і конкуренції полягають у тому, що, по-перше, при сукупності вчиняється два чи більше злочинів, а при конкуренції норм — один злочин; по-друге, при сукупності застосовуються дві чи більше окремих статей Особливої частини КК залежно від кількості вчинюваних злочинів, а при конкуренції — лише одна стаття КК.

Конкуренцію норм не слід плутати з *колізією норм*. Це різні поняття. При конкуренції норм протиріччя між нормами не існує, вона завжди виникає там, де один вчинений злочин одночасно підпадає під ознаки двох чи більше статей КК. Колізія норм має місце там, де між двома або більше нормами існують протиріччя, тобто зміст однієї норми повністю чи частково заперечує зміст іншої. Колізія існує незалежно від того були вчинені, чи ні конкретні злочини, які підпадають під ці норми. Як правило, колізія виникає у випадках прийняття нового закону, коли слід вирішити питання, який закон слід застосовувати до діянь, вчинених раніше, під час дії попереднього закону. Це питання стосується чинності закону про кримінальну відповідальність у часі (див. коментар до ст. 5 КК).

Сукупність злочинів слід відмежовувати від *повторності злочинів*. Основною розрізнявальною їх ознакою є те, що при сукупності вчиняються злочини, передбачені різними статтями (або частинами статті КК), тобто різнорідні і однорідні. Повторність складається із тотожних злочинів, тобто таких, що мають однаковий склад, передбачені однією статтею КК і дуже рідко, у випадках прямо передбачених у законі, повторність можуть утворювати однорідні злочини (див. коментар до ст. 32 КК).

У тих випадках, коли особа вчиняє повторно закінчені тотожні злочини, наприклад, повторне одержання хабара службовою особою, її дії кваліфікуються за однією статтею КК, де врахована ознака повторності (у даному випадку ч. 2 ст. 368 КК). Якщо ж повторність утворюють злочини, передбачені різними частинами однієї статті КК, або злочини, що мають різні стадії (наприклад, замах на злочин та закінчений злочин), або має місце повторність однорідних злочинів (у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК), вчинене кваліфікують за правилами сукупності злочинів, тобто за двома чи більше статтями КК. Таку повторність одночасно визнають видом реальної сукупності.

23. Поняття та види множинності злочинів

Множинність злочинів – це вчинення особою двох чи більшої кількості суспільно небезпечних діянь, кожне з яких утворює ознаки самостійного складу злочину.

Проблема множинності має вплив не тільки на кваліфікацію злочинів та покарання за їх вчинення, але й упливає на кримінально-правову політику зокрема.

Запровадження у кримінальному законодавстві інституту множинності злочинів, передбачення правових наслідків у зв'язку з повторністю, сукупністю та рецидивом злочинів у КК є позитивним правовим явищем.

Водночас правозастосовна практика свідчить, що у зв'язку із законодавчою регламентацією кримінальної відповідальності за повторність і сукупність злочинів виникли певні колізії в напрацьованій раніше практиці стосовно кваліфікації дій, що утворюють множинність злочинів.

Загальні ознаки множинності злочинів .

1. Якщо вчиняються два чи більша кількість злочинів, це значить, що заподіюється шкода чи ставиться під загрозу заподіяння шкоди більш широке коло суспільних відносин.

2. Скоєння однією особою чи співучасниками двох або більшої кількості злочинів свідчить про стійку антисоціальну спрямованість злочинних діянь.

3. Учинення двох, а часто й більшої кількості злочинів негативно впливає й на інших нестійких членів суспільства, породжуючи в них ілюзію безкарності.

4. Множинність – одне з поширених явищ у структурі та динаміці злочинності.

Предбачені у розділі VII Загальної частини КК повторність, сукупність та рецидив злочинів є окремими формами (видами) множинності злочинів, кожна з яких має специфічний кримінально-правовий зміст. Водночас цей зміст визначений у КК таким чином, що деякі із цих форм не виключають одна одну. Тому вчинення особою двох або більше злочинів може за відповідних умов утворювати сукупність і повторність (наприклад, вчинення грабежу особою, яка раніше вчинила крадіжку), повторність і

рецидив (наприклад, вчинення вимагання особою, яка має судимість за шахрайство) (п. 2 постанови ПВС України від 4 червня 2010 р. № 7 “Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки”).

Види(форми, прояви) множинності злочинів:

1. *Повторністю злочинів* визнається вчинення двох або більшої кількості злочинів, передбачених тією ж статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 32). Учинення двох або більшої кількості злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК.

2. *Сукупністю злочинів* визнається вчинення особою двох чи більшої кількості злочинів, передбачених різними статтями чи різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено (ч. 1 ст. 33). За сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

3) *Рецидивом злочинів* визнається вчинення нового умисного злочину особою, що має судимість за умисний злочин (ч. 1 ст. 34).

Виділяється ще два види множини злочинів: фактичну та юридичну.

Фактична множинність має місце, коли об’єктивно існує множинність злочинної діяльності, проте завдяки тому, що за підставами, передбаченими у кримінальному законі (ч.1 ст. 44 КК), раніше вчинений злочин вважається нібито не існуючим, фактично існуюча множинність злочинних діянь свого юридичного відтворення не знаходить. Цей різновид множинності більше цікавить кримінологію.

Юридична множинність має місце, коли кожний із злочинів, що утворюють множинність, одночасно зберігає свою юридичну значимість на момент розгляду справи судом.

Кримінально-правову науку безпосередньо цікавить саме юридична множинність злочинів, тому її ми розглянемо більш детально.

Множину злочинів слід відрізняти від одиничних злочинів. Тому що поняття «множинність» вживається для відмежування відповідних випадків від ситуацій одиничного скоєння злочинних діянь подібно до того, як термін «група» відрізняє множинність злочинців від особи, яка діяла одноособово.

Так, продовжуваний злочин як одиничний злочин характеризується тим, що складові його діяння, об’єднані єдиним злочинним наміром, спрямовані до загальної мети. За повторності тотожних злочинів говорять не про єдиний одиничний злочин, а про множинність злочинів, за якої кожне окреме діяння не має з іншими того фактичного зв’язку, що властивий тотожним діянням у продовжуваному злочині. Тобто, за повторності, злочини, що утворюють її, не об’єднані єдністю злочинного наміру та загальною метою їхнього вчинення.

За наявності складеного злочину вчинене кваліфікується за однією статтею КК, за ідеальної чи реальної сукупності застосовуються дві чи більше статей КК – залежно від того, скільки злочинів належить до цієї сукупності. Така кваліфікація зумовлена тим, що складений злочин розглядається законом як єдиний злочин. За сукупності ж злочинів у діях особи є два чи більша кількість злочинів, кожен з яких передбачений певною статтею КК.

Практичне значення множинності злочинів полягає в тому, що види множини беруться до уваги при кваліфікації злочинів і призначенні покарання, у вирішенні питання можливості звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

Так, можливість звільнення від кримінальної відповідальності пов’язується з вчиненням одиничного злочину (вперше) невеликої чи середньої тяжкості (статті 45-48 КК).

Множина злочинів також має бути врахована судом при кваліфікації, призначенні покарання та звільненні від кримінальної відповідальності, на підставі ч.1 ст. 9 КК, у разі вчинення громадянином України або особою без громадянства, яка постійно проживає в

Україні, нового злочину на території України, після засудження за інший злочин за вироком суду іноземної держави.

Позиції судів щодо цього питання різняться. Одні суди вважають, що за ст. 9 КК враховувати вирок іноземного суду для кваліфікації вчиненого злочину за ознакою повторності не є обов'язком, а правом суду України, який розглядає справу. Деякі суди вважають, що за буквального змісту цієї ж статті суд не повинен враховувати повторність в разі вчинення злочину за межами України, в тому числі коли особу за цей злочин засуджено вироком іноземного суду.

24.Поняття та ознаки покарання. Мета покарання

Стаття 50 КК України визначає: Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання *має на меті* не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання *не має на меті* завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Таким чином, до *ознак кримінального покарання* слід віднести:

1. це захід примусу;
2. застосовується від імені держави лише за вироком суду;
3. застосовується тільки до особи, визнаної винною у вчиненні злочину;
4. полягає в передбаченому законом позбавленні чи обмеженні прав і свобод засудженого.

Головною ознакою кримінального покарання є те, що воно є *заходом примусу*. Примус, що забезпечується силою державної влади в межах закону, є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою обов'язку неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Але примус є не головним, а крайнім засобом боротьби зі злочинністю. У кримінальному праві здійснення так званих відновлюючої та регулятивної функцій актуалізується роллю права як інструменту охорони найважливіших суспільних відносин від злочинних посягань, що є суттєвим завданням будь-якої держави. Не випадково у КК (ст. 1) наголошено, що він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Саме для здійснення цього завдання КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Тобто, застосування кримінального покарання до осіб, які вчинили злочини, є тим засобом, завдяки якому здійснюється вплив на поведінку людей, зокрема – засобом, що примушує до законотворчості поведінки, і здійснення вказаного примусового впливу є першою з головних ознак кримінального покарання.

Покарання є особливою формою державного примусу і тому закон відмежовує його від інших засобів кримінально-правового впливу, якими, зокрема, є примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру

Другою його ознакою є те, що зазначений примус застосовується *від імені держави та обов'язково за вироком суду*. Оскільки за ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, примус, який застосовується у вигляді кримінального покарання на виконання зазначеного обов'язку, природно, повинен виходити від держави. З іншого боку, за Конституцією України (ст. 19) ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, тому права й свободи людини і громадянина захищаються судом і ці права і свободи можуть бути обмеженими лише у випадках, передбачених Конституцією України. Саме такий випадок передбачено у ст. 63 Конституції, де зазначається, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, які визначені законом і

встановлені вироком суду. Нарешті, ця ознака відтворює і ті положення Конституції України (ст. 124), згідно з якими правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а судові рішення як раз і ухвалюються судами іменем України.

Тобто суд, встановивши вину особи у вчиненні злочину та виходячи з конкретних обставин справи, робить висновок про доцільність застосування до неї покарання, а також визначає його вид, строк, розмір. Жодний інший орган держави не наділений таким правом. Порушення цього законодавчого припису тягне за собою кримінальну відповідальність.

Наступна ознака кримінального покарання полягає в тому, що оно *застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину*. Це важливе положення кримінального закону конкретизує принципову ідею, закладену у ст. 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Більш того, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. При цьому, за Конституцією України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Зазначені конституційні приписи покладено в основу ч. 2 ст. 2 КК і розвинуто у ст. 3, де сказано, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кодексом, а застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Ще однією ознакою кримінального покарання є те, що воно полягає у *передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого*. Вона ґрунтується на положеннях ст. 63 Конституції України і, розглядаючи цю ознаку, слід мати на увазі дві суттєві обставини. По-перше, обмеження прав і свобод засудженого є засобом реалізації карного призначення кримінального покарання. Те, що кара входить до змісту кримінального покарання, окрім того, про що йшлося стосовно примусу, прямо впливає з тексту ч. 2 ст. 50 КК, де зазначається, що покарання "має на меті не тільки кару". Отже, саме обсяг обмеження прав і свобод засудженого визначає те, чи буде передбачена законом кара більшою, чи, навпаки, меншою, тобто – більш м'якою. Обмеження прав і свобод здійснюється тільки стосовно засудженого. Це означає, що кримінальне покарання має виключно індивідуальний характер, тобто воно не може бути застосоване ні до кого іншого, крім особи, яка за вироком суду визнана винною у скоєнні передбаченого КК злочину. Це положення не може викликати заперечень у світлі вимог ч. 2 ст. 61 Конституції України, в якій встановлено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Зі сказаного випливає висновок про те, що кримінальне покарання слід розглядати як такий наслідок злочину, в якому зазвичай повинна реалізовуватись кримінальна відповідальність. У призначеному покаранні міститься негативна оцінка поведінки винного з боку держави, приписи якої порушено, і воно тягне за собою виникнення у відповідної особи стану, що має назву судимості.

Мета (цілі) покарання. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК)

Наведений текст свідчить про те, що закон виходить із змішаних теорій, тому що називає метою покарання:

- 1) кару як відплату за вчинене;
- 2) виправлення засудженого;
- 3) попередження вчинення нових злочинів самим засудженим (спеціальне попередження);
- 4) попередження вчинення злочинів з боку інших осіб (загальне попередження).

25. Місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину

Спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину мають різне значення залежно від того чи віднесені вони законом про кримінальну відповідальність до ознак певного складу злочину.

Якщо ці ознаки включені в диспозицію статті законом про кримінальну відповідальність, то вони є обов'язковими для цього складу злочину і мають вирішальне значення для підстав кримінальної відповідальності та кваліфікації злочину. Якщо ж ці ознаки в диспозиції норми не передбачені, то для одних складів вони байдужі, а для інших мають значення для визначення ступеня суспільної небезпечності злочину та призначення міри покарання.

Спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину як його об'єктивні ознаки мають особливе значення. Незалежно від того, чи є ці ознаки обов'язковими для певного злочину, чи лише факультативними, вони повинні бути ретельно досліджені в кожній кримінальній справі. Без цього розслідування кримінальної справи не буде повним і всебічним, оскільки спосіб, місце, час, знаряддя та обстановка вчинення злочину – важливі обставини будь-якого злочину. Вони істотно впливають на всі інші ознаки злочину, дають можливість з'ясувати і визначити:

- 1) його суспільну небезпечність;
- 2) винність;
- 3) мотиви вчинення злочину;
- 4) мету його вчинення та багато інших ознак.

Місце, час та знаряддя, наприклад, вбивства не зазначені в статті 115 КК. Але їх значення для кваліфікації цього злочину може бути вирішальним, наприклад, для встановлення вини (умисно чи необережно діяла винна особа), для відмежування замаху на вбивство від заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, а значить і для призначення міри покарання.

Спосіб вчинення злочину – це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину.

У випадках, коли спосіб вчинення злочину є ознакою конструктивною, необхідне його спеціальне вивчення і доказування, оскільки це має значення для кваліфікації діяння. У КК України таких складів злочину чимало.

Наприклад, для складу злочину доведення до самогубства (ч. 1 ст. 120) характерним є такий спосіб, як жорстоке поводження або систематичне приниження людської гідності потерпілого. Перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157) буде злочинним, якщо воно вчиняється шляхом насильства, обману, погроз, підкупу тощо. Часто спосіб є не лише ознакою складу конкретного злочину, але ще має значення для розмежування суміжних складів злочинів. У цьому розумінні важко переоцінити роль зазначеної ознаки у складах злочинів викрадення майна, адже саме від способу вчинення цих злочинів залежить їх форма: крадіжка, грабіж, розбій. Іноді певний спосіб вчинення діяння є ознакою кваліфікованого виду складу злочину. Наприклад, вбивство способом, небезпечним для життя багатьох осіб, визнається вбивством при обтяжуючих обставинах (п. 5 ч.2 ст. 115), спричинення тяжкого тілесного ушкодження способом, що має характер особливого мучення, утворює кваліфікований вид цього злочину (ч. 2 ст. 121).

Місце вчинення злочину – це певна територія, де було розпочато і закінчено діяння або настав злочинний результат. У ряді складів злочинів місце їх вчинення є обов'язковою ознакою. Наприклад, місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 244, є континентальний шельф України, ст. 285 – море, ст. 201 – митний кордон, ст. 393 – місце позбавлення волі. У статтях Особливої частини КК місце вчинення злочину описується по-різному – як певна загальна територія (ст. 268 – територія України); як географічне поняття (ст. 240 – надра); як територія, на якій людина проживає чи займається певною діяльністю (ст. 278 – річкове, морське або повітряне судно); як територія, на яку поширюється чітко

визначений правовий режим (ст. 248 – заповідники, території й об'єкти природно-заповідного фонду).

Час вчинення злочину – це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби. Але встановлення часу вчинення злочину у кожній справі має важливе значення для вирішення питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.

Обстановка вчинення злочину – це сукупність конкретних об'єктивних обставин, умов у яких злочин був вчинений. Кримінально-правове значення має лише та обстановка, яка вказана в диспозиції кримінально-правової норми. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, у яких відбувається діяння. Наприклад, самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (ч.4 ст.407 КК). В інших – обстановка вказує на умови, в яких перебуває потерпілий. Наприклад, залишення в небезпеці (ст. 135 КК).

Обстановка вчинення злочину іноді суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння (наприклад, військовий злочин у бойовій обстановці), а іншого разу, навпаки, виступає пом'якшуючою ознакою (наприклад, умисне вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони).

Конструктивною ознакою об'єктивної сторони складу злочину є у певних випадках *зброя і засоби вчинення злочину*. До них належать певні предмети або процеси навколишнього світу (наприклад, електричний струм, радіація тощо), які злочинець використовує для дії на предмет посягання, потерпілого або на інші цінності, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 248, злочинним буде, за наявності інших необхідних ознак, полювання забороненими засобами та з використанням транспортних засобів.

Знаряддями вчинення злочину виступають ті предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти (транспортні засоби, вогнепальна і холодна зброя, технічне устаткування). *Засобами вчинення злочину* називаються ті предмети, речі, за допомогою яких злочин було вчинено, які використовувались для полегшення вчинення злочину, але безпосереднього фізичного впливу не заподіювали (підроблені документи, формений одяг). Для прискорення, полегшення та більшої ефективності вчинення злочину суб'єкт використовує багато різних знарядь та засобів. Найчастіше при вчиненні злочину використовуються: зброя, різні інструменти, прилади, автотранспортні засоби, отрута.

У законі про кримінальну відповідальність знаряддя вчинення злочину обмежені і певно визначені: зброя (ст.257 КК), автотранспортні засоби (ст.248 КК), зброя (ст.365 КК), вогнепальна чи холодна зброя (ст.296 КК). Вказані злочини мають місце лише тоді, коли були застосовані вищезгадані знаряддя. Відзначимо, що знаряддя застосовуються при вчиненні далеко не всіх злочинів. Винний може їх застосувати, але може і не застосувати, тобто використовує їх вибірково, що завжди обумовлено об'єктивно-предметними умовами вчинення злочину. Тому знаряддя вчинення злочину відносяться до так званих перемінних ознак, тобто, що мають місце не завжди, не у всіх випадках при вчиненні злочину.

Своєрідним поєднанням місця, часу та обстановки є ситуація вчинення злочину. Наприклад, поняття "час бою" означає не лише певний проміжок часу, а й наявність подій, що мають соціальне значення. Так само не охоплюються терміном "місце вчинення злочину" такі ситуації, як "поле бою", "район воєнних дій" (статті 433, 435). У таких випадках законодавцем звертається увага не тільки на територію вчинення злочину, а й на події, що в цей час відбуваються ("бій", "воєнні дії" тощо). Ситуацію як ознаку об'єктивної сторони складу злочину включає і ст. 428 (Залишення гинучого військового корабля). Специфічною є ситуація вчинення хуліганства – вона обов'язково передбачає у певному

поєднанні з іншими умовами або прилюдність, або певні події, за яких вчиняється цей злочин, або громадське місце.

Місце, час та обстановка утворюють кількісну сторону ситуації у різних комбінаціях. Постійною при цьому є наявність хоча б двох із цих компонентів. Якісна сторона ситуації залежить від того, які саме компоненти вона охоплює. Наприклад, визначаючи ситуацію вчинення злочину, передбаченого ст. 284 (Неподання допомоги судну і особам, що зазнали лиха), законодавець акцентує увагу на фізичних властивостях простору, де вчиняється злочин – море або інший водний шлях. Крім того, ця ситуація вирізняється і специфікою обстановки – наявністю таких подій, як зіткнення суден або зустріч осіб, що зазнали лиха.

Для ситуації характерне діалектичне поєднання компонентів, які вона охоплює. Вони ніби доповнюють один одного, зумовлюють якісно новий зміст зовнішнього оточення злочинного діяння, збільшують або зменшують комплекс норм, що забороняють якісь дії або вимагають певної поведінки, впливають на ступінь суспільної небезпеки вчиненого.

Усякий злочин являє собою конкретний акт вольової поведінки людини у формі дії або бездіяльності, що посягає на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини. У реальній дійсності злочинна дія (бездіяльність) завжди характеризується місцем, часом, обстановкою і способом його здійснення. Ці об'єктивні ознаки, безвідносно до того, зазначені чи не зазначені в законі при описі відповідної форми (виду) злочинної поведінки, притаманні будь-якому злочину. Причому місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя і засоби вчинення злочину різним чином співвідносяться із суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю). Так, місце, час, обстановка вчинення злочину, узяті в їхній сукупності, виступають у ролі об'єктивно-предметних умов, у яких розвивається і вчинюється злочинне діяння. Вони характеризують останнє, так сказати, зовні, із зовнішньої його сторони і свідчать про те, у якому місці, протягом якого часу, у якій об'єктивній обстановці вчинена злочинна дія (бездіяльність).

Інше значення для характеристики суспільно небезпечної дії (бездіяльності) мають *спосіб і знаряддя вчинення злочину*. Вони належать самій дії. Спосіб вказує на те, які прийоми і методи застосувала особа. *Знаряддя* ж свідчать про те, які предмети матеріального світу використовувала вона для виконання дії (бездіяльності), спрямованої на заподіяння шкоди об'єкту, охоронюваному законом про кримінальну відповідальність.

Потрібно також зауважити, що спосіб злочину, а також місце, час і обстановка вчинення злочину притаманні будь-якому злочинному діянню (дії чи бездіяльності) і виступають в ролі постійних ознак, що мають місце завжди, у всіх випадках, при вчиненні будь-якого злочину. Саме тому в ст. 91 КПК України зазначено, що час, місце, спосіб вчинення кримінального правопорушення це обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

26. Система і структура закону про кримінальну відповідальність. Структура норми

Структурно кримінальне законодавство України складається з двох частин: Загальної та Особливої. Таку саму структуру має і Кримінальний кодекс України 2001 р.

Кожна частина Кримінального кодексу поділяється на розділи: у Загальній частині їх 15, в Особливій – 20. Кожен розділ має назву та об'єднує певну сукупність статей, які теж мають назви.

У свою чергу, майже кожна стаття складається з частин, якими є кожен окремий абзац статті. Деякі статті чи їх частини складаються з пунктів, які мають цифрові позначки. При посиланні на закон вказуються й індекси цих пунктів. Наприклад, умисне вбивство з корисливих мотивів буде кваліфікуватися за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, призначення покарання за злочин, вчинений за обтяжуючих обставин – у стані сп'яніння, буде мотивуватися з посиланням на п. 13 ст. 67, а якщо злочин було вчинено за наявності

пом'якшуючих обставин, наприклад, вчинення злочину неповнолітнім, то таке мотивування буде з посиланням на п. 3 ч. 1 ст. 66.

Деякі статті Кримінального кодексу мають специфічну структуру, оскільки в них передбачені примітки, які роз'яснюють певні терміни закону і теж можуть мати частини (абзаци). Наприклад, у ст. 185 є примітка, яка в ч. 1 вказує критерії визнання вчиненого викрадення чужого майна повторним, а в ч. 2 та ч. 3 визначає поняття викрадення у великих та особливо великих розмірах.

Водночас пояснення термінів, що вживаються в законі про кримінальну відповідальність, дається і в окремих частинах (абзацах) певної статті Особливої частини КК. Наприклад, у ст. 401 дається визначення таких понять, як військовий злочин, суб'єкт військового злочину.

Положення Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України перебувають у тісному взаємозв'язку. Зокрема, їх єдність зумовлюють наступні фактори:

1) норми Загальної та Особливої частин кримінального права виражені в одному й тому ж кримінальному законі – КК України;

2) Загальна й Особлива частини мають єдине завдання – протидія злочинності; у них відображена воля одного й того ж законодавця – вищого органу законодавчої влади України;

3) Загальна й Особлива частини виражають єдину кримінально-правову політику держави в боротьбі зі злочинністю, яка полягає в:

– посиленні відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі злочини, застосуванні суворих заходів впливу до осіб, які вперто не бажають стати на шлях виправлення;

– пом'якшенні чи повному усуненні відповідальності за діяння, що не становлять великої суспільної небезпеки, широке застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі за необережні злочини, до осіб, які вперше та випадково порушили кримінально-правові норми;

4) в основу як Загальної, так і Особливої частин покладені одні й ті ж принципи (особистої відповідальності, індивідуалізації відповідальності та покарання, та ін.);

5) норми й Загальної, й Особливої частин застосовуються лише взаємопов'язано. Жодна норма Загальної частини не може бути усвідомлена та застосована, якщо не конкретизувати її зміст щодо певних видів злочинів положеннями Особливої частини. І навпаки, жодна норма Особливої частини не може бути застосована у відриві від положень, які містяться в нормах Загальної частини кримінального права;

6) структурні елементи кримінально-правової норми виражені і в Загальній, і в Особливій частинах;

7) зміна змісту норм Загальної частини тягне за собою відповідні зміни в нормах Особливої частини (наприклад, при зміні тривалості виправних робіт).

Разом з тим, між Загальною та Особливою частинами Кримінального кодексу України можна виявити й певні відмінності:

1) у змісті норм: регламентовані положення Загальної частини спільні (загальні) для всіх або більшості злочинів; в Особливій частині – специфічні (особливі) для деяких видів злочинів;

2) у структурі норм: норми Загальної частини, зазвичай, складаються з гіпотези та диспозиції, норми Особливої частини – із диспозиції та санкції (крім норм-дефініцій ("роз'яснювальних") і норм про умови звільнення від кримінальної відповідальності за деякі злочини ("заохочувальних"));

3) в умовах подолання прогалін: при застосуванні норм Загальної частини допускається аналогія, в Особливій же частині кримінального права вона повністю виключається.

Кримінальний кодекс містить ще два структурних елементи – Прикінцеві та перехідні положення і Додаток – перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком.

Якщо після прийняття КК його доповнюють новими кримінально-правовими нормами, то вони включаються до Кодексу у вигляді окремих статей, яким дають номер найбільш споріднених із ними статей КК, з обов'язковою вказівкою додаткового цифрового індексу, що теж має порядковий номер. Цей порядковий індекс пишеться цифрою меншого розміру праворуч вгорі над номером, даним новій статті. Наприклад, нумерація "212¹" читається так: "стаття 212 прим.", а якщо, крім ст. 212¹, є ще й інші споріднені статті, то вони отримують відповідні наступні порядкові індекси. Наприклад, ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку має 2 споріднені статті, остання з них – ст. 361² читається відповідно: "стаття 361² прим, два". Однак є й інший стандарт написання (прочитання) індексу, який пишуть лише через тире на одному рівні з номером статті та цифрою такого самого розміру, наприклад, "361-2", що читається відповідно: "361 два".

Кримінально-правова норма, як і всяка правова норма, має трьохланкову структуру: гіпотезу, диспозицію і санкцію.

Гіпотезу, тобто умову, за якої застосовується правова норма, статті Особливої частини КК описують не текстуально, а контекстуально, тобто вона розуміється як необхідна. Текстуально ж ці статті описують диспозицію та санкцію. Норми ж Загальної частини санкцій не містять.

Диспозиції в кримінально-правових нормах Особливої частини описують стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду, однак текстуально ці диспозиції описують лише специфічні для даного виду злочину ознаки, а інші необхідні ознаки, які є спільними для багатьох злочинів, законодавець вказує в нормах Загальної частини. Для з'ясування цих ознак користуються моделлю складу злочину, за якою законодавець описує будь-який злочин. Отже, диспозиції в Особливій частині побудовані за принципом логічної норми.

Для опису ознак складу конкретного злочину законодавець використовує один із чотирьох *видів диспозицій*: просту, описову, відсильну та бланкетну.

Проста диспозиція називає лише склад злочину і не розкриває його змісту. Наприклад, вбивство, вчинене через необережність – ст. 119.

Описова диспозиція називає склад конкретного злочину і розкриває його зміст (дає його визначення). Наприклад, у ст. 111 дається вичерпний перелік дій, які характерні для складу злочину – державна зрада; в диспозиції ч. 1 ст. 185 дається визначення поняття складу злочину – крадіжки чужого майна.

Відсильна диспозиція ознаки певного складу злочину найчастіше називає у першій частині статті або називає лише сам склад злочину, а ознаки, що обтяжують такий злочин (кваліфікований вид), вказує в наступній частині статті. Тобто, для з'ясування змісту злочину така диспозиція відсилає до іншої кримінально-правової норми. При цьому використовується один із варіантів.

Перший – наступна частина певної статті починається зі слів "Ті самі дії...", а далі вказуються обставини, що збільшують ступінь небезпечності даного злочину. Наприклад, ч. 2 ст. 205 – фіктивне підприємництво – починається словами: "Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам".

Другий варіант – замість цих слів називається даний вид злочину, суть якого визначена у першій частині статті, а далі вказуються обтяжуючі обставини. Наприклад, ч. 2 ст. 185 починається словом: "Крадіжка" – а далі йде перелік обтяжуючих обставин: "вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб".

У деяких статтях, наприклад, щодо визначення злочинних наслідків дається відсилання до іншої статті КК. Іноді ж відсилання до іншої статті може стосуватися виключення певних більш небезпечних наслідків вчинення даного злочину. Наприклад, відповідно до ст. 122 – Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків,

передбачених у статті 121 КК, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менш як на одну третину».

Бланкетна диспозиція називає лише сам склад злочину, а для визначення ознак такого злочину відсилає до норм інших галузей права або інших підзаконних актів. Наприклад, диспозиція ст. 271 (порушення вимог законодавства про охорону праці) є бланкетною, для з'ясування змісту злочинного діяння у кожному окремому випадку треба звертатися до відповідних нормативних актів, що містять вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці. Для визначення ознак такого складу злочину, як порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286), необхідно звернутися до Правил дорожнього руху в яких дається визначення поняття «дорожній рух», «правила безпеки руху», «правила експлуатації транспорту».

Санкції, що як структурна частина статті Особливої частини КК використовуються для визначення виду і розмірів покарання, бувають двох видів: відносно визначені та альтернативні.

Відносно визначена санкція передбачає покарання певного виду, наприклад, позбавлення волі у певних межах, вказуючи або не вказуючи текстуально його нижчу межу, але обов'язково вказуючи його вищу межу. Наприклад, ч.1 ст. 115 передбачає нижчу і вищу межі покарання у вигляді позбавлення волі – від 7 до 15 років.

Якщо ж текстуально нижча межа санкції не вказана, то така межа покарання певного виду встановлюється на підставі відповідної статті Загальної частини КК, яка регламентує даний вид покарання. Наприклад, у ч. 1 ст. 185 нижчу межу покарання у вигляді позбавлення волі, як і виправних робіт, текстуально не визначено. Тому для визначення цих меж необхідно звернутися, відповідно, до ст. 57 (Виправні роботи) та ст. 63 (Позбавлення волі на певний строк). Стаття 63 передбачає мінімальний розмір для позбавлення волі на строк від одного року, а ст. 57 для виправних робіт визначає цей розмір на строк від шести місяців. Отже, ці строки відповідно і будуть мінімальними розмірами санкції ч. 1 ст. 185 КК.

Альтернативні санкції передбачають не один, а два чи більше видів покарань, з яких суд може призначити лише одне. Наприклад, ст. 118 (умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця) передбачає у санкції такі види покарань: виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років.

В історії вітчизняного кримінального законодавства відомі також інші види санкцій: 1) невизначена – строки покарання не визначалися взагалі, наприклад, карати за всією суворістю закону; 2) абсолютно визначена – строк покарання встановлювався конкретно, наприклад, позбавлення волі на три роки за хуліганство в КК 1927 р.; 3) відсильна – запозичала вид і розмір покарання для певних видів злочинів з інших статей КК.

27. Система покарань, які застосовується до неповнолітніх

Ст. 98 передбачає вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього. Відповідно до ч.1 ст. 98 КК України п'ять основних видів покарання:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

Згідно з ч.2 ст.98 два додаткових види покарання:

1) штраф;

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Майже всі види застосовуваних до неповнолітніх покарань (за винятком позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання) мають свої особливості порівняно з аналогічними видами покарань, застосовуваних до дорослих осіб. Загальна і основна їх особливість – менший розмір.

Виходячи з положень ст. 98, до неповнолітніх не можуть застосовуватися: конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі, а щодо осіб, які на час постановлення вироку не досягли 16-річного віку, - також громадські і виправні роботи, арешт. Не можуть бути призначені неповнолітнім і такі специфічні покарання, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні. У тих випадках, коли вказані покарання передбачені санкцією статті Особливої частини КК, за якою засуджується неповнолітній, вони не призначаються, а натомість суд обирає покарання з інших, які названі в ст. 98.

Не можуть бути призначені неповнолітньому покарання, не вказані у ст. 98, і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті за вчинений злочин (відповідно до ч.1 ст. 69).

Штраф (ст. 99) може застосовуватись не до всіх неповнолітніх, які вчинили злочини, а лише до тих, які мають самостійний доход, власні кошти або майно (ч.1 ст. 99). Кримінальне покарання має особистісний характер. Тому закон передбачає певні заходи проти того, щоб штраф, призначений неповнолітньому, сплачувався за нього батьками чи іншими особами. З цією метою встановлено, що штраф застосовується лише щодо неповнолітніх, які можуть його сплатити за рахунок свого доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення.

Самостійний доход неповнолітнього може складатися із заробітної плати при постійній чи тимчасовій роботі, що регулюється положеннями трудового законодавства, доходу від підприємницької діяльності, відсотків від акцій тощо. Власними коштами неповнолітнього можуть бути кошти на вкладах у банки, подаровані неповнолітньому чи одержані ним у спадок тощо. Власне майно – те, власником якого є неповнолітній (куплене ним, подароване чи залишене йому у спадок), в тому числі майно, що перебуває у спільній власності (стягнення штрафу може бути обернене на нього при можливості виділення долі неповнолітнього в натурі або в грошовому виразі і в межах цієї долі). Не може бути стягнення штрафу обернене на майно, що входить у Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком (див.: п.6 коментарю до ст.59 КК).

Розмір штрафу. Мінімальний розмір штрафу, який призначається неповнолітнім, відповідно до положень ст. 53 КК складає 30 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Незважаючи на розмір санкції, яка передбачає покарання за вчинений неповнолітнім злочин, навіть у випадку передбачення покарання у виді штрафу понад 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, максимальний розмір штрафу для зазначеної категорії осіб становить 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. При призначенні кінцевого розміру покарання враховується майновий стан неповнолітнього.

Штраф як вид покарання призначається до неповнолітніх як основне, так і додаткове покарання. Як додатковий вид покарання штраф до неповнолітніх застосовується лише в сукупності з іншим видом кримінального покарання.

У разі відсутності у неповнолітнього самостійного доходу, власних коштів чи майна, на яке може бути звернено стягнення при вчиненні ним злочину, санкція якого передбачає лише основне покарання у виді штрафу понад 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, Кримінальний Кодекс допускає можливість застосування покарання у виді громадських робіт або виправних робіт.

Так, до неповнолітнього віком від 16 до 18 років призначаються громадські роботи на строк від 30 до 120 годин, які полягають у виконанні ним робіт у вільний від навчання

чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати 2 годин на день.

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від 2 місяців до 1 року. При цьому неповнолітній на момент призначення покарання з дотриманням відповідних вимог законодавства про працю повинен бути прийнятим на роботу за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає принаймні тривалості призначеного покарання. Не може призначатися таке покарання тим неповнолітнім, при прийнятті яких на роботу не дотримано вимог трудового законодавства або які виконують роботу за цивільно-трудовим договором чи працюють тимчасово на термін, менший від тривалості виправних робіт. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 відсотків.

Громадські та виправні роботи (ст. 100). У ч.1 ст.100 йдеться про громадські роботи, а у ч.2 ст. 100 – про виправні роботи. Кожний з цих двох видів покарання може бути призначений неповнолітньому в віці від 16 до 18 років. Громадські роботи є основним видом покарання і в санкціях статей Особливої частини КК передбачені лише за злочини невеликої тяжкості.

Строк громадських робіт від 30 год. до (не більше) 120 год. (для дорослих за ч.2 ст. 56 – від 60 до 240 год.), а тривалість їх відбування неповнолітніми у вільний від роботи та навчання час – не більше 2 год. на день (для дорослих не більше 4 год. на день), т.б. рівно вдвічі менші, ніж для дорослих осіб. Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому за місцем роботи на строк від двох місяців до (не більше) одного року (для дорослих – від 6 місяців до двох років – ст. 57) та розмір відрахувань із заробітку в дохід держави від 5 до 10 відсотків (для дорослих за ст. 37 – від 10 до 20 відсотків), т.б. вдвічі менші для неповнолітніх, ніж для дорослих, які вчинили злочини. Конкретний строк і розмір відрахувань визначається судом в межах санкції статті КК з врахуванням положень ст.100.

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому, який на момент призначення покарання з дотриманням відповідних вимог законодавства про працю прийнятий на роботу за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає принаймні тривалості призначеного покарання. Не може призначатися таке покарання тим неповнолітнім, при прийнятті яких на роботу не дотримано вимог трудового законодавства, або які виконують роботу за цивільно-трудовим договором чи працюють тимчасово, на термін, менший від тривалості виправних робіт.

Виправні роботи призначаються неповнолітнім, які досягли 16-річного віку. Ухилення від відбування громадських або виправних робіт є злочином проти правосуддя, передбаченим ч. 2 ст.389 КК.

Арешт (ст. 101) є основним видом покарання і може застосовуватись за злочин, санкція норми за вчинення якого передбачає таке покарання. Суд може застосувати арешт лише до тих неповнолітніх, яким на день постановлення вироку виповнилось шістнадцять років. Строк арешту як виду покарання для неповнолітніх суттєво менший, ніж для дорослих: нижня його межа менша вдвічі (15 діб (для дорослих – 1 місяць), а верхня – в чотири рази (не більше 45 діб(для дорослих – не більше 6 місяців). Конкретний строк арешту визначає суд в межах санкції статті Особливої частини КК. Арешт неповнолітні відбувають в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах. Відповідно до ВТК це арештні дома, де неповнолітні тримаються роздільно (ч. 1 ст.100, ч. 1 ст.101).

Позбавлення волі на певний строк (ст. 102). Щодо неповнолітніх позбавлення волі на певний строк є найтяжчим покаранням з тих, які можуть застосовуватись до неповнолітніх.

Строки позбавлення волі неповнолітніх, які вчинили злочини, в КК диференційовані

залежно від категорії злочину. В цьому суттєва відмінність від позбавлення волі на певний строк для дорослих – від одного року до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст.63), а при призначенні покарання за сукупністю вироків, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі не повинен перевищувати двадцяти п'яти років (ч. 2 ст.71).

Позбавлення волі взагалі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості. Позбавлення волі може бути призначене неповнолітньому, який повторно вчинив злочин невеликої тяжкості. В даному ж випадку повторність стосується не питання кваліфікації вчиненого, а питання повторності злочину певної категорії. Повторність наявна у випадку вчинення вдруге злочину невеликої тяжкості (коли не закінчились строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, судимість не була погашена, до особи не було застосоване безумовне звільнення від кримінальної відповідальності, т.б. факт вчинення першого злочину зберігає своє правове значення).

Строк позбавлення волі неповнолітньому при вчиненні повторно злочину невеликої тяжкості не може перевищувати одного року і шести місяців (тобто на шість місяців менше від максимального строку позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості).

Строк позбавлення волі неповнолітньому за злочин середньої тяжкості не повинен перевищувати чотирьох років (що на один рік менше від максимального строку позбавлення волі за злочин середньої тяжкості), за тяжкий злочин – семи років (на три роки менше від можливого за злочин цієї категорії), за особливо тяжкий злочин – десяти років (на п'ять років менше можливого за злочин цієї категорії), а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – п'ятнадцяти років (співпадає з строком позбавлення волі для дорослих, які вчинили будь-який особливо тяжкий злочин).

При призначенні покарання неповнолітньому за сукупністю злочинів або вироків остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років (ч.2 ст.103). Нижня межа покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх у ст.102 становить шість місяців. Конкретний строк позбавлення волі за вчинений злочин суд визначає в межах санкції статті Особливої частини КК з врахуванням положень ч. 3 ст.102. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах (ч. 1 ст.102). За чинним ВТК це виховно-трудові колонії (ст. 18).

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це додаткове покарання, яке може бути застосоване судом до неповнолітнього злочинця. Реально цей вид покарання може бути застосований щодо неповнолітніх у віці 16-17 років, оскільки саме в цьому віці вони фактично набувають юридичних прав займатися кустарним промислом або торговельною діяльністю, мати постійну роботу або обіймати посади в шкільних або громадських організаціях.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може стосуватися такої посадової або іншої діяльності неповнолітнього, при здійсненні якої або у зв'язку з якою було вчинене злочинне діяння.

При визначенні строку позбавлення неповнолітнього права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання суд має виходити з того, що цей строк є таким же, як і для дорослих правопорушників, - від 1 до 3 років (ст. 55 КК).

28.Рецидив злочину за кримінальним кодексом України

Рецидивом злочинів (від лат. recaedere – знову впасти) визнається вчинення нового умисного злочину особою, що має судимість за умисний злочин (ч. 1 ст. 34).

Основні ознаки рецидиву злочинів:

1) рецидив наявний, якщо особа вчинила два чи більше самостійних і тільки умисних злочинів;

2) за рецидиву кожен із вчинених злочинів утворює одиничний злочин (різні його види);

3) злочини, що створюють рецидив, обов'язково віддалені один від одного певним проміжком часу, іноді дуже тривалим;

4) судимість особи за попередній злочин. Факт судимості створюється обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу із призначенням винному певного покарання. Протягом строку покарання, а в деяких випадках і протягом певного проміжку часу після відбування покарання, існує судимість як певний правовий стан.

Згідно п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання” зі змінами внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 8, для вирішення питання про наявність рецидиву злочину не має значення, чи був закінчений умисний злочин, за який особа засуджується за останнім вироком або засуджувалася раніше, а також була вона виконавцем чи співучасником цих злочинів.

У літературі існують різні класифікації рецидиву. Так, виділяють рецидив менш тяжких і тяжких злочинів, рецидив умисних і необережних злочинів (що суперечить ст. 34 КК), рецидив однорідних і різнорідних злочинів тощо. Найбільш прийнятною є класифікація рецидиву за характером злочинів, кількістю судимостей, ступенем суспільної небезпечності. Саме з урахуванням цих ознак далі розглянемо види рецидиву.

Залежно від характеру злочинів, що належать до рецидиву, він поділяється на такі *два види: загальний і спеціальний рецидиви*.

Загальний рецидив – це рецидив, до якого входять різнорідні злочини, тобто не тотожні за родовим або безпосереднім об'єктами. Це, наприклад, випадок, коли особа має судимість за заподіяння умисного тілесного ушкодження та протягом строку судимості вчиняє шахрайство, чи якщо особа, маючи судимість за крадіжку, вчиняє хуліганство тощо. Загальний рецидив не впливає на кваліфікацію злочину та розглядається за п. 1 ст. 67 КК як обставина, що обтяжує покарання.

Спеціальним називається рецидив, до якого належать тотожні чи однорідні злочини, тобто однакові за складом або такі, що мають тотожні чи подібні безпосередні об'єкти у випадках спеціально передбачених Особливою частиною КК.

Якщо такий рецидив не є кваліфікуючою ознакою злочину (ч. 3 ст. 296 КК), то він визнається повторністю (ч. 2 ст. 368 КК). Це положення є дещо штучним, але тільки так можна провести межу між повторністю та рецидивом.

Залежно від кількості судимостей рецидив поділяється на два види: простий і складний.

Простий рецидив є в тих випадках, коли особа має дві судимості. Наприклад, маючи судимість за крадіжку, особа вчиняє вбивство, за яке теж засуджується, грабіж та ін.

Складний рецидив – це рецидив злочинів, за якого особа має три та більше судимості.

За ступенем суспільної небезпечності вирізняють пенітенціарний рецидив, рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів. Хоча в теорії кримінального права існує й інша класифікація рецидиву за ступенем суспільної небезпечності (пенітенціарний та не пенітенціарний (наявний, якщо особа, що була засуджена до покарання менш суворого ніж позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості новий злочин, за який знову засуджується до покарання менш суворого ніж позбавлення волі).

Пенітенціарний рецидив наявний, якщо особа, що була засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості новий злочин, за який знову засуджується до позбавлення волі. Пенітенціарний рецидив відомий чинному законодавству. Великого значення надається пенітенціарному рецидиву при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення. Так, якщо для умовно-дострокового звільнення потрібно відбуття не менше половини строку покарання, призначеного вироком, то при пенітенціарному рецидиві — не менше двох третин цього строку. У пункті 2 ч. 3 ст. 81 КК передбачено, що

умовно-дострокове звільнення може бути застосоване після відбуття не менше двох третин призначеного строку покарання до особи, що раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі. У таких ситуаціях особи, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, можуть бути умовно достроково звільнені на підставі п. 2 ч. 3 ст. 107 після фактичного відбуття не менше половини строку призначеного покарання, хоча за загальним правилом вони підлягають звільненню після фактичного відбуття не менше однієї третини цього строку. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 81 особи, які були звільнені умовно-достроково і знову вчинили умисний злочин протягом невідбутої частини покарання підлягають умовно-достроковому звільненню після фактичного відбуття не менше трьох чвертей строку покарання. Неповнолітні в таких випадках повинні відбутися не менше двох третин призначеного їм строку позбавлення волі (п. 3 ч. 3 ст. 107). Такий вид рецидиву іноді законодавцем підмінюється терміном повторність (ч.2 ст. 393 КК).

Рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів – це рецидив, за якого особа, маючи судимість за один із таких злочинів, знову вчиняє, незалежно від їх послідовності, новий такий же злочин.

Такий рецидив впливає на кваліфікацію злочинів. Наприклад, особа, яка була раніше засуджена за контрабанду, і знову, до погашення судимості, засуджена за нову контрабанду, відповідає за ч. 2 ст. 201 КК. Рецидив особливо тяжких злочинів при сукупності вироків дає можливість призначити остаточне покарання в межах до 25 років позбавлення волі.

У теорії кримінального права, переважно, склалася думка, що закон часто зрівнює повторність і рецидив злочинів. Це підтверджує й п. 16 ППВСУ від 4 червня 2010 р. № 7 “Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки”: “в окремих статтях Особливої частини КК рецидив злочинів передбачено як різновид повторності злочинів і, крім таких кваліфікуючих ознак, як вчинення злочину повторно або його вчинення особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, може бути виражений і такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину особою, раніше судимою за відповідний злочин”. Такого висновку науковці дійшли на підставі ч. 4 ст. 32 КК України, де зазначено, що повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено чи знято. Тож цілком очевидним є той факт, що практично нівелюється різниця між цими видами множинності та втрачається логіка виділення окремо рецидиву в множинності злочинів.

Кваліфікація рецидиву злочинів. Рецидив злочину у випадках, передбачених законом, впливає на кваліфікацію злочину. Це перш за все стосується спеціального рецидиву. У багатьох статтях Особливої частини КК попередня судимість прямо вказана як кваліфікуюча ознака. Тому, коли ця ознака встановлена в справі, вона повинна отримати своє вираження у кваліфікації злочину. Так, хуліганство, вчинене особою, яка вже має судимість за хуліганство, кваліфікується за ч. 3 ст. 296 КК.

Правила кваліфікації при рецидиві тотожних злочинів:

- злочин кваліфікується за кваліфікуючою ознакою (“вчинення діяння особою раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею”) відповідної статті Особливої частини КК (ч. 3 ст. 296 КК);
- якщо злочин був незакінченим кваліфікація здійснюється за ч. 1 ст. 14 (готування) або ч. 1, 2, 3 ст. 15 (замах) і кваліфікуючою ознакою рецидив цієї статті Особливої частини КК (ч. 3 ст. 296 КК);
- якщо особа вчинила злочин — як організатор, підбурювач або пособник, кваліфікація здійснюється за ч. 3, 4, 5 ст. 27 і кваліфікуючою ознакою рецидив цієї статті Особливої частини КК (ч. 3 ст. 296 КК).

Практичне значення рецидиву злочинів полягає в тому, що він береться до уваги при кваліфікації злочинів і призначенні покарання.

Правила кваліфікації при рецидиві однорідних чи різнорідних злочинів: кожний злочин кваліфікується окремо за відповідними частинами статей Особливої частини КК (ч. 1 ст. 121 і ч. 1 ст. 122 КК). Такий рецидив, не передбачений у статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака, тому відповідно до п. 1 ст. 67 КК визнається обставиною, яка обтяжує покарання.

29. Загальна кримінально-правова характеристика порядку призначення основних видів покарань

Загальні засади призначення покарання – це ті встановлені законом критерії, якими повинен керуватися суд у призначенні покарання в кожній конкретній справі. Відповідно до ст. 65 КК, загальні засади призначення покарання складаються з таких трьох критеріїв. Суд призначає покарання:

- 1) у межах, встановлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин;
- 2) відповідно до положень Загальної частини КК;
- 3) беручи до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного й обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання.

Суд призначає покарання в межах, установлених у санкції статті (санкцій частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Ця вимога означає, що суд може призначити покарання лише в межах санкції статті Особливої частини КК, за якою кваліфіковано дії винного. Проте закон знає два винятки з цього правила, коли судові надається право вийти за межі санкції, що встановлює покарання за вчинений злочин. Перший випадок передбачено у ст. 69 КК, відповідно до якого з огляду на обставини, що пом'якшують покарання й істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, зважаючи на особу винного, суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено в статті Особливої частини КК. Другий випадок передбачено ст. 70 КК, відповідно до якої суд може вийти за верхню межу санкції. Це може бути стаття (ст. 70) при призначенні покарання за сукупністю злочинів ст. 71 КК або за сукупністю вироків.

Коли санкція закону, за яким особу визнано винною, нарівні з позбавленням волі на певний строк передбачає більш м'які види покарання, при постановленні вироку потрібно обговорювати питання про призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У разі обрання покарання у виді позбавлення волі це рішення має бути вмотивовано у вироку.

Суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини КК. Це означає, що суд повинен керуватися тими положеннями, які передбачені в Загальній частині КК і належать як до злочину й умов відповідальності за нього, так і до покарання, його мети, видів, умов їх призначення тощо. Наприклад, призначаючи покарання за замах на злочин, суд повинен зважати на ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця (ч. 1 ст. 68). Суд зобов'язаний брати до уваги й інші положення Загальної частини КК, зокрема надані йому широкі можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання згідно зі статтями 44 і 74 КК. Призначаючи як покарання штраф або виправні роботи й визначаючи їхні межі та строки, суди мають зважати на майновий стан підсудного, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо.

При призначенні покарання неповнолітньому підсудному відповідно до ст. 103 КК крім обставин, передбачених у статтях 65–67 КК, необхідно брати до уваги умови життя й виховання неповнолітнього, вплив на нього дорослих, рівень розвитку й інші особливості його особи.

Призначаючи покарання, суд бере до уваги ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного й обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Ступінь тяжкості злочину визначається характером конкретного злочину. Ось чому суд повинен брати до уваги цінність тих суспільних відносин, на які посягає винний, тобто цінність об'єкта злочину.

Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди мають виходити з класифікації злочинів (ст. 12), а також із особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, які настали, тощо).

Так, якщо винний заподіяв тяжкі тілесні ушкодження не одній, а двом особам, то в межах санкції ч. 1 ст. 121 КК (від п'яти до восьми років позбавлення волі) йому може бути призначено покарання, наближене до максимуму чи навіть рівне максимуму санкції. Ступінь тяжкості злочину визначається й характером наслідків: що тяжчі наслідки, заподіяні злочином, що більший розмір шкоди, то більш суворе покарання буде призначене винному.

При визначенні ступеня тяжкості злочину великого значення набуває спосіб скоєння злочину, мотиви вчиненого й інші конкретні обставини справи. Згідно з п. 2 ППВСУ "Про практику призначення судами кримінального покарання" від 24 жовтня 2003 р. № 7, зважаючи на ступінь тяжкості, обставини цього злочину, його наслідки та дані про особу, судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп або за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували в стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку й тим, які щиро розкалялись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо. Відповідно до п. 18 "Прикінцевих та перехідних положень" КК, при вирішенні питання про віднесення злочинів, передбачених КК 1960 р., які були вчинені до набрання чинності КК 2001 р., до злочинів невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжких або особливо тяжких потрібно керуватися ст. 12 КК 2001 р., якщо це пом'якшує кримінальну відповідальність осіб і не обтяжує ступінь тяжкості злочину, скоєного до набрання чинності КК 2001 р. В інших випадках необхідно застосовувати відповідні положення КК 1960 р.

Досліджуючи дані про особу підсудного, суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність незнятих або непогашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей і осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо.

30. Закон про кримінальну відповідальність: поняття, ознаки

Згідно з ч. 1 ст. 3 КК України Законом про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Згідно з ч. 2 ст. 3 КК закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності Кодексом, включаються до нього після набрання ними чинності. Вони застосовуються як складова частина КК. Кримінальний кодекс і окремі закони України про кримінальну відповідальність приймаються Верховною Радою України.

Тільки закон про кримінальну відповідальність має значення правового акта, який визначає, яке діяння визнається злочином і які покарання можуть бути застосовані за його вчинення.

Закон про кримінальну відповідальність - це письмовий правовий акт, що має вищу юридичну силу, приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить кримінально-правові норми, які встановлюють підстави і принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні, формулюють інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину. Закон про кримінальну відповідальність має відповідати Конституції України і загальновизнаним принципам та нормам міжнародного права.

Основним національним джерелом кримінального законодавства є *Кримінальний кодекс України*, де сукупність кримінально-правових норм об'єднана у відповідні глави та систематизована у певній послідовності. Чинним є Кримінальний кодекс 2001 р. із доповненнями і змінами. Кримінальний кодекс України - прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., набрав чинності з 1 вересня 2001 р. Він є першим фундаментальним кодексом, прийнятим внаслідок проведення в Україні правової реформи, яка ставить своїм завданням кодифікацію найважливіших галузей права.

Міжнародні кримінально-правові норми, що стосуються Загальної частини кримінального права, як норми-принципи безпосередньо, не зазнаючи ніяких змін, імплементуються у національне законодавство України. Такими є міжнародно-правові стандарти, які містяться в пактах, конвенціях та деклараціях прийнятих ООН, Європейською радою та ратифіковані Верховною радою України.

Отже, з урахуванням всього вищезазначеного закон про кримінальну відповідальність України – це сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності, а також це сукупність положень міжнародних договорів, імplementованих у кримінальне законодавство України як його невід'ємна частина.

Характерною особливістю законодавства про кримінальну відповідальність України є те, що воно фактично складається з одного закону – Кримінального кодексу.

Основні ознаки закону про кримінальну відповідальність: загальнообов'язковість, формальна визначеність, прийняття його тільки парламентом України й тільки цей закон визначає злочинність і караність діяння.

Значення закону про кримінальну відповідальність як системи законодавчих актів кримінально-правового характеру визначається кількома аспектами.

1. Закон про кримінальну відповідальність є одним із важливих засобів охорони життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки людини як найвищої соціальної цінності, державного ладу України, її політичної та економічної систем, власності й усього правопорядку від злочинних посягань і засобом боротьби з ними.

2. Лише закон про кримінальну відповідальність містить кримінально-правові норми, які визначають загальні положення кримінального права, злочинність та караність діянь, види цих діянь та покарань за їх вчинення, підстави, обсяг та межі кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання.

3. Закон про кримінальну відповідальність є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян.

31. Необережність та її види

Необережність, поряд з умислом, є основною формою вини у кримінальному праві України. Необережна форма вини характерна для порушень правил безпеки руху й експлуатації транспорту, порушень правил охорони праці та безпеки виробництва, для деяких господарських і службових злочинів та інших злочинів.

Необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість.

Необережність є *злочинною самовпевненістю*, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, та легковажно розраховувала на їх відвернення (ч. 2 ст. 25).

Інтелектуальний елемент злочинної самовпевненості. У законі він відображений вказівкою на ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків. Особа, здійснюючи певний вчинок і усвідомлюючи фактичний бік власного діяння, не оцінює свою поведінку як суспільно небезпечну. При цьому суб'єкт передбачає, що діяння, подібні вчиненому ним, взагалі призводять до суспільно небезпечних наслідків, однак саме вчинена ним дія (бездіяльність) таких наслідків не повинна спричинити.

Вольовий елемент злочинної самовпевненості полягає в тому, що особа легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків. При цьому особа розраховує на цілком реальні обставини, котрі за своїми властивостями дійсно здатні відвернути настання наслідків.

Необережність є *злочинною недбалістю*, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була й могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25).

Інтелектуальний елемент злочинної недбалості. Непередбачення особою наслідків свідчить про зневажливе ставлення до суспільних інтересів, недостатню передбачливість у здійсненні службових обов'язків, виконанні спеціальних правил, які регулюють певну діяльність.

Вольовий момент злочинної недбалості означає обов'язок особи передбачити можливість настання суспільно небезпечних наслідків за дотримання обов'язкових для цієї особи запобіжних заходів (об'єктивний критерій); при цьому особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки, не мобілізує свої психічні здібності для того, щоби здійснити вольові дії, необхідні для запобігання таких наслідків (суб'єктивний критерій).

32. Поняття змішаної форми вини

Подвійна (складна чи змішана) форма вини. У юридичній науці значного поширення набула концепція подвійної (змішаної, складної) вини, що розглядає окремо психічне ставлення особи до діяння та її психічне ставлення до його наслідків. При цьому усвідомленість скоєння діяння ототожнюється з умисністю. Відповідно психічне ставлення до порушення тих чи тих правил перестороги визнається умисним, оскільки суб'єкт свідомо їх порушує та бажає цього, а ставлення до наслідків – необережним. Подвійна вина виникає й тоді, коли діяння суб'єкта породжує різні наслідки, до одних із яких він ставиться умисно, до інших – необережно (ч. 2 ст. 121, ч. 4 ст. 152 та ін.). Теорія подвійної вини набула втілення й у новому КК Росії (ст. 27).

Існує і протилежна позиція. Вона базується на уявленнях сучасної психології, що розглядає психічне життя людини як цілісний, інтегрований процес, роздвоєння якого веде до патології. З такого погляду злочин із матеріальним складом – це розтягнутий у часі процес розвитку причиновості – від діяння до наслідків, а психічне ставлення суб'єкта до процесу від початку до кінця є єдиним цілісним ставленням.

Психічні процеси, що складають психологічну тканину вини, можуть мати різну природу, та загалом це не порушує цілісності психічного ставлення особи до злочину. Отож цілком свідоме порушення певних правил, яке потягло непередбачувані для суб'єкта небезпечні наслідки, охоплюється єдиним психічним ставленням, що повністю підпадає під законодавчі ознаки злочинної недбалості. Питання про “змішування” умислу з необережністю у подібних випадках не повинно виникати. Попри всю структурну складність, поведінка людини залишається цілісною, і психічне ставлення суб'єкта до своїх актів і пов'язаних з ними причиново наслідків також є цілісним ставленням, і є таким навіть, якщо діяння вчиняється свідомо, але його результати не усвідомлюються (не передбачаються). Тому-то, визнання існування подвійної вини означає визнання штучного

розриву єдиного психічного процесу, що становить зміст певної форми вини, адже кримінально-правові категорії умислу та необережності характеризують злочин загалом.

Виходячи з цього, свідомий і вольовий характер дій особи, що скоїла необережний злочин, ще не дає підстав говорити про умисність її діянь у кримінально-правовому сенсі. За умисного ставлення до одних наслідків діяння та необережного до інших також наявна ідеальна сукупність злочинів, якщо однією дією заподіюється різна шкода. У деяких статтях Особливої частини КК подібна ідеальна сукупність виражена в одній нормі. Маються на увазі такі злочини, як, наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121) та ін. Така конструкція норми використовується законодавцем, очевидно, щоб підкреслити високу ймовірність заподіяння з необережності конкретних небезпечних наслідків під час скоєння певних умисних злочинних дій і щоб пов'язати з цими наслідками підвищену відповідальність.

Значення правильного встановлення подвійної форми вини:

- це одна із основних та необхідних умов розмежування суміжних складів злочинів;
- це допомагає чітко диференціювати ступінь суспільної небезпеки вчиненого;
- це сприяє правильній кваліфікації злочинів та індивідуалізації призначення покарання.

33. Обставини, що виключають злочинність діяння

Обставини, що виключають злочинність діяння, - це передбачені КК, а також; іншими законодавчими актами зовнішньо схожі зі злочинами суспільно корисні (соціально прийнятні) і правомірні вчинки, які здійснені за наявності певних підстав і виключають злочинність діяння, а тим самим і кримінальну відповідальність особи за заподіяну шкоду.

У Кримінальному кодексі України передбачені як самостійні обставини, що виключають злочинність діяння:

- необхідна оборона (ст. 36 КК),
- уявна оборона (ст.37 КК),
- затримання особи, що вчинила злочин (ст.38 КК),
- крайня необхідність (ст.39 КК),
- фізичний або психічний примус (ст.40 КК),
- виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК),
- діяння пов'язане з ризиком (ст.42 КК),
- виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст.43 КК).

Необхідна оборона. Статтею 27 Конституції України передбачено, що кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, а ст. 41 гарантує непорушність права приватної власності, якого ніхто не може бути протиправне позбавлений. Однією з найважливіших гарантій реалізації громадянами гарантованого Конституцією права на захист від протиправних посягань є інститут необхідної оборони. Згідно зі ст. 36 КК кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Вказане положення ст. 36 КК є гарантією проголошеного ст. 55 Конституції права кожної людини будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Уявна оборона. Уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Вирішення питання про відповідальність при уявній обороні залежить від того, могла або не могла особа усвідомлювати хибність свого припущення про наявність суспільно небезпечного посягання.

Затримання особи, яка вчинила злочин. Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Перевищенням зазначених заходів визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця.

Правомірне затримання злочинця потерпілими або іншими особами - це насильницькі дії, спрямовані на короткострокове позбавлення волі особи, яка вчинила злочин, з метою доставлення її органам влади, якщо ці дії викликані необхідністю затримання і відповідають небезпечності вчиненого посягання і обстановці затримання злочинця.

Крайня необхідність. Не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Експрес крайньої необхідності визначається як умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. Тому, крайня необхідність - це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою усунення загрожуючої небезпеки, якщо вона в даній обстановці не могла бути усунена іншими засобами і якщо заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена.

Фізичний або психічний примус. Під фізичним примусом розуміється застосування щодо особи фізичного насильства з метою примушення її до вчинення протиправних дій або до протиправного не вчинення певних дій всупереч її волі.

Дії, які є фізичним примусом:

1) або позбавляють особу, щодо якої застосовані, фізичної можливості діяти (внаслідок зв'язування, позбавлення волі із замкненням у приміщенні, заподіяння тілесних ушкоджень, що призвели до втрати свідомості, тощо);

2) або спрямовані на те, щоб зламати психологічний опір особи і змусити її вчинити заборонене законом діяння (при мордуванні, катуванні тощо).

Виконання наказу або розпорядження. Дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Діяння, пов'язане з ризиком (виправданий ризик). Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння, - це вчинення діяння (дії або бездіяльності), пов'язаного із заподіянням шкоди правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави для досягнення значної суспільно корисної мети, якщо ця мета у даній обстановці не могла бути досягнута не ризикованою дією (бездіяльністю) і вжиті особою запобіжні заходи давали достатні підстави розраховувати на відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Ст. 43 КК визначає умови, за яких заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, визнається правомірним. Вказане заподіяння шкоди визнається обставиною, що виключає злочинність діяння, за сукупності таких умов:

1) воно є вимушеним. *Вимушеним* визнається таке заподіяння шкоди, що є необхідним для збереження особою у таємниці факту виконання нею спеціального завдання, її співробітництва з оперативним підрозділом (розвідувальним органом) чи її інкогніто.

2) воно здійснюється особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації.

34. Амністія

Амністія оголошується законом України стосовно певної категорії осіб. Законом про амністію особи, які вчинили злочин, можуть бути повністю або частково звільнені від кримінальної відповідальності чи від покарання. Законом про амністію може бути передбачено заміну засудженому покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням.

Амністія - це вид звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання та його відбування, який на підставі закону про амністію застосовується щодо індивідуально невизначеної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів.

Акт амністії не скасовує і не змінює відповідного кримінального закону, не являє собою декриміналізації і не ставить під сумнів законність і обґрунтованість постановлених обвинувальних вироків.

Законом про амністію може бути передбачене: 1) повне звільнення зазначених у ньому осіб від кримінальної відповідальності чи від покарання (повна амністія); 2) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію - це позбавлений персоніфікованого характеру акт вищого органу державної влади, який відіграє роль юридичної передумови ухвалення правозастосовним органом процесуального рішення про звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності або покарання.

Амністія оголошується законом України стосовно певних категорій осіб, як правило, не частіше одного разу протягом календарного року.

Помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи. Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років.

Помилування - це індивідуальне державно-владне веління у формі пробачення особі, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості. При цьому лише у виняткових випадках може бути помилувано особу, яка раніше неодноразово (два і більше разів) засуджувалась за вчинення умисних злочинів або до якої було застосовано амністію, помилування, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо вона до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин.

На відміну від амністії акт помилування не розрахований на невизначену кількість випадків використання і є персоніфікованим актом одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи індивідуально зазначених в указі Президента України осіб. На відміну від закону про амністію указ Президента України про помилування виступає як безпосередня підстава для звільнення особи від покарання або заміни покарання більш м'яким.

Помилування здійснюється Президентом України. Коло осіб, які мають право клопотати про помилування, порядок підготовки матеріалів для розгляду цих клопотань, повноваження Управління з питань помилування Адміністрації Президента України і Комісії при Президентові України у питаннях помилування визначаються Положенням про порядок здійснення помилування. Кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю у зв'язку з помилуванням даної особи. Закриття

кримінальної справи у зв'язку з помилуванням особи не допускається, якщо обвинувачений проти цього заперечує (у цьому разі провадження у справі продовжується в звичайному порядку).

35. Система покарань: поняття, ознаки

Вирішуючи питання про вид і розмір покарання в кожному конкретному випадку суд повинен визначити ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, виходячи із сукупності всіх обставин вчинення злочину - форми вини, мотивів, способу, обстановки і стадії вчинення злочину, тяжкості наслідків, ступеня участі кожного із співучасників у вчиненні злочину тощо.

Стаття 51 КК містить систему кримінально-правових покарань, що встановлені законодавством України. Системою покарань називається вичерпний перелік покарань, що можуть застосовуватися судом і який складений у певній послідовності, за певним порядком.

Система покарань у ст. 51 КК побудована за принципом розташування покарань відповідно до ступеня їх суворості - від менш суворих (штраф) до більш суворих (довічного позбавлення волі).

Система покарань це встановлений кримінальним законом і обов'язковий для суду вичерпний перелік покарань, розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості.

Система покарань, встановлена в ст. 51 КК, містить *види покарань* які можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину:

1. штраф;
2. позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
3. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
4. громадські роботи;
5. виправні роботи;
6. службові обмеження для військовослужбовців;
7. конфіскація майна;
8. арешт;
9. обмеження волі;
10. тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
11. позбавлення волі на певний строк;
12. довічне позбавлення волі.

За ухилення від відбування цих покарань настає кримінальна відповідальність за статтями 389, 390 і 393 КК. Усі покарання, що входять у систему, можуть бути класифіковані за певними ознаками, закріпленими у кримінальному законі.

Покарання класифікуються за порядком (способом) їх призначення: за суб'єктом, до якого застосовується покарання; за можливістю визначення строку покарання тощо.

За порядком призначення покарань ст.52 КК підрозділяє всі покарання на три групи: а) основні покарання; б) додаткові покарання; в) покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Основні покарання - це покарання, що призначаються у віі-році лише як самостійні покарання. Вони ні за яких умов не можуть призначатися на додаток до інших покарань, не можуть бути до них приєднані. За один злочин може бути призначене тільки одне основне покарання.

До основних покарань закон відносить: громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі.

Додаткові покарання - це такі покарання, що призначаються лише на додаток до основних покарань і самостійно застосовуватися не можуть. Отже, додаткові покарання не

можуть самостійно фігурувати у вирокі. До них ст. 52 КК відносить: конфіскацію майна; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові - це позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; штраф.

До основного покарання може бути приєднано одне чи кілька додаткових покарань у випадках і порядку, передбачених законом. Наприклад, суд, засуджуючи винного за ч. 3 ст. 368 КК (одержання хабара), може призначити основне покарання у виді позбавлення волі і приєднати до нього такі додаткові покарання, як позбавлення права обіймати певні посади і конфіскація майна.

За суб'єктом, до якого застосовуються покарання, вони класифікуються на загальні і спеціальні.

Загальні покарання можуть бути застосовані до будь-якої особи (наприклад, позбавлення волі).

Спеціальні покарання призначаються лише певному колу засуджених і не можуть застосовуватися до будь-якої особи. Так, тримання у дисциплінарному батальйоні призначається лише військовослужбовцям строкової служби. До спеціальних покарань належать також службові обмеження для військовослужбовців, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

За можливістю визначення строку покарання всі покарання поділяють: на строкові і безстрокові покарання.

Строковими покараннями є: позбавлення волі, обмеження волі, арешт, виправні роботи без позбавлення волі, службові обмеження для військовослужбовців, громадські роботи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, тримання у дисциплінарному батальйоні. Так, виправні роботи без позбавлення волі можуть призначатися на строк від шести місяців до двох років, дисциплінарний батальйон - від шести місяців до двох років, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю - від двох до п'яти років, позбавлення волі - від одного року до п'ятнадцяти років. Вийти за межі цього строку суд ні за яких умов не має права, за винятком випадку, передбаченого в ст. 71 КК, коли призначається покарання за сукупністю вироку.

Безстроковими покараннями є: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і довічне позбавлення волі.

36. Характеристика основних видів покарань

Основними покараннями є:

- громадські роботи,
- виправні роботи,
- службові обмеження для військовослужбовців,
- арешт,
- обмеження волі,
- тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців,
- позбавлення волі на певний строк,
- довічне позбавлення волі.

За один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального Кодексу України.

До основного покарання може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань у випадках та порядку, передбачених Кримінальним Кодексом України.

Ухилення від покарання, призначеного вирокі суду, має наслідком відповідальність, передбачену статтями 389 та 390 КК України.

Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день.

Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Виправні роботи. Покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт.

Службові обмеження для військовослужбовців. Покарання у виді службового обмеження застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК України, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк.

Із суми грошового забезпечення засудженого до службового обмеження провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Під час відбування цього покарання засуджений не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а строк покарання не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Арешт. Покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті.

Арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років.

Обмеження волі. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених цим Кодексом, а також якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за

можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Позбавлення волі на певний строк. Покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною Кримінального Кодексу України.

Довічне позбавлення волі. Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 (Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті) КК України.

37.Характеристика додаткових видів покарань

Додатковими покараннями є:

- 1) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 2) конфіскація майна.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Конфіскація майна. Покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України.

Перелік майна, що не підлягає конфіскації, визначається законом України.

38.Характеристика покарань, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові

До покарань, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові законодавець відніс:

- *штраф;*
 - *позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.*
- Ці покарання можуть застосовуватися і як основні, так і як додаткові.

Штраф. Штраф - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої ст.53 (Штраф) КК.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Суд, встановивши, що такий злочин вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від одного до п'яти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;
- 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості цією частиною статті.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України). Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України "Про очищення влади", призначається на строк п'ять років.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

При призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк - воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 (Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням) КК України - з моменту набрання законної сили вироком.

39.Обмеження волі: умови та порядок призначення

Обмеження волі. Покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Обмеження волі є видом основного покарання, що чинить подвійний вплив на засудженого, який водночас:

- а) обмежується в свободі пересування і виборі місця проживання;
- б) обов'язково залучається до праці.

Обмеження волі є строковим покаранням - воно може призначатися судом на строк від одного до п'яти років. Засуджені відбувають це покарання у кримінально-виправних установах відкритого типу без ізоляції від суспільства. Відповідно до п. 6 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК особи, які відбувають покарання за вироком суду у виді позбавлення волі на строк до п'яти років в колоніях-поселеннях, вважаються такими, що відбувають покарання у виді обмеження волі.

Частина 3 ст. 61 КК України визначає виключний перелік осіб, до яких не може застосовуватися обмеження волі, а саме *обмеження волі не застосовується* до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Особи, що відбувають обмеження волі, можуть звільнятися від відбування цього покарання з випробуванням (ст.75 КК). До них може застосовуватися умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), а також заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. ст. 82; 83 КК).

Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування обмеження волі передбачена ст. 390 КК України.

Порядок виконання покарання у виді громадських робіт визначено у ст. 36 КВК України. Покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засудженого. Громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог цього Кодексу. Контроль за виконанням покарання у виді громадських робіт покладається на уповноважений орган з питань пробації.

Судове рішення приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання судовим рішенням законної сили або звернення його до виконання.

40. Призначення покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків

Призначення покарання за сукупністю злочинів. При сукупності злочинів суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо, визначає остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань.

При складанні покарань остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається в межах, встановлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б один із злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається шляхом поглинення будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

До основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною.

За правилами, передбаченими в частинах першій - третій статті 70 Призначення покарання за сукупністю злочинів КК, призначається покарання, якщо після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю злочинів, зараховується покарання, відбусте повністю або частково за попереднім вироком, за правилами, передбаченими в статті 72 Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення КК України.

Призначення покарання за сукупністю вироків (ст.71 КК України). Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив новий злочин, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

При складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК. При складанні покарань у виді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б один із злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років. При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинення менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається шляхом поглинення одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив два або більше злочинів, суд призначає покарання за ці нові злочини за правилами, передбаченими у статті 70 Призначення покарання за сукупністю злочинів КК, а потім до остаточного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, повністю чи частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком у межах, встановлених у частині другій цієї статті.

Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення визначено у ст. 72 КК України. При складанні покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид виходячи з такого їх співвідношення:

- 1) одному дню позбавлення волі відповідають:
 - а) один день тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту;
 - б) два дні обмеження волі;
 - в) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
 - г) вісім годин громадських робіт;
- 2) одному дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або арешту відповідають:
 - а) два дні обмеження волі;
 - б) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
- 3) одному дню обмеження волі відповідають три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;
- 4) одному дню обмеження волі або арешту відповідають вісім годин громадських робіт.

При призначенні покарання за сукупністю злочинів або вироків у виді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вирокі самостійно.

Основні покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю при призначенні їх за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягають і виконуються самостійно.

Додаткові покарання різних видів у всіх випадках виконуються самостійно.

Попереднє ув'язнення зараховується судом у строк покарання у разі засудження до позбавлення волі день за день або за правилами, передбаченими у частині першій цієї статті. При призначенні покарань, не зазначених у частині першій цієї статті, суд, враховуючи попереднє ув'язнення, може пом'якшити покарання або повністю звільнити засудженого від його відбування.

Встановлені в частині першій цієї статті правила співвідношення видів покарань можуть застосовуватись і в інших випадках, передбачених Загальною частиною КК України.

Обчислення строків покарання. Строки покарання обчислюються відповідно в роках, місяцях та годинах. При заміні або складанні покарань, а також у разі зарахування попереднього ув'язнення допускається обчислення строків покарання у днях.

41. Позбавлення волі: умови та порядок призначення

У Кримінальному законодавстві передбачено два види покарання пов'язаних із позбавленням волі, це:

- 1) Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК);
- 2) Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК).

Позбавлення волі на певний строк. Покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК України.

При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

За вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду

покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

Довічне позбавлення волі. Довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Наприклад, за умисне вбивство вчинене на замовлення (п.11 ч.2 ст. 115 КК України); за застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч.2 ст. 439 КК України).

Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 КК України призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті.

Довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114¹, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437-439, частині першій статті 442 та статті 443 КК України.

При призначенні покарання співучасникам злочину суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину.

42. Загальні засади призначення покарання

Загальні засади призначення покарання. Суд призначає покарання:

- 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 Штраф КК України;
- 2) відповідно до положень Загальної частини Кримінального Кодексу України;
- 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

Підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини КК за вчинений злочин, визначаються статтею 69 КК України.

Відповідно ст. 69 КК України можливо призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом при наступних умовах:

За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційний злочин, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині КК.

За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених цією частиною, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК.

На підставах, передбачених у частині першій ст. 69 КК, суд може не призначати додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Більш суворе покарання, ніж передбачене відповідними статтями Особливої частини КК за вчинений злочин, може бути призначене за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків згідно зі статтями 70 та 71 КК України.

У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди.

43.Обставини, які пом'якшують покарання

Обставини, які пом'якшують покарання визначено у ст. 66 КК України.

При призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

- 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- 2¹) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;
- 3) вчинення злочину неповнолітнім;
- 4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;
- 5) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
- 6) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
- 7) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;
- 8) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;
- 9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених цим Кодексом.

При призначенні покарання суд може визнати такими, *що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій статті 66 КК України.*

Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує.

Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання додатково визначено і у ст. 69¹ КК України, де пояснюється що, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України.

44.Обставини, які обтяжують покарання

Обставини, які обтяжують покарання (стаття 67 КК України):

При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28 КК);
- 3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;
- 4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;
- 6¹) вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- 7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 12 ст. 67 КК такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок.

При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

45.Види звільнення від покарання та його відбування

Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом у випадках, передбачених КК України.

За наявності визначених у КК підстав винна у вчиненні злочину особа може бути повністю або частково звільнена від покарання за вчинене. В аналізованому інституті кримінального права найбільшою мірою знайшли своє відображення принципи гуманізму

і економії заходів кримінального впливу, покладені в основу нової політики держави загалом та кримінального права зокрема.

На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності звільнення від покарання застосовується тільки до вже засуджених осіб. Звільнення від покарання здійснюється тільки судом (крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування - ч. 1 ст. 74 КК).

Звільнення від покарання можливе лише в тих випадках, коли його мета може бути досягнута без реального відбування покарання (в цілому чи його частини) або коли її досягнення надалі стає неможливим і безцільним (важка хвороба засудженого) чи недоцільним (давність виконання обвинувального вироку). Звільнення від покарання жодною мірою не підриває принципу невідворотності покарання. Безперечно, якщо покарання недоцільне, воно не в змозі досягти мети, що стоїть перед ним. КК передбачає різні види звільнення від покарання, їх частіше за все об'єднують у дві групи: звільнення безумовне і звільнення умовне.

При безумовному звільненні перед особою не ставляться які-не-будь вимоги в зв'язку з її звільненням. Умовне ж звільнення пов'язане з пред'явленням особі визначених законом вимог, які вона має виконати протягом певного іспитового строку, їх порушення тягне за собою скасування застосованого судом звільнення від покарання.

До умовного звільнення від покарання належать:

- 1) звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75-79 КК),
- 2) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК),
- 3) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК);

До безумовних:

- 1) звільнення від покарання на умовах ч.4 ст. 74 і ст. 49 КК,
- 2) звільнення у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК),
- 3) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК),
- 4) звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК).

Особливим видом звільнення від покарання є: звільнення від покарання у разі прийняття нового закону, що виключає або пом'якшує призначене особі покарання (частини 2, 3 ст. 74 КК).

Конституція України (ч. 1 ст. 58) та КК (ст. 5) встановлюють принцип, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти мають зворотну дію у разі, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Дія такого закону поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання, в тому числі на осіб, що відбувають або вже відбули покарання, але мають судимість. Якщо новий закон пом'якшує караність діяння, за яке засуджений відбуває покарання, призначена йому міра покарання, що перевищує санкцію знов виданого закону, знижується до максимальної межі покарання, встановленого цим законом.

Амністія і помилування частіше за все носять безумовний характер, хоча можуть бути (особливо амністія) й умовними.

46.Поняття звільнення від відбування покарання з випробуванням

Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У випадках, передбачених частинами першою, другою цієї статті, суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом.

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років.

Обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням (визначено у ст. 76 КК України). У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засудженого такі обов'язки:

1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

На осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки:

1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;

2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації;

3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу);

4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

5) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля.

На особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, суд покладає обов'язки, передбачені частиною другою цієї статті, необхідні і достатні для її виправлення з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання, роботи або навчання засудженого, а щодо засуджених військовослужбовців - командирами військових частин.

Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням. Після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, звільняється судом від призначеного йому покарання.

Якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання.

У разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими в статтях 71, 72 КК України.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК). У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, суд покладає на засуджену обов'язки відповідно до статті 76 КК.

Нагляд за засудженими здійснюється уповноваженим органом з питань пробації.

Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої, звільняє її від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком.

У разі, коли звільнена від відбування покарання з випробуванням жінка відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на неї судом обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення, суд за поданням контролюючого органу направляє засуджену для відбування покарання згідно з вироком суду.

Якщо засуджена вчинила в період іспитового строку новий злочин, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 КК України.

47. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років

У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, суд покладає на засуджену обов'язки відповідно до статті 76 КК України.

Нагляд за засудженими здійснюється уповноваженим органом з питань пробації.

Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої, звільняє її від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком.

У разі, коли звільнена від відбування покарання з випробуванням жінка відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на неї судом обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення, суд за поданням контролюючого органу направляє засуджену для відбування покарання згідно з вироком суду.

Якщо засуджена вчинила в період іспитового строку новий злочин, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 КК України.

48. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

До осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 КК України.

49. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років

Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

Звільнення від відбування покарання застосовується до засудженої, яка має сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання, або яка має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

Нагляд за звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання.

Після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання.

Якщо засуджена, яка була звільнена від відбування покарання, відмовляється від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням контролюючого органу направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком.

Якщо в період звільнення від відбування покарання засуджена вчинила новий злочин, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 КК України.

50.Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким

Особам, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш м'яким покаранням. У цих випадках більш м'яке покарання призначається в межах строків, установлених у Загальній частині КК України для даного виду покарання, і не повинне перевищувати невідбутого строку покарання, призначеного вироком.

У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким засудженого може бути звільнено також і від додаткового покарання у виді позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення.

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

До осіб, яким покарання замінене більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення за правилами, передбаченими статтею 81 Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання КК України.

Якщо особа, відбуваючи більш м'яке покарання, вчинить новий злочин, суд до покарання за знову вчинений злочин приєднує невідбуту частину більш м'якого покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 Призначення покарання за сукупністю вироків та ст. 72 Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення КК України.

51.Поняття та види повторності злочинів

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більшої кількості злочинів, передбачених тією ж статтею чи частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 32). Скоєння двох або більшої кількості злочинів, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених Особливою частиною КК.

Ознаки повторності злочинів:

1) особа (група осіб) вчиняє два чи більше самостійних одиничних злочинів. Одиничні злочини, що утворюють повторність, можуть мати різний характер. Конкретизуючи це положення, примітка до ст. 289 КК, наприклад, вказує, що незаконне заволодіння транспортним засобом визнається повторним, якщо воно була вчинена після незаконного заволодіння транспортним засобом або злочину, передбаченого статтями 185, 186, 187, 189-191, 262 КК. Тим самим Кримінальний кодекс встановлює, що повторним вважається вчинення злочину хоча б удруге, причому має на увазі одиничні самостійні злочини (крадіжка, грабіж тощо). Для поняття повторності не має значення, були два або

більше злочинів, закінченими чи один з них був лише готуванням (замахом) до злочину. На визначення повторності не впливають і форми співучасті (крадіжка вчинена за попередньою змовою групою осіб, а потім - крадіжка організованою групою) і роль, що виконував співучасник у злочині, який утворював собою повторність;

2) одиничні злочини, що утворюють повторність, вчиняються неодноразово, тобто віддалені один від одного певним проміжком часу;

3) для повторності не має значення, була чи не була особа засуджена за раніше вчинений злочин. Повторність має місце як у випадках, коли за перший із вчинених злочинів особа не була засуджена, так і у випадках, коли новий злочин був вчинений після засудження за перший;

4) повторність виключається, якщо за раніше вчинений злочин особа була звільнена від кримінальної відповідальності, закінчилися строки давності чи на цей злочин поширилася амністія або судимість за нього було погашено або знято. Це прямо передбачено у ч. 4 ст. 32 КК: „повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято”. Цього правила дотримується і судово-слідча практика. Так згідно п. 15 постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 "Про судову практику у справах про хабарництво", одержання й давання хабара не можуть кваліфікуватись як вчинені повторно у випадках, коли: судимість за раніше вчинений злочин знята або погашена в передбаченому законом порядку; на момент вчинення особою нового злочину минули строки давності притягнення її до відповідальності за раніше вчинений злочин; особа була звільнена від відповідальності за раніше вчинений злочин у встановленому законом порядку.

Види повторності:

1) *повторність злочинів, не пов'язана із засудженням винного за раніше вчинений ним злочин* (фактична повторність). Її зміст розкривається через аналіз її видів, певний характер злочинів, які створюють її.

Це такі види:

- повторність тотожних злочинів і
- повторність однорідних злочинів.

Саме в ч. 1 ст. 32 КК говориться про повторність тотожних злочинів, тобто передбачених тією ж статтею або частиною статті КК, а в ч. 3 ст. 32 КК – про повторність однорідних злочинів, передбачених у різних статтях Особливої частини КК.

Кваліфікація повторності тотожних злочинів. Така повторність наявна, якщо злочини, що утворюють її, містять ознаки того ж складу злочину (наприклад, вчинені послідовно дві крадіжки чи два заволодіння транспортними засобами). Обидва злочини, що утворюють таку повторність, охоплює одна стаття КК, в якій встановлена відповідальність за повторне вчинення цього злочину. Тож кваліфікація такої повторності в певних прикладах настає за ч. 2 ст. 185 або, відповідно, за ч. 2 ст. 289 КК.

2) *повторність злочинів, пов'язана із засудженням винного за раніше вчинений ним злочин.*

Цей вид повторності в теорії кримінального права іноді ототожнюють із рецидивом. Це пов'язано з тим, що особа є засудженою за злочин і знову вчиняє злочин. Та законодавець не відмовився від рецидиву, тому потрібно розмежувати цей вид повторності та рецидив. Відмінність полягає в об'єктивних і суб'єктивних ознаках.

При повторності особа вчиняє однорідні чи тотожні злочини, а для рецидиву така умова не є обов'язковою. При повторності особа може вчиняти як умисні (ч. 2 ст. 185) так і необережні (ч. 2 ст. 286 та ч. 2 ст. 286) злочини, а при рецидиві, як відомо, мають бути наявні тільки умисні злочини.

Виникає питання, а як бути з рецидивом, визначеним як кваліфікуюча ознака (ч. 3 ст. 296, ч. 2 ст. 201 та ін.) певних злочинів. На думку (позиція кафедри кримінального права НАВСУ), в ситуаціях, коли законодавець прямо вказує в диспозиції норми на

“вчинення діяння особою раніше судимою” – слід говорити про рецидив, у всіх інших випадках буде лише різновид загального рецидиву.

52.Штраф як вид покарання за кримінальним кодексом України

Штраф як вид покарання може застосовуватися і як основне і як додаткове покарання. Штраф - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК, з урахуванням положень частини другої ст.53 Штраф КК.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Суд, встановивши, що такий злочин вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від одного до п'яти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;
- 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості цією частиною статті.

53. Поняття та наслідки судимості

Особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Судимість має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України. Особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості.

Строки погашення судимості. Такими, що не мають судимості, визнаються:

1) особи, засуджені відповідно до статті 75 Звільнення від відбування покарання з випробуванням КК, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

2) жінки, засуджені відповідно до статті 79 «Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років», якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового злочину і якщо після закінчення цього строку не буде прийняте рішення про направлення для відбування покарання, призначеного вироком суду. Якщо засуджена не була звільнена від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

4) особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;

5) особи, засуджені до основного покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

6) особи, засуджені до обмеження волі, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

7) особи, засуджені до позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за злочин середньої тяжкості, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

8) особи, засуджені до позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за тяжкий злочин, якщо вони протягом шести років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

9) особи, засуджені до позбавлення волі або основного покарання у виді штрафу за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину.

Обчислення строків погашення судимості. Строки погашення судимості обчислюються з дня відбуття основного і додаткового покарання.

До строку погашення судимості зараховується час, протягом якого вирок не було виконано, якщо при цьому давність виконання вироку не переривалася. Якщо вирок не було виконано, судимість погашається по закінченні строків давності виконання вироку.

Якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання (основного та додаткового).

Якщо невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, то строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття більш м'якого покарання (основного та додаткового).

Якщо особа, що відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову вчинить злочин, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється заново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожний злочин після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останній злочин.

Зняття судимості. Якщо особа після відбуття покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення строків, зазначених у статті 89 «Строки погашення судимості».

Зняття судимості до закінчення строків, зазначених у статті 89 «Строки погашення судимості», не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні злочини.

Зняття судимості допускається лише після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного у статті 89 «Строки погашення судимості».

Порядок зняття судимості встановлюється Кримінальним процесуальним кодексом України.

54.Поняття та система Особливої частини кримінального права України, її взаємодія з Загальною частиною

Кримінальне право складається з двох взаємопов'язаних частин (підсистем) - Загальної та Особливої. У Загальній частині визначаються основні (відправні, вихідні) положення і складається із 15 розділів. В Особливій частині формулюються ознаки певних злочинів, визначаються види покарань та межі їх призначення. Особлива частина складається із 20 розділів.

Система Особливої частини кримінального права - це науково обгрунтоване розташування норм, які визначають відповідальність за ті чи ті злочини, за певними групами (розділами) залежно від спільності родового об'єкта, а також один щодо одного всередині кожної групи (розділу).

Особлива частина Кримінального кодексу — це система норм, що встановлюють, які саме конкретні суспільно небезпечні діяння (дія чи бездіяльність) є злочинами, та які види покарань і в яких межах можуть бути застосовані до осіб, які їх вчинили.

В Особливій частині КК наводиться вичерпний перелік злочинів, які заборонені кримінальним законом під загрозою покарання. Іншими словами, тільки діяння, передбачене відповідною статтею Особливої частини КК, може вважатися злочином. Найважливіший принцип будь-якого цивілізованого права, зокрема кримінального права України: немає злочину без вказівки щодо цього в законі (*nullum crimen sine lege*) — повністю втілюється в Особливій частині КК. Діяння, прямо в ній не передбачене, ні за яких умов не може тягти за собою покарання. Застосування кримінального закону за аналогією тут цілком виключається. Тому суд, розглядаючи справу, має точно керуватися приписами кримінального закону, що підлягають застосуванню в цьому конкретному випадку, і не може поширювати їх на діяння, що не охоплюються диспозицією відповідної статті Особливої частини КК. Суд зобов'язаний керуватися тільки прямими вказівками того закону, який передбачає відповідальність за цей злочин. Він не має права заповнювати, на свій розсуд, дійсно існуючі чи такі, що здаються існуючими, прогалини. Заповнення таких прогалин, тобто криміналізація діяння (віднесення його до кола злочинів), - виключна прерогатива законодавця. У частині 4 ст. 3 зазначено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

55. Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру

Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (стаття 96³ «Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру») є:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² цього Кодексу;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258⁵ цього Кодексу;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159¹, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК.

У примітці до статті стаття 96³ КК визначено, що під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

Злочини, передбачені статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою - четвертою статті 159-1, статтями 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Юридичні особи, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру. Заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 96³ КК, можуть бути застосовані судом до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.

Заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 частини першої статті 96³ КК, можуть бути застосовані судом до суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права.

Якщо держава або суб'єкт державної власності володіє часткою більше 25 відсотків в юридичній особі або юридична особа знаходиться під ефективним контролем держави чи суб'єкта державної власності, то дана юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочином, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління.

Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру. Юридична особа звільняється від застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, якщо з дня вчинення її уповноваженою особою будь-

якого злочину, зазначеного у статті 96³ КК, і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- 1) три роки - у разі вчинення злочину невеликої тяжкості;
- 2) п'ять років - у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 3) десять років - у разі вчинення тяжкого злочину;
- 4) п'ятнадцять років - у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96³ КК, переховується від органів досудового слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та її місцезнаходження невідоме. У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження цієї уповноваженої особи.

Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру переривається, якщо до закінчення передбачених у частинах першій та другій цієї статті строків її уповноважена особа повторно вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96³ КК.

Обчислення давності в цьому разі починається з дня вчинення уповноваженою особою юридичної особи будь-якого злочину, зазначеного у статті 96³ КК. При цьому строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. До юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру:

- 1) штраф;
- 2) конфіскація майна;
- 3) ліквідація.

До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна - лише як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Штраф. Штраф - це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. Суд застосовує штраф виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. У разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах:

- за злочин невеликої тяжкості - від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за злочин середньої тяжкості - від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за тяжкий злочин - від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- за особливо тяжкий злочин - від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З урахуванням майнового стану юридичної особи суд може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років.

Конфіскація майна. Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК України.

Ліквідація. Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258⁵, 436, 436¹, 437, 438, 442, 444, 447 КК України.

Загальні правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. При застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом враховуються ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину.

Застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів. За сукупністю злочинів в межах одного провадження суд, застосувавши до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру за кожен злочин окремо, визначає остаточний основний захід шляхом поглинення менш суворого заходу більш суворим.

При застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру за злочин за наявності невиконаного заходу за попереднім вироком (вироками) суду кожне з них виконується самостійно, крім випадків застосування судом ліквідації юридичної особи згідно з КК України.

56. Арешт, як вид покарання за кримінальним кодексом України: умови та порядок призначення

Покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців.

Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті.

Арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років.

Порядок і умови виконання покарання у виді арешту. Засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених.

На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Засуджені до арешту мають право:

- звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських об'єднань і службових осіб. Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, прокурору, захиснику у кримінальному провадженні, який здійснює свої повноваження відповідно до статті 45 Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подання. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає;
- витрачати гроші із своїх особових рахунків без обмеження їх обсягу для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, літератури, письмового приладдя та предметів першої потреби;
- отримувати грошові перекази;
- одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості;

- одержувати один раз на місяць короткострокове побачення, а неповнолітні засуджені - короткострокові побачення без обмеження їх кількості. Побачення надаються з родичами або іншими особами у присутності представника колонії.

Засудженим до арешту надається прогулянка тривалістю одна година, а неповнолітнім - дві години.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці до робіт з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості і не більш як на дві години на день.

За сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи заохочення у виді подяки або дострокового зняття раніше накладеного стягнення.

За порушення порядку відбування покарання у виді арешту до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи стягнення у виді догани або поміщення в карцер строком до десяти діб.

Порядок застосування заходів заохочення та стягнення щодо осіб, засуджених до арешту, регулюється цим Кодексом і здійснюється начальником арештного дому чи його заступником. Стягнення у виді поміщення в карцер застосовується в порядку, визначеному статтями 134, 135 Кримінально-виконавчого Кодексу України.

Стаття 55. Особливості відбування арешту засудженими військовослужбовцями

1. Військовослужбовці, засуджені до арешту, відбувають покарання на гауптвахті.

2. На гауптвахті роздільно тримаються:

засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу окремо від інших категорій військовослужбовців;

засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу;

засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

Військовослужбовці, засуджені до арешту, направляються на гауптвахту для відбування арешту в десятиденний строк після одержання розпорядження суду про виконання вироку.

Порядок і умови відбування арешту засудженими військовослужбовцями визначаються цим Кодексом та нормативно-правовими актами Міністерства оборони України.

Час відбування арешту до загального строку військової служби і вислуги років для присвоєння чергового військового звання не зараховується., крім випадків, передбачених частиною восьмою статті 55 КВК.

Під час відбування арешту засуджений військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищу посаду, переведений на нове місце служби, звільнений з військової служби, за винятком випадків визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я.

Засудженим військовослужбовцям під час відбування арешту виплачується оклад за військове звання.

За сумлінну поведінку і ставлення до військової служби до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи заохочення у виді подяки, дострокового зняття раніше накладеного стягнення чи зарахування часу відбування арешту в загальний строк військової служби повністю або частково.

За порушення порядку відбування покарання до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи стягнення у виді догани чи переведення в одиночну камеру на строк до десяти діб.

Правом застосування заходу заохочення у виді зарахування часу відбування арешту до загального строку військової служби користується начальник органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Правом застосування інших

заходів заохочення і стягнення користуються начальник органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і начальник гарнізону.

57. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності

Звільнення від кримінальної відповідальності регламентується не лише Загальною, а й Особливою частиною КК. Залежно від того, яких злочинів стосуються відповідні кримінально-правові норми, можна виокремити загальні та спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Загальні види встановлені Загальною частиною КК і можуть застосовуватись до осіб, які вчинили різні види злочинів, а спеціальні види закріплені в Особливій частині КК і стосуються складів конкретних злочинів.

Визнавши спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК, перспективною формою депеналізації, законодавець у КК 2001 року істотно збільшив кількість відповідних заохочувальних приписів (це, зокрема, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114). В основу звільнення від кримінальної відповідальності на підставі Особливої частини КК покладені не лише загальновизнані фундаментальні ідеї кримінального права, а й відносно нове для юридичної науки положення про допустимість компромісу у боротьбі із злочинністю.

Звільнення від кримінальної відповідальності, про яке йдеться, часто називають звільненням за позитивної посткримінальної поведінки, оскільки його умовою є вчинення певних позитивних, бажаних для держави і суспільства, дій. Умови звільнення від кримінальної відповідальності, регламентованого Особливою частиною КК, формулюються по-різному з урахуванням специфіки того чи іншого злочину та конкретної мети, якої прагне досягти держава. Це може бути не лише усунення суспільно небезпечних наслідків (заподіяних, наприклад, ухиленням від сплати податків чи невивплатою зарплати), а й отримання інформації, необхідної для розкриття вчиненого злочину (характерно для добровільних заяв - про зв'язок з представниками іноземної держави, про створення злочинної організації, про пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (давання хабара) тощо, а також попередження вчинення нових злочинів (наприклад добровільне здавання зброї"). Застосування передбачених Особливою частиною КК заохочувальних норм про звільнення від кримінальної відповідальності не пов'язується з реалізацією дискреційних повноважень суду, тобто таке звільнення завжди є обов'язковим.

Закріплюючи в Особливій частині КК умови звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки, "законодавець не дотримався будь-якої системи, не використав можливості сформулювати загальні норми про звільнення при окремих типових проявах посткримінальної поведінки (добровільна видача заборонених предметів, відмова від організованої співучасті, сплата обов'язкових платежів)". У літературі висловлено думку про доцільність відмови від передбачених в Особливій частині КК видів звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні окремих злочинів і про закріплення (уніфікацію) умов такого звільнення в одній кримінально-правовій нормі Загальної частини КК. Щоправда, важко уявити одну кримінально-правову норму, яка б охопила все різноманіття ситуацій, передбачених наразі компромісними (заохочувальними) нормами Особливої частини КК.

Звільнення від кримінальної відповідальності і презумпція невинуватості. Лише суд вправі встановлювати винуватість особи у вчиненні злочину. Тому в літературі існує точка зору, згідно з якою закриття кримінального провадження ухвалою або постановою суду без постановлення обвинувального вироку (тільки яким може бути встановлена винуватість особи у вчиненні злочину) не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості.

Однак буквальне тлумачення ч. 1 ст. 62 Конституції України дозволяє стверджувати, що встановлення винуватості особи у вчиненні злочину обвинувальним вироком суду вимагається лише у тому разі, коли особа піддається покаранню. Разом із

тим, Конституція України не дає прямої відповіді на питання, в якому порядку має встановлюватись винуватість особи у вчиненні злочину, якщо цій особі покарання не призначається.

Міжнародно-правові документи з прав людини (ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р.; ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.) також не виключають можливість визнання особи винуватою у вчиненні злочину процесуальним актом, відмінним від обвинувального вироку суду. Таким чином, регламентований КК і КПК України інститут звільнення від кримінальної відповідальності не суперечить презумпції невинуватості у тому вигляді, в якому цей процесуальний принцип закріплений у ч. 1 ст. 62 Конституції України.

Розглядуваний інститут загалом відповідає світовим стандартам практики боротьби із злочинністю, узгоджується з гуманістичними тенденціями розвитку кримінального права, широко застосовується на практиці, довів свою ефективність, а тому відмовлятися від нього не вважаємо за доцільне.

58. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

Неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18-річного віку. Серед неповнолітніх у КК виділяється ще ряд категорій осіб, зокрема: малолітні, тобто ті, які не досягли 14-річного віку; новонароджені діти, тобто діти, яким не виповнилося 28 днів з дня народження;

Коли мова йде про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітніх, то має значення виділення серед них тих, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У такому сенсі неповнолітніми слід вважати осіб, які досягли 16-річного, в ряді випадків 14-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років.

Підстави та принципи кримінальної відповідальності неповнолітніх такі ж, які діють щодо дорослих осіб. У розділі XV Загальної частини КК зосереджені лише норми, які стосуються особливостей кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх:

Відповідно до ч. 1 ст. 97 КК **примусові заходи виховного характеру** призначаються неповнолітнім, які досягли віку, із якого настає кримінальна відповідальність, тобто 16-, а в ряді випадків - 14-річного віку. *Застосування примусових заходів виховного характеру до осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність*, регламентовано ч. 2 ст. 97 КК. Їх застосування не пов'язане із звільненням таких неповнолітніх від кримінальної відповідальності, оскільки вони, не будучи суб'єктом злочину, не підлягають такій відповідальності.

Застосування примусових заходів виховного характеру щодо особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, здійснюється із дотриманням таких умов:

- 1) неповнолітньому виповнилося 11 років;
- 2) ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. Тобто, діяння, яке визнається злочином, якщо вчинене суб'єктом злочину.

З усіх видів покарань, передбачених КК, до неповнолітніх можуть бути застосовані лише ті, які прямо вказані у ст. 98 КК. Основні **види покарання**:

- Штраф
- Громадські роботи
- Виправні роботи
- Арешт
- Позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

При застосуванні щодо неповнолітніх **штрафу** потрібно виходити з того, що кримінальне покарання носить особистісний характер. Штраф застосовується лише щодо неповнолітніх, які самі можуть його сплатити - за рахунок самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення. Штраф до неповнолітніх може застосуватися і як основне, і як додаткове покарання.

Розмір штрафу, в тому числі за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

До неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 КК.

Громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому

У віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. Із заробітку неповнолітнього засудженого здійснюється відрахування в доход держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від п'яти до десяти відсотків.

Арешт - це одне з покарань, пов'язане з ізоляцією засудженого неповнолітнього від суспільства. Неповнолітні повинні відбувати арешт окремо від дорослих засуджених. Умови відбування арешту неповнолітніми визначаються кримінально-виконавчим законодавством України.

Арешт полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. Сам же злочин, за який призначається арешт, може бути вчинений і до досягнення 16-річного віку. Настання повноліття в період відбування арешту не є підставою для зміни тривалості арешту, порівняно з тією, яка обмежена ст. 101 КК. Неповнолітні-військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті (ч. 2 ст. 60 КК).

Позбавлення волі на певний строк - це найбільш суворе покарання в системі покарань, які застосовуються до неповнолітніх. Воно має призначатися тоді, коли, на переконання суду, всі інші більш м'які покарання не дозволять досягти мети кримінального покарання. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від *шести місяців* до *десяти років*, крім випадків, якщо неповнолітній вчинить особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, тоді передбачається покарання на строк до *п'ятнадцяти років*.

Неповнолітньому, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості, покарання у вигляді позбавлення волі не призначається. Таким засудженим мають бути призначені інші покарання із вказаних у санкції статті Особливої частини КК - штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт.

Призначаючи покарання неповнолітньому, суд повинен врахувати загальні засади призначення покарання, вказані у ст. 65 КК, обставини, які пом'якшують та які обтяжують покарання (ст.ст. 66 - 67 КК), особливості застосування до неповнолітніх окремих видів покарань, передбачені ст.ст. 98 - 102 КК, а також положення, сформульовані у ч. 1 ст. 103 КК, - умови життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку, інші особливості особи неповнолітнього.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням до неповнолітніх застосовується на тих же засадах, що й щодо дорослих (ст.ст. 75 - 78 КК), з урахуванням особливостей, передбачених ст. 104 КК.

59. Види та умови застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру

Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру визначено у ст. 97 КК України. Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 КК.

Примусові заходи виховного характеру, передбачені частиною другою статті 105 КК, суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

У разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань:

- 1) штраф;
- 2) громадські роботи;
- 3) виправні роботи;
- 4) арешт;
- 5) позбавлення волі на певний строк.

До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру визначено у ст. 105 КК України. Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у частині другій цієї статті. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у пунктах 2 та 3 частини другої ст. 105 КК, встановлюється судом, який їх призначає.

Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом.

60. Поняття і види одиничних злочинів

Одиничний злочин наявний, якщо його передбачено кримінальним законом як одиничний самостійний склад злочину. Він конструюється законодавцем, виходячи із соціальних властивостей відповідного діяння, з типовості цього діяння, єдності його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Із цього погляду, одиничний злочин – це крадіжка, хуліганство, розбій, хабарництво тощо. Поєднання типових ознак цих злочинів дає законодавцю підставу визнати їх одиничними злочинами, що охоплюються відповідними нормами закону.

Одиничні злочини поділяються на прості й ускладнені одиничні злочини.

Розглянемо спочатку прості одиничні злочини.

Під *простим одиничним злочином* в теорії кримінального права розуміється злочин, який характеризується відносною нескладністю законодавчого визначення його об'єктивних та суб'єктивних елементів.

Найбільш точною є класифікація простих одиничних злочинів, яка запропонована академіком Ю. Бауліним. Він виділяє такі види простих одиничних злочинів:

1) злочини з одним діянням, так звані злочини з формальним складом (наприклад, завідомо неправдиве показання, погроза вбивством тощо);

2) злочини з двома діяннями, що передбачені законом як обов'язкові (наприклад, зґвалтування (зґвалтування, тобто *статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи*);

3) злочини з двома чи більше діяннями, що передбачені в законі як альтернативні (наприклад, державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: *перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України*);

4) злочини з одним діянням і одним наслідком, так звані злочини з матеріальним складом (наприклад, таким злочином є крадіжка: одна дія – таємне викрадення майна й один наслідок – майнова шкода власнику; вбивство, в якому дія (бездіяльність) спричиняє смерть потерпілого);

5) злочини з одним діянням та декількома наслідками, які передбачені в законі як альтернативні (наприклад, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 КК, але таке, що *спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину*).

Отже, простий одиничний злочин характеризується наявністю однієї дії (бездіяльності) й одного наслідку чи однієї дії та декількох наслідків або, нарешті, наявністю альтернативних дій.

Будь-який одиничний злочин кваліфікується за однією статтею або частиною статті КК. Так, та ж крадіжка кваліфікується за ч. 1 ст. 185 КК, умисне вбивство за ч. 1 ст. 115 КК, порушення ядерної чи радіаційної безпеки – за ч. 1 ст. 274 КК.

Ускладнені одиничні злочини характеризуються більш складною структурою складу, в них більш складні об'єктивні та суб'єктивні сторони вчиненого. Як правило, виділяються такі види ускладнених одиничних злочинів: триваючі, продовжувані, складені злочини. Останнім часом, до ускладнених деліктів стали відносити злочини з двома діями, з альтернативними діями і злочини, які кваліфіковані наявністю додаткових тяжких наслідків. Так, окремі науковці (А. Наумов, Б. Леонтьєв, І. Тяжкова) розрізняють

такі види одиничних ускладнених злочинів, як: продовжуваний, триваючий, складений (двохоб'єктний), злочини з альтернативними діями (бездіяльністю), злочини, які характеризуються наявністю додаткових тяжких наслідків (їх часто називають злочинами, кваліфікованими за наслідками). Інші вчені (Г. Криволапов) доповнюють цей перелік злочинами, які вчиняються шляхом повторних (тотожних, однорідних або різнорідних) дій, а З. Незнамова, і В. Попов - злочинами з ускладненою суб'єктивною стороною.

Триваючий злочин можна визначити як одиничний злочин, який, розпочавшись дією чи бездіяльністю особи, далі вчиняється безперервно протягом більш-менш тривалого часу.

У КК передбачена кримінальна відповідальність за багато триваючих злочинів. Це ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335), недбале зберігання вогнепальної зброї чи бойових припасів (ст. 264), ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212) тощо.

Винний у триваючому злочині ніби перебуває в певному злочинному стані, бо цей злочин характеризується неперервним здійсненням складу закінченого злочину. Триваючий злочин, будучи вчиненим один раз, триває весь час. Він не переривається новими злочинними актами, він ніби "тягнеться" за першим злочинним діянням. Наприклад, особа злісно ухиляється від сплати податків: від моменту ухилення (бездіяльності) злочин вчинено, і він триває протягом певного часу. Або, скажімо, особа вступила до банди: як тільки відбувся такий вступ (дія), цей злочин учинено й відтак він увесь час триває. Те ж можна сказати й про інші триваючі злочини, зокрема про незаконне зберігання вогнепальної зброї. Як тільки винний придбав на ринку пістолет, вчинено злочин, і він триває певний час на стадії закінченого злочину.

Отже, можна зробити висновок, що початком триваючого злочину є вчинення особою певної дії чи бездіяльності. Наприклад, незаконне позбавлення людини волі починається зі вчинення дій, що позбавляють потерпілого свободи пересування; початок ухилення особи від сплати аліментів на утримання дитини (бездіяльність) – невиконанням винним рішення суду, що зобов'язує сплачувати аліменти. Із цього моменту й починає тривати злочин, тому він і називається триваючим.

В усіх зазначених випадках триваючий злочин закінчується й тільки після цього починає спливати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також можливе застосування амністії.

Триваючий злочин – це одиничний злочин, і тому він кваліфікується за однією статтею КК. Наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї кваліфікується за ч. 1 ст. 263 КК, злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей – за ст. 164 КК. Тривалість перебування особи в стані неперервного вчинення злочину, тобто тривалість власне злочину, на його кваліфікацію не впливає, проте береться до уваги судом при призначенні покарання.

Продовжуваний злочин. Таким визнається злочин, який складається з декількох тотожних злочинних діянь, спрямованих на єдину мету, що складають єдиний злочин. У ч. 2 ст. 32 КК продовжуваний злочин визначається як діяння, що складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. Цим поняттям широко користується судова практика у справах про крадіжки, привласнення та розтрата, обман покупців, давання–одержання хабара, статеві злочини та в інших випадках.

Продовжуваному злочину властиві такі ознаки:

- 1) він складається з двох або більшої кількості самостійних, тобто віддалених одне від одного в часі, тотожних злочинних діянь;
- 2) усі ці діяння об'єднані єдиним наміром і прагненням досягти спільної, кінцевої мети;
- 3) тому вони й розглядаються не як множинність злочинів, а як одиничний злочин;
- 4) продовжуваний злочин кваліфікується за однією, окремою статтею (частиною статті) КК.

Так, якщо винний вчинив крадіжку, здійснивши задумане в декілька прийомів, його дії охоплюються, за відсутності інших кваліфікуючих ознак, ч. 1 ст. 185 КК; якщо особа передає обумовлену суму хабара частинами, то це один продовжуваний злочин, що підпадає під ознаки ч. 1 ст. 369 КК. Або, нарешті, якщо хтось отримав певну суму грошей на придбання для підприємства певних товарів, але розтратив цю суму, програвши її в казино протягом кількох днів, кваліфікують це як продовжувану розтрату, відповідальність за яку передбачено ч. 1 ст. 191 КК.

Початком продовжуваного злочину слід вважати вчинення першого із декількох тотожних діянь. Тотожними є однакові за ознаками складу злочину діяння. Закінченням продовжуваного злочину є момент вчинення останнього із задуманих злочинних діянь, тобто досягнення тієї спільної, єдиної мети, якої прагнув досягти винний.

Відповідно до п. 6 постанови ПВС України від 4 червня 2010 р. № 7 “Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки”, якщо склад злочину, визнаного продовжуваним, передбачає певні кількісні показники, які впливають на його кваліфікацію (розмір викраденого майна, розмір заподіяної шкоди тощо), то при його кваліфікації враховується загальна сума таких показників, пов’язаних з кожним із вчинених особою діянь, що утворюють продовжуваний злочин, і при визначенні їх розміру необхідно виходити з кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, вирахованих за кожен період вчинення продовжуваного злочину окремо.

Продовжувані злочини відрізняються від триваючих злочинів. Якщо триваючий злочин – це неперервне здійснення особою складу певного злочину, то продовжуваний злочин припускає наявність двох або більшої кількості самостійних злочинних діянь, відділених одне від одного певним проміжком у часі. Триваючий злочин – це неперервний злочин, а продовжуваний – ніби “перерваний” злочин. Окрім того, триваючий злочин характеризується вчиненням однієї дії чи бездіяльності. Продовжуваний злочин складається з декількох (двох або більше) тотожних злочинних діянь.

Складений злочин (складний) – це злочин, який складається з двох або більшої кількості злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх відокремлено (ізолювано), є єдиним самостійним злочином, але внаслідок їх органічної єдності утворюють один одиничний злочин, який охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК.

У КК такі злочини передбачено в багатьох статтях. Наприклад, розбій – ст. 187 КК, який складається з насильства над особою (погроза вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень) і заволодіння майном. Можна визначити такі *ознаки складеного злочину*:

- 1) він складається з двох або більшої кількості злочинних діянь;
- 2) кожне з цих злочинних діянь, якщо розглядати його ізолювано, утворює окремий злочин, містить ознаки самостійного складу злочину;
- 3) окремі злочини внаслідок органічної єдності, типовості їхніх зв’язків, поширеності розглядаються законодавцем як єдиний одиничний злочин;
- 4) одиничний злочин охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК, тобто передбачений у диспозиції закону як єдиний складений злочин.

Цікаві правила кваліфікації складених злочинів та відмежування їх від сукупності злочинів запропонував ПВСУ у постанові від 4 червня 2010 р. № 7 “Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки”:

1. які *стосуються сукупності злочинів*:

а) якщо у складі злочину передбачене діяння, окремі прояви якого у поєднанні з *відповідними обставинами* утворюють склад іншого злочину, то такі прояви, як правило, повинні отримувати окрему кваліфікацію. Так, за сукупністю злочинів необхідно кваліфікувати використання завідомо підробленого документа чи самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи при шахрайстві тощо (п.10 вказаної ППВСУ);

б) коли таке діяння виходить за межі складу певного злочину, воно має кваліфікуватись окремо і утворює сукупність злочинів (наприклад, заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, при вчиненні розбою або вимагання кваліфікується за частиною четвертою статті 187 або частиною четвертою статті 189 і частиною другою статті 121 КК). У цих випадках зміст санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК до уваги не береться (п.11 вказаної ППВСУ);

в) у разі, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК не передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність за певних умов утворює сукупність злочинів і має кваліфікуватись окремо (наприклад, спричинення таких наслідків при вчиненні злочинів, передбачених статтями 142, 144 та 228 КК) (п.13 вказаної ППВСУ);

2. які стосуються складеного злочину:

а) якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства при вчиненні певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється складом цього злочину таке діяння, а також з *урахуванням змісту санкцій* відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК. Це правило згідно п. 11 вказаної постанови ПВСУ отримало таку релаксацію: у випадках, коли складом певного злочину охоплюється вчинене одночасно з цим злочином відповідне діяння і санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК встановлене за цей злочин більш суворе максимальне основне покарання, ніж за відповідне діяння, таке діяння не утворює сукупності злочинів і окремої кваліфікації не потребує (наприклад, заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження при вчиненні розбою або вимагання охоплюється відповідною частиною статті 187 чи частиною третьою статті 189 КК і окремо за відповідною частиною статті 122 КК не кваліфікується);

б) у випадках, коли стаття чи частина статті Особливої частини КК передбачає спричинення відповідним діянням загибелі людини чи інших тяжких (особливо тяжких) наслідків, заподіяння таких наслідків через необережність охоплюється цією статтею чи частиною статті і окремої (додаткової) кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК не потребує. Так, необережне заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження при захопленні заручників, умисному знищенні або пошкодженні майна, перевищенні влади або службових повноважень кваліфікується відповідно за ч. 2 ст. 147, ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 365 КК і окремої кваліфікації за відповідною частиною ст. 119 чи ст. 128 КК не потребує (п.13 вказаної ППВСУ).

У чинному КК передбачена низка складів злочинів, які в літературі називають *“злочини, що кваліфікуються за наслідками”*, або *“злочини, що характеризуються наявністю додаткових тяжких наслідків”*. Зазначеною термінологією, що в принципі ідентична, намагаються показати специфіку таких злочинів. До них належать, наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121); умисне знищення або пошкодження чужого майна громадян, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194); угон або захоплення повітряного судна, що спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 278), тощо. При аналізі конструкції складів цих злочинів очевидними стають *їхнідва наслідки: основний (проміжний) і додатковий (похідний)*. Ці наслідки настають хронологічно (послідовно) один за одним у результаті вчиненого особою діяння. Так, скоєння умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, можна подати в такій схемі: діяння–наслідок у формі тяжкого тілесного ушкодження–наслідок у формі смерті потерпілого. Подібна схема виявляється завжди при аналізі будь-якого злочину, що кваліфікується за наслідками. Причому основний (проміжний) наслідок тягне за собою додатковий (похідний) наслідок, тому що містить реальну можливість настання цього

похідного наслідку. Діяння безпосередньої “участі” в настанні додаткового наслідку не бере. Воно породжує проміжний наслідок, а той своєю чергою викликає наслідок похідний.

Наявність проміжного наслідку в цих злочинах відрізняє їх від будь-якого іншого діяння, що спричиняє настання наслідків. Так, ч. 2 ст. 139 КК передбачає відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником, що спричинило смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки. Цей злочин не може бути віднесено до злочину, кваліфікованого за наслідками, тому що в передбаченому делікті немає проміжного наслідку. Смерть потерпілого чи інші тяжкі наслідки (наприклад, важка хвороба) у такому разі є результатом власне діяння, а не проміжного наслідку. Отож, якщо немає проміжного наслідку – немає і злочину, кваліфікованого за наслідками.

Існують також інші особливості цих злочинів – наявність двох безпосередніх об’єктів, опосередкований характер причинового зв’язку, зазвичай, подвійна змішана форма вини – що мають важливе значення для їх характеристики, але впливають із головної, суттєвої їх ознаки, якою є наявність проміжного та похідного наслідків.

Значення одиничних злочинів .

1. Поняття й характеристика видів одиничних злочинів дають нам можливість усвідомити, з яких структурних елементів складається власне множинність злочинів. Остання містить різноманітні комбінації, “набори” одиничних злочинів – простих одиничних злочинів, триваючих, продовжуваних, складених і злочинів, кваліфікованих за наслідками.

2. Поняття та види одиничних злочинів мають велике значення при кваліфікації злочинів і призначенні покарання.

3. Характеристика деяких видів одиничних злочинів необхідна для відмежування їх від близьких до них видів множинності (наприклад, складених злочинів – від сукупності злочинів, продовжуваних злочинів – від повторності злочинів тощо).

61.Поняття та система злочинів проти основ національної безпеки України. Відмінність державної зради від шпигунства

Злочини проти основ національної безпеки України - це передбачені кримінальним законом умисні суспільно небезпечні дії, що посягають на конституційний лад, суверенітет і територіальну недоторканність України.

До їх числа законодавець відносить:

Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (Стаття 109 КК);

Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (Стаття 110 КК);

Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (Стаття 111² КК);

Державна зрада (Стаття 111 КК);

Посягання на життя державного чи громадського діяча (Стаття 112 КК);

Диверсія (Стаття 113 КК);

Шпигунство (Стаття 114 КК);

Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (Стаття 114¹ КК).

Злочини проти основ національної безпеки України є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, що забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни, її конституційний лад. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів. Без стабільності в суспільстві неможлива й ефективна боротьба зі злочинністю, тому в КК статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України подані в першому розділі Особливої частини.

Кримінально-правова характеристика державної зради (ст. 111 КК України)

Об'єктом злочину є державна безпека України у будь-якій її сфері.

Державна безпека - це відсутність загрози, стан захищеності життєво важливих інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз в усіх вказаних вище сферах життєдіяльності держави. Серед інших використаних у диспозиції ст. 111 понять, за допомогою яких визначається об'єкт цього злочину, поняття "державна безпека" є найбільш широким, оскільки воно охоплює відсутність загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності держави. Проте воно є вужчим, ніж поняття "національна безпека", яке охоплює, крім безпеки держави, також безпеку суспільства й особи.

З об'єктивної сторони державна зрада може виявитися у таких формах:

- 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту;
- 2) шпигунство;
- 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Суб'єктом державної зради у будь-якій її формі може бути тільки громадянин України, який досяг 16-річного віку. Якщо під час провадження у справі буде встановлено, що особа, яка обвинувачується у державній зраді, має, крім українського, ще -й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства виключає її із числа громадян України. Тому вчинені нею шпигунські дії слід кваліфікувати за ст. 114, а діяння, вчинені нею в інших формах із числа передбачених ст. 111, - за відповідними іншими статтями Особливої частини КК, якщо фактично вчинене містить склад іншого злочину.

Суб'єктивна сторона державної зради характеризується виною у вигляді прямого умислу.

Мотивами державної зради можуть бути користь, помста, бажання полегшити виїзд на постійне місце проживання в іншій країні тощо.

Ч. 2 ст. 111 визначає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності, яке може мати місце за наявності трьох умов в їх сукупності;

- 1) суб'єктом звільнення є лише такий громадянин України, який вступив у зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками й отримав їх злочинне завдання;
- 2) цей громадянин не вчинив жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників;
- 3) він добровільно заявив органам влади України про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане завдання.

Шпигунство (ст. 114 КК України). Безпосереднім об'єктом злочину є державна безпека України в інформаційній, а також політичній, економічній, воєнній і науково-технологічній сферах.

Предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, які матеріалізовані у відповідному документі чи виробі.

З об'єктивної сторони шпигунство полягає у таких діях;

- 1) передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
- 2) збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 114, тільки іноземець або особа без громадянства. Шпигунство, вчинене громадянином України, кваліфікується за ст. 111 КК.

62. Диверсія. Аналіз складу злочину

Кримінальний кодекс визначає *диверсія* це вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння

тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Карається позбавленням волі на строк, від восьми до п'ятнадцяти років.

Основний безпосередній об'єкт диверсії - безпека держави в економічній, екологічній, воєнній або будь-якій іншій сфері відповідно до спрямованості конкретного акту диверсії. Крім того, для цього злочину характерним є обов'язковий додатковий об'єкт, який має різний зміст у різних формах цього злочину: це життя і здоров'я особи, власність, навколишнє середовище.

Предметом диверсії можуть бути:

1) будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, у тому числі підприємства, зруйнування чи пошкодження яких само по собі є фактором небезпеки (хімічні, біологічні підприємства, підприємства з виготовлення вибухових матеріалів і виробів, пожежонебезпечні виробництва чи сховища тощо);

2) стада і колекції тварин, риба, що водиться у ставках та інших водоймищах, пасіки тощо;

3) посіви сільськогосподарських чи інших культур, лісові масиви тощо.

Об'єктивна сторона диверсії проявляється в семи формах, кожна із яких передбачає вчинення суспільне небезпечних дій (зокрема, вибухів і підпалів), спрямованих на:

1) масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю;

2) зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

3) радіоактивне забруднення;

4) масове отруєння;

5) поширення епідемій;

6) поширення епізоотій;

7) поширення епіфітотій.

Диверсія, вчинена у будь-якій із її форм, є закінченою з моменту вчинення вибуху, підпалу, затоплення, обвалу чи інших дій відпо відної спрямованості, незалежно від того, чи фактично настали ті або інші наслідки (наприклад, в результаті вибуху у зв'язку зі слабкою міцністю заряду може взагалі не настати будь-яких помітних наслідків, через дощ може не загорітися підпалене сховище або отрута виявиться неефективною).

Вибух передбачає займання певних об'єктів внаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин чи їх сумішей та створення сильно нагрітих газів, а підпал - це свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів.

До інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення можна віднести, скажімо, пошкодження дамби гідроелектростанції, яке потягло затоплення населеного пункту, вимикання сигналу маяка, наслідком чого стала загибель корабля, пуск ракети, спрямованої на важливий народногосподарський чи воєнний об'єкт, поміщення у воду в місці масового відпочинку людей дроту високовольтної лінії електропередач, організація катастрофи, внесення вірусів у комп'ютерні системи з метою утруднення їхньої роботи або знищення накопиченої на магнітних носіях важливої інформації тощо.

Масове знищення людей - це позбавлення життя багатьох людей. Конкретна кількість людей, знищення яких можна визнати масовим, визначається з урахуванням обставин справи. Це може бути як Декілька тисяч осіб, що скупчені в одному місці під

час, наприклад, демонстрації, так і декілька десятків осіб, які знаходяться, скажімо, у будинку посольства, у міському транспорті, дитячому садку, лікарні, відділенні міліції, іншому громадському місці.

Під тілесними ушкодженнями розуміється порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів - фізичних, хімічних, біологічних, психічних, а під іншою шкодою здоров'ю людей - неврологічний розлад, втрата працездатності тощо.

До дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, можуть бути віднесені, наприклад, зруйнування чи пошкодження ядерних установок, інших джерел іонізуючого випромінювання, порушення корпусу, оболонки агрегату, виробу, де знаходяться радіоактивні речовини, шляхом його розбирання чи підпалювання тощо.

Під масовими отруєннями розуміється заподіяння шкоди життю і здоров'ю більш-менш широких кіл населення шляхом їх отруєння. Масове отруєння тварин і рослин має кваліфікуватися за ст. 441 як екоцид. Дії, спрямовані на масове отруєння, полягають у домішуванні токсичних (отрутних) речовин до води, повітря, продуктів харчування, лікарських засобів і т. ін.

Епідемія - це такий, що відбувається на значній території за відносно короткий проміжок часу, процес масового поширення заразних захворювань людей (чуми, холери, віспи, тифу, дифтерії, туберкульозу, поліомієліту, кашлюку, грипу, правцю, кору тощо), коли показник інфекційної захворюваності серед населення певної місцевості та у певний час перевищує звичайний рівень, характерний для даної інфекційної хвороби, та характеризується відповідною динамікою. Окремі випадки захворювання людей, навіть на особливо небезпечні інфекційні хвороби або екзотичні чи невиявленої етіології хвороби, не можуть визнаватися епідемією. Умисне зараження однієї, двох чи кількох осіб венеричною хворобою кваліфікується за ст. 133, а вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби - за ст. 130 КК. Загибель людей в результаті епідемії охоплюється складом цього злочину і додаткової кваліфікації не потребує.

Епізоотія - це такий, що характеризується безперервністю на значній території за відносно короткий проміжок часу, процес масового поширення заразних (інфекційних та паразитарних) захворювань (скасу, чуми, ящуру, вірусного ентериту, сапу, туберкульозу, сибірки, бруцельозу тощо) сільськогосподарських, домашніх, зоопаркових, лабораторних, диких, циркових тварин та хутрових звірів, домашньої і дикої птиці, бджіл, риби, жаб, молюсків, раків, шовкопрядів, інших представників фауни, а також ембріонів, інкубаційних яєць, заплідненої ікри, зиготи, сперми тощо.

Епіфітотія полягає у значному поширенні грибкових, вірусних чи бактеріологічних захворювань сільськогосподарських рослинних культур, лісових насаджень, водних та інших рослин (фомопсису соняшнику, гелмінтоспориозу кукурудзи, рису чи сорго, опіку плодових, хвороби Пірса винограду, стеблової та жовтої іржі пшениці, пірікуляріозу рису тощо). Такі захворювання можуть, бути спричинені дією шкідників (комах, кліщів, мікроорганізмів) чи фітопатогенів (вірусів, бактерій, грибів).

Дії, спрямовані на поширення епідемії, епізоотії чи епіфітотії, можуть полягати у розповсюдженні будь-яким способом на території України збудників чи переносників відповідних хвороб (гризунів, комах, кліщів тощо) чи у спробі такого розповсюдження.

Суб'єктом злочину є осудна особа, якій виповнилось 14 років.

Суб'єктивна сторона диверсії характеризується виною у виді прямого умислу і спеціальною метою. Характерною ознакою диверсії є те, що вчинення зазначених вище дій не є самоціллю, а використовується винним як засіб досягнення його головної мети - ослаблення держави. Саме за ознакою спеціальної мети (не враховуючи деяких інших ознак) диверсію треба відмежовувати від таких суміжних умисних злочинів, як, наприклад, умисне вбивство двох чи більше осіб або способом, небезпечним для життя багатьох осіб, терористичний акт, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, умисне знищення або пошкодження майна, забруднення моря, випуск або реалізація недоброякісної продукції, зараження венеричною хворобою, екоцид тощо.

Вказана мета означає наявність прагнення знизити економічний, науково-технічний, військовий потенціал держави тощо. При цьому не вимагається, щоб винний намагався суттєво ослабити державу (повалити, підірвати її), достатньо його бажання хоча б певним чином вплинути на 'ту чи іншу складову її потенціалу. Склад злочину побудований як формальний, а тому на перший план виступає не фактичний результат (ослаблення держави чи принаймні реальна загроза такого ослаблення), а саме вороже ставлення особи до держави.

62.Поняття та види умисного вбивства, їх характеристика

У розділі II Особливої частини Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за злочини, які посягають на життя та здоров'я особи (статті 115 - 145). У статті 3 Конституції України проголошено, що життя людини є найвищою соціальною цінністю, а в ст. 27 визначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може свавільно позбавити її життя. Тому злочини проти життя становлять велику суспільну небезпеку.

Злочини проти життя та здоров'я особи – це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя та здоров'я особи, руйнують і спотворюють ці найцінніші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди.

Життя особи - це особлива форма існування людини (людського організму), що характеризується цілісністю та здатністю до самоорганізації; це найважливіше благо, яке, в разі смерті людини, не може бути відновлено. Здоров'я особи - це стан людського організму, при якому нормально функціонують усі його органи та тканини. Термін "особа" означає окремий індивід, особистість, людину як втілення індивідуального начала в суспільстві.

Злочини, які включені до II розділу Особливої частини умовно можна систематизувати (класифікувати) таким чином:

1.Злочини проти життя:

- Вбивства (ст.ст.115 – 119 КК);
- Інші злочини проти життя (Доведення до самогубства ст. 120 КК; Погроза вбивством ст. 129 КК).

Види вбивств: За суб'єктивною стороною – умисні вбивства (ст.ст. 115 – 118 КК);

– вбивства через необережність (ст. 119 КК);

Види умисних вбивств:

- Умисне вбивство (ст. 115 КК);
- Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК);
- Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК);
- Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК);

Умисні вбивства розрізняються за ступенем своєї суспільної небезпеки (тяжкості) на три різновидності:

1. просте вбивство, тобто без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (ч.1 ст.115 КК);
 2. вчинене за обтяжуючих обставин (кваліфіковане вбивство) (ч.2 ст.115 КК);
 3. вчинене за пом'якшуючих обставин (привілейоване вбивство) це -
- Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК);
 - Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК);
 - Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК).

64. Відмінність умисного вбивства від умисного тяжкого тілесного ушкодження що спричинило смерть потерпілого. Умисне вбивство (ст. 115 КК України)

Умисне вбивство це вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Ст. 115 КК передбачає відповідальність за:

- 1) умисне вбивство без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 115 КК);
- 2) умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 115 КК).

Об'єктом злочину є життя особи. Початком життя вважається початок фізіологічних пологів. Кінцевим моментом життя визнається настання фізіологічної смерті, коли внаслідок повної зупинки серця і припинення постачання клітинам кисню відбувається незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку.

Об'єктивна сторона злочину характеризується: 1) діянням - посяганням на життя іншої особи; 2) наслідками у вигляді фізіологічної смерті потерпілого; 3) причинним зв'язком між вказаними діянням та наслідками.

Суспільне небезпечне діяння при вбивстві може проявитися у дії або бездіяльності. Найчастіше умисне вбивство вчиняється шляхом дії, спрямованої на порушення функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів іншої людини.

Способи умисного вбивства можуть бути різними і вони не впливають на кваліфікацію діяння за ч. 1 ст. 115 КК. Однак встановлення способу вбивства є обов'язковим, оскільки вчинення вбивства з особливою жорстокістю або способом, небезпечним для життя багатьох осіб, слід кваліфікувати, відповідно, за п. п. 4, 5 ч. 2 ст. 115 КК. Злочин вважається закінченим з моменту настання фізіологічної смерті потерпілого.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства характеризується виною у формі умислу.

Ч. 2 ст. 115 передбачає відповідальність за кваліфіковані види умисного вбивства. Для кваліфікації умисного вбивства за ч. 2 ст. 115 необхідно встановити хоча б одну ознаку, передбачену ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121). Об'єктом злочину є здоров'я особи. Обов'язковою ознакою цього злочину є потерпілий. Ним може бути лише людина — громадянин України, особа без громадянства, іноземець.

Об'єктивну сторону злочину утворюють:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження і
- 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням і наслідками.

Тілесні ушкодження — це протиправне і винне порушення анатомічної цілості тканин, органів потерпілого та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів.

Відповідно до ст. 121 тяжким тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження: 1) небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило 2) втрату будь-якого органа або його функцій; 3) психічну хворобу; 4) інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; 5) переривання вагітності; 6) непоправне знівечення обличчя.

Закінченим цей злочин є: у разі визнання умисного тілесного ушкодження тяжким за ознакою його небезпечності для життя в момент заподіяння — з моменту вчинення такого діяння; у всіх інших випадках — з моменту настання наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 121 КК.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямым умислом. Мета умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію цього

діяння лише в одному випадку — коли нею є залякування потерпілого або інших осіб (ч.2 ст. 121). Водночас, встановлення мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК. Ставлення винного до смерті потерпілого (ч. 2 ст. 121) є необережним.

Кваліфікованими видами умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) є вчинення його:

- 1) способом, що має характер особливого мучення;
- 2) групою осіб;
- 3) з метою залякування потерпілого або інших осіб;
- 4) на замовлення або
- 5) спричинення ним смерті потерпілого.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що пройшов з моменту нанесення ушкоджень і до смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

65.Вбивство через необережність: кримінально-правовий аналіз складу злочину

Вбивство через необережність традиційно залишається відносно розповсюдженим злочином. Досить зауважити, що загибель людей частіше настає внаслідок усіх можливих різновидів необережного вбивства, ніж унаслідок умисних убивств. Часто спричинення смерті через необережність тягне загибель кількох осіб, великої кількості людей. Суспільна небезпека необережного позбавлення життя набуває особливого значення в нашу епоху швидких глобальних змін, зумовлених безпрецедентно стрімким розвитком науково-технічного прогресу, широким використанням джерел підвищеної небезпеки. Зіставлення суспільної небезпеки (залежно від ступеня тяжкості) вбивства через необережність та умисного вбивства показує, що необережне позбавлення людини життя прирівнюється до привілейованих видів умисного вбивства, а за кваліфікованим складом навіть узгоджується із суспільною небезпекою простого умисного вбивства, надто якщо це стосується спеціальних складів вбивства через необережність, передбачених в інших розділах Особливої частини КК (наприклад, ч. 2, ч. 3 ст. 286 КК). Вбивство як злочинна дія розуміється як протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Основний (простий) склад убивства через необережність, передбачений ч. 1 ст. 119 КК, відіграє рол ь базового конструктивного складу для кваліфікованого (ч. 2 ст. 119 КК) та спеціальних складів необережного вбивства (наприклад, загибель людей, яку спричинило знищення або пошкодження майна - ч. 2 ст. 194 КК; загибель людей, яку спричинило забруднення або псування земель - ч. 2 ст. 239 КК; загибель людей у зв'язку з терористичним актом - ч. 3 ст. 258 КК тощо).

Просте вбивство, вчинене через необережність кваліфікується за ч. 1 ст. 119 КК.

Об'єктивна сторона такого вбивства складається з:

- 1) самовпевненої чи недбалої дії або бездіяльності, що створює реальну загрозу для життя будь-якої іншої особи;
- 2) передбачуваного або непередбачуваного наслідку у вигляді заподіяння смерті цієї людини;
- 3) причинного зв'язку між дією або бездіяльністю, що створює реальну загрозу для життя будь-якої іншої особи, та наслідком у вигляді заподіяння смерті цій людині⁶⁶.

Суб'єктом простого вбивства через необережність виступає будь-яка фізична осудна особа, якій до вчинення цього злочину виповнилося 16 років.

Суб'єктивна сторона аналізованого вбивства визначається необережною виною у вигляді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. За загальним правилом, злочинна самовпевненість більш суспільно небезпечна та свідчить про більшу небезпеку винної особи, ніж злочинна недбалість, а тому вона за інших рівних умов може тягти за собою і суворіше покарання.

У п. 26 постанови Пленуму ВСУ від 7 лютого 2007 р. № 2 " Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи" зазначається, що у випадках, коли особа позбавила потерпілого життя і передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії слід розглядати як убивство через необережність і кваліфікувати за ст. 119 КК.

Отже, щодо *самовпевненості* особа передбачає можливість настання смерті іншої людини як наслідок своєї дії або бездіяльності, що утворює реальну загрозу для цієї людини, але легковажно розраховує на певні конкретні обставини, які здатні, на її думку, відвернути настання смерті. Легковажний розрахунок є найяскравішою ознакою злочинної самовпевненості.

Вбивство внаслідок злочинної самовпевненості слід відмежовувати від учинення цих діянь із непрямим умислом (коли винна особа передбачала і свідомо припускала настання відповідних наслідків, не розраховуючи при цьому на певні конкретні обставини, які могли б його відвернути).

Злочинна недбалість характеризується тим, що особа не передбачає можливість настання смерті іншої людини як наслідку своєї дії або бездіяльності, що утворює реальну загрозу для цієї людини, хоча повинна була і могла її передбачити, якщо б винна особа діяла більш обачливо.

Роз'яснення ПВСУ (абз. 4 п. 26 постанови Пленуму ВСУ від 7 лютого 2007 р. № 2) чітко орієнтує судову практику на те, що від злочинної недбалості як різновиду необережної форми вини слід відрізняти так званий *випадок (казус)*, коли особа не усвідомлювала свою дію або бездіяльність як таку, що утворює реальну загрозу для життя іншої людини, не передбачала настання смерті цієї людини, не повинна була та й не могла її передбачити. Випадкове спричинення смерті є різновидом невинного спричинення шкоди" воно не містить складу злочину за відсутністю ознак суб'єктивної сторони, а тому не тягне за собою кримінальної відповідальності, оскільки КК не передбачає об'єктивного ставлення у вину. Іноді випадкове заподіяння смерті може бути пов'язано з обставинами, що виключають злочинність діяння, зокрема, з необхідною обороною.

У разі конкуренції вбивства через необережність і умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), слід мати на увазі, що останній склад злочину має подвійну форму вини, в той час як перший характеризується лише необережністю. Щодо конкуренції між складом злочину, передбаченого ст. 119 КК, та іншими спеціальними складами убивства через необережність вчинене слід кваліфікувати за спеціальною нормою (наприклад, загибель людей, яку спричинило знищення або пошкодження майна - за ч. 2 ст. 194 КК).

Вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 119 КК.

Мінімальна кількість потерпілих від цього злочину - дві особи, максимальна - теоретично невизначено велика, а фактично створюється кожного разу відповідно до конкретних обставин справи. Об'єктивна *сторона злочину може* містити одну, дві або більше дій, але завжди складається з декількох наслідків. Така особливість вимагає ретельного детального дослідження всього причинного комплексу. Якщо наявні кілька дій, то розрив у часі між ними не має значення для кваліфікації вчиненого, але фактично через суб'єктивні особливості цього злочину він має тенденцію бути миттєвим чи невеликим.

Особливе значення для розглядуваного виду вбивства через необережність має суб'єктивна сторона, завдяки якій у кінцевому рахунку можливе відмежування від нього умисного вбивства двох або більше осіб, передбаченого п. 1 ч. 2 ст. 115 КК. Суб'єктивна сторона вбивства через необережність двох або більше осіб визначається виною у вигляді злочинної самовпевненості або недбалості, причому не виключено, що одночасно, та відображає психічне ставлення винної особи до різних наслідків своєї діяльності.

Кримінальна відповідальність виключається, якщо кілька осіб зазнали смерті, хоч і пов'язаної з діяльністю іншої людини, але внаслідок збігу обставин внаслідок *нещасного випадку* (казусу).

66. Погроза вбивством: кримінально-правовий аналіз складу злочину.

Погроза вбивством буде визначено кримінальним законодавством як злочин якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози. Об'єктом злочину є особиста безпека особи.

З об'єктивної сторони злочин проявляється у залякуванні потерпілого позбавленням його життя. Таке залякування може бути виражене у будь-якій формі: усно, письмово, шляхом демонстрації зброї тощо.

Погроза вбивством має бути конкретною і реальною. Реальність погрози визначається достатністю підстав побоюватися її виконання, які у кожному випадку є різними. При визначенні реальності погрози значення має з'ясування форми, характеру, місця, часу, обстановки її висловлення, характеру попередніх взаємовідносин між винним і потерпілим тощо. Особливе значення при цьому має сприйняття погрози самим потерпілим, а також і присутніми при цьому іншими особами. Злочин вважається закінченим з моменту сприйняття погрози потерпілим.

Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом; винний усвідомлює, що погрожує вбивством, що ця погроза здатна викликати у потерпілого побоювання за своє життя, і бажає цього. При вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 129 КК, той факт, що погроза вбивством висловлюється членом організованої групи, має усвідомлюватися як винним, так і потерпілим.

Кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення його членом організованої групи (ч. 2 ст. 129 КК).

67. Кримінально-правова характеристика тяжкого тілесного ушкодження (ст. 121 КК України)

Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК). Об'єктом злочину є здоров'я особи. Обов'язковою ознакою цього злочину є потерпілий. Ним може бути лише людина — громадянин України, особа без громадянства, іноземець.

Об'єктивну сторону злочину утворюють:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження і
- 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням і наслідками.

Тілесні ушкодження — це протиправне і винне порушення анатомічної цілості тканин, органів потерпілого та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів.

Відповідно до ст. 121 КК тяжким тілесним ушкодженням є тілесне ушкодження:

- 1) небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило
- 2) втрату будь-якого органа або його функцій;
- 3) психічну хворобу;
- 4) інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину;
- 5) переривання вагітності;
- 6) непоправне знівечення обличчя.

Закінченим цей злочин є: у разі визнання умисного тілесного ушкодження тяжким за ознакою його небезпечності для життя в момент заподіяння — з моменту вчинення такого діяння; у всіх інших випадках — з моменту настання наслідків, зазначених у ч. 1 ст. 121 КК.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямым умислом. Мета умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію цього діяння лише в одному випадку — коли нею є залякування потерпілого або інших осіб (ч. 2 ст. 121). Водночас, встановлення мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК. Ставлення винного до смерті потерпілого (ч. 2 ст. 121) є необережним.

Кваліфікованими видами умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) є вчинення його:

- 1) способом, що має характер особливого мучення;
- 2) групою осіб;
- 3) з метою залякування потерпілого або інших осіб;
- 4) на замовлення або
- 5) спричинення ним смерті потерпілого.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що пройшов з моменту нанесення ушкоджень і до смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

68. Умисне середньої тяжкості та легке тілесне ушкодження. Відмежування цих злочинів.

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України). Об'єктом злочину є здоров'я особи.

Об'єктивну його сторону характеризують:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки у вигляді середньої тяжкості тілесного ушкодження;
- 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням та наслідками.

Як впливає з ч. 1 ст. 122, умисним середньої тяжкості *тілесним* ушкодженням визнається умисне тілесне ушкодження, яке:

- 1) не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121, але при цьому
- 2) є таким, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину. Злочин вважається закінченим з моменту настання вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 122 наслідків.

Тривалим слід вважати *розлад* здоров'я строком понад 3 тижні (більш як 21 день).

Під стійкою *втратою працездатності* менш як на одну третину розуміється втрата загальної працездатності від 10% до 33% включно. Стійка втрата працездатності на одну третину працездатності або більше є ознакою тяжкого тілесного ушкодження і її спричинення в результаті умисного тілесного ушкодження слід кваліфікувати за ст. 121 КК. Втрата загальної працездатності до 10% визнається незначною стійкою втратою працездатності і є ознакою умисного легкого тілесного ушкодження, відповідальність за яке встановлено ч. 2 ст. 125 КК. Відсоток втрати працездатності визначається судово-медичною експертизою.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямым умислом.

Кваліфікованими видами умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) є вчинення його з метою: 1) залякування потерпілого або його родичів; 2) їх примусу до певних дій.

Умисне легке тілесне ушкодження визначено у ст. 125 КК. Об'єктом злочину є здоров'я особи. З об'єктивної сторони злочин характеризується вчиненням тілесних ушкоджень двох видів:

- 1) легкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 125);

2) легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2 ст. 125).

У першому випадку йдеться про легке тілесне ушкодження, що не спричинило таких наслідків, як короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Таким тілесним ушкодженням є ушкодження, що має незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більш як шість днів (синець, подряпина тощо).

Легке тілесне ушкодження другого виду характеризується тим, що при його заподіянні потерпілому спричиняються короточасний розлад здоров'я або незначна стійка втрата працездатності. Короточасним слід вважати розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більш як три тижні (21 день). Під незначною стійкою втратою працездатності слід розуміти втрату загальної працездатності до 10%.

Якщо умисне легке тілесне ушкодження КК передбачено як ознаку іншого злочину, його заподіяння слід кваліфікувати за статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин (наприклад, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398 КК).

Злочин вважається закінченим з моменту заподіяння фізичної шкоди у вигляді наслідків, зазначених у ч. ч. 1 або 2 ст. 125 КК.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямым умислом. Якщо умисел винного було спрямовано на заподіяння тяжких тілесних чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а в результаті його дій потерпілому було заподіяно лише легкі тілесні ушкодження, вчинене слід кваліфікувати за спрямованістю умислу - за відповідними частинами ст. ст. 15 і 121 або 122 КК.

69.Кримінально-правова характеристика «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» (ст. 149 КК України)

За статтею 149 КК у редакції Закону України від 12 січня 2006 р. зміст поняття „торгівля людьми” відповідає міжнародним нормам, зокрема, визначенню такого діяння в Протоколі про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 р.

Об'єктивна сторона злочину виражається в активних діях, спрямованих на експлуатацію людини з метою отримання прибутку. Диспозиція ч. 1 ст. 149 КК передбачає скоєння злочинного діяння - торгівлі людьми у самостійних формах:

- 1) торгівля людьми;
- 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина;
- 3) вербування;
- 4) переміщення;
- 5) переховування;
- 6) передача або

7) одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи.

Для наявності складу злочину, передбаченого ст. 149 КК, достатньо вчинення злочинних дій хоча б в одній із зазначених форм.

Торгівля людьми полягає у здійсненні щодо потерпілого угоди купівлі-продажу, в якій потерпіла особа виступає як предмет цієї угоди (товар). Це угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичне незаконне володіння та розпорядження іншої особи (покупця), за певну грошову винагороду. Угода може бути укладена як письмово, так і в усній формі. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцю, а покупець зобов'язується заплатити за це.

Здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина – це досягнення та часткова реалізація домовленості між двома або більше особами про порушення чи обмеження тих прав та свобод людини, які відповідно до Конституції України та

законодавства не можуть бути порушені чи обмежені. Зміст зазначеної угоди обов'язково включає здійснення таких угод, як дарування, міна, надання у безоплатне користування, передача в рахунок погашення боргу, та будь-які інші домовленості про подальшу експлуатацію людини (сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, втягнення в злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатація праці особи).

Посередницькі послуги у працевлаштуванні особи, оплатне сприяння усиновленню (удочерінню), а також сутенерство не утворюють ознак аналізованого складу злочину, так як оплаті в таких випадках підлягає не передача особи, а лише послуги по сприянню (створенню умов) майбутній діяльності особи.

Незаконність угоди полягає в тому, що людина як жива істота та громадянин не може виступати предметом жодних платних та безоплатних домовленостей, нівелюватися до статусу рухомого майна.

Торгівля людьми та інша незаконна угода утворюють склад закінченого злочину з моменту реалізації відповідної угоди, завершення здійснення домовленостей, які відображаються у передачі обумовлених грошових сум, у переміщенні самої особи для забезпечення дійсності кожної такої угоди, з моменту фактичної передачі винним як предмету людини, стосовно якої здійснено продаж або іншу незаконну угоду, іншій стороні (особі або особам). Фактична передача вважається реалізованою з моменту, коли потерпілий почав перебувати під контролем особи, якій він мав бути переданий за відповідною угодою, тобто з того часу, коли така особа отримала реальну можливість розпоряджатись людиною на власний розсуд.

Вербування людини — це запрошення, набір або залучення шляхом домовленості осіб для їх участі в будь-яких видах діяльності (участь у збройному конфлікті або насильницьких діях особисто чи у воєнізованих формуваннях або групах, працевлаштування тощо). Вербування може бути проведене, наприклад, по телефону, за допомогою всесвітньої електронної мережі (Інтернету), шляхом листування. Згода особи, яку вербують, може бути надана як в письмовій (шляхом підписання контракту, розписки в отриманні грошей тощо), так і в усній формі.

Дана форма торгівлі людьми розглядається в якості закінченого злочину з моменту викладення вербувальником особі пропозиції про участь у будь-яких видах діяльності за відповідну матеріальну винагороду. Вербування людини з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, та послідовний її продаж з цією метою утворює сукупність злочинів, яка кваліфікується за статтями 149 та 447 КК.

Переміщення людини — зміна місця перебування особи як в межах території України, так її і перевезення чи інше переміщення через державний кордон до іншої держави. Незаконне переміщення особи через державний кордон з метою її експлуатації означає факт незаконного переправлення осіб і повинно кваліфікуватись як торгівля людьми (ст. 149 КК) та незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК).

Переховування людини передбачає влаштування особи у певних приміщеннях, транспортних засобах, на відлюдних територіях, забезпечення підробленими документами, проведення пластичної операції зі зміною зовнішності та інші дії. Переховування з забезпеченням підробленими документами утворює сукупність злочинів із кваліфікацією за статтями 149 та 357 або 358 КК.

Передача та одержання людини означають встановлення фактичного контролю над місцем її перебування, над свободою руху, позбавлення можливості вільного пересування після здійснення купівлі-продажу або іншої не законної угоди щодо особи.

Обов'язковою ознакою вчинення злочину у формах вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини є спосіб злочинного діяння, який виявляється у використанні обману, шантажу чи уразливого стану особи. Обман полягає у повідомленні потерпілій особі завідомо неправдивої інформації щодо умов

працевлаштування, видів майбутньої діяльності або приховуванні важливих відомостей, інформації, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки особи та вплинуло б на її рішення погодитись на працевлаштування (наприклад, обіцянки сприяти роботі в якості офіціанток, гувернанток з послідуочим продажем у сфері сексуальних послуг).

Шантажем являються погрози винного розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці (наприклад, погроза повідомити про заняття проституцією, про судимість особи тощо); погроза знищенням або пошкодженням майна. Погроза може бути висловлена розголосити як дійсні факти, так і повідомити неправдиві відомості.

Під уразливим станом особи розуміється зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Уразливий стан потерпілої особи являється оціночним поняттям і його наявність визначається органами досудового слідства та суду на підставі аналізу конкретних обставин справи. В усіх випадках, коли за обставинами справи згода потерпілого на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною внаслідок збігу передбачених п. 2 примітки до ст. 149 КК об'єктивних та суб'єктивних обставин і не відповідала інтересам особи, констатується наявність уразливого стану.

Переміщення, переховування, передача або одержання людини є закінченим злочином з моменту вчинення щодо особи будь-якого з цих діянь.

Якщо після укладення угоди щодо продажу чи іншої оплатної передачі людини така угода почала реалізовуватись, але не призвела до фактичної передачі потерпілого, вчинене злочинне діяння належить розглядати як **замах на злочин** і в залежності від того, закінчений це замах чи незакінчений, і кваліфікувати з посиланням на ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК.

У випадку законного чи незаконного переміщення людини за її згодою або без згоди через державний кордон України як замах на злочин розглядаються будь-які дії, спрямовані на реалізацію незаконної угоди стосовно людини і вчинені до моменту фактичного перетинання нею державного кордону України.

У випадках, коли відповідна незаконна угода була укладена, але винний ще не розпочав її реалізацію, його дії утворюють *готування до злочину* і повинні бути кваліфіковані з посиланням на ст. 14 КК.

Внесення завідомо неправдивих даних у документи, які використовуються для виїзду потерпілої особи за межі України, утворює самостійний склад злочину і потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 358 КК.

Суб'єкт злочину загальний – особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення діяння службовою особою та особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, являється кваліфікованим складом злочину.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, корисливими мотивами. Вчинення діяння у формах переміщення, переховування, передача або одержання людини передбачає наявність спеціальної мети – це експлуатація особи. Здійснюючи злочинне діяння у вигляді продажу людини чи іншої її оплатної передачі, винний усвідомлює зміст відповідної угоди, в межах якої здійснюється або має здійснюватись передача людини, і бажає вчинити такі з метою отримання прибутку.

Під експлуатацією людини в статті 149 КК розуміються всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусова праця або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення в злочинну діяльність, використання в збройних конфліктах тощо.

Сексуальна експлуатація у комерційних цілях як вид експлуатації праці особи – це використання особи у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування незалежно від того, чи носить така діяльність добровільний або вимушений характер.

Торгівля людьми, поєднана з подальшим втягненням потерпілої особи у проституцію чи з примушуванням її до заняття проституцією, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 149 та 303 КК.

Під *порнобізнесом* розуміється діяльність юридичних та фізичних осіб у сфері надання послуг сексуального характеру (примушування чи втягнення до заняття проституцією, створення або утримання місць розпусти і звідництва, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів) з метою отримання прибутку.

Примусова праця передбачає працю, до якої особа залучається проти її волі, з насильством, погрозою насильством, шантажем або будь-яким іншим протиправним способом з присвоєнням результатів такої праці роботодавцем. ***Примусове надання послуг*** є різновидом примусової праці у сфері надання будь-яких послуг (торгівлі, обслуговування, шоубізнесу тощо). Експлуатація праці дитини, вчинена за відсутності незаконної угоди щодо неї, а так само без вербування, перевезення, переміщення, передачі, приховування та одержання, кваліфікується лише за ст. 150 КК.

Рабство згідно з Конвенцією про рабство – це стан чи становище людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності чи деякі з них.

Під звичаями, подібними до рабства, у Додатковій конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів та звичаїв, подібних до рабства, розуміються: залучення в боргову кабалу, а також інші інститути чи звичаї.

Залучення в боргову кабалу – поставлення особи у стан фінансової чи матеріальної залежності через умисне провокування її неплатоспроможності, тобто доведення до нездатності виконати договірні зобов'язання (виплата заборгованості, оплата наданих особі послуг, відшкодування витрат та ін.). Залучення потерпілого в боргову кабалу здійснюється з метою подальшого використання особи: її експлуатації, втягнення в злочинну і іншу протиправну діяльність. В таке становище потрапляє, наприклад, жінка, продана у дім розпусти іншої країни, власник якого, сплативши продавцю гроші за жінку, відбирає у неї всі документи, і обіцяє повернути їх лише після відпрацювання нею витраченої на її придбання суми та отримання прибутку.

Будь-який інститут чи звичай, через які: жінку обіцяють за винагороду видати або видають заміж, без права відмовлення з її боку, її батьки, опікун, родина або будь-яка інша особа; чоловік жінки, його родина або його клан, за винагороду або без такої, мають право передати її іншій особі; жінка після смерті чоловіка передається у спадщину іншій особі. Такі ж норми поведінки, за яких дитина передається одним або обома своїми батьками чи своїм опікуном іншій особі, за винагороду або без такої, з метою експлуатації цієї дитини чи її праці.

Згідно зі ст. 7 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, під особою, яка перебуває у підневільному стані, розуміється особа, яка перебуває у стані чи становищі, створеному в результаті інститутів чи звичаїв, подібних до рабства.

Трансплантація – це пересадка органів та тканин від однієї людини до іншої, а донорство – це використання крові або її компонентів для лікування інших осіб, виготовлення лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях. Незаконне вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації означає примушування потерпілого до вилучення у нього органів, тканин, а також крові людини чи її компонентів шляхом застосування фізичного чи психічного насильства, погроз, обману, з використанням безпорадного стану потерпілого чи через його залежність від винного.

Отримання згоди потерпілого на вилучення у нього органів, тканин, крові чи її компонентів шляхом підкупу, умовляння чи за добровільною згодою особи (наприклад,

через перебування її у скрутному матеріальному становищі, отримання винним такої згоди в обмін на допомогу у виїзді за межі України на постійне проживання до іншої держави) також утворює склад аналізованого злочину.

Під вилученням у людини органів (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза, селезінка) розуміється процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного їй органа. Проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів, експериментів над людиною являється незаконним, якщо такі дії вчиняються з порушенням або недотриманням вимог законодавства. Торгівля людьми, внаслідок якої було здійснено незаконне проведення дослідів над людиною або вчинена незаконна трансплантація органів або тканин людини, утворює сукупність злочинів, передбачених статтями 149 та 142 або 143 КК.

Усиновлення (удочеріння) – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, здійснене, як правило, на підставі рішення суду. Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл українського Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення з метою наживи означає прагнення отримати матеріальну вигоду від такого усиновлення (наприклад, бажання отримати контроль над власністю усиновленої особи, залучення до заняття жебрацтвом, азартними іграми, проституцією тощо).

Примусова вагітність означає примушування жінки до природного або штучного запліднення шляхом погроз, шантажу, із застосуванням насильства, виношування плоду та народження дитини. Метою цих дій може бути одержання наживи від незаконного усиновлення, використання органів новонародженої дитини для незаконної трансплантації або незаконного донорства, залучення матері з дитиною в жебрацтво.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, спрямовані на збудження у особи бажання приймати участь у вчиненні одного або декількох злочинів. Такі дії винних осіб можуть поєднуватись з застосуванням психічного або фізичного впливу (обіцянки, умовляння, обман, погрози, підкуп, розпалювання почуттів помсти, расової та національної ворожнечі та ін.).

Характер злочину, у вчинення якого втягується особа, а також виконувана нею роль для кваліфікації діянь винного за ст. 149 КК значення не мають.

Використання в збройних конфліктах передбачає залучення або вербування особи для участі в діях, направлених на повалення законної влади в будь-якій державі, підлив конституційного ладу або порушенням її територіальної цілісності та суверенітету.

Продаж людини або інша оплатна передача чи незаконна угода з метою її використання у збройному конфлікті як найманця утворює сукупність злочинів: статті 149 та 447 КК.

Кваліфікований склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 149 КК, утворює вчинення діяння:

- щодо неповнолітнього;
- щодо кількох осіб;
- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб;
- службовою особою з використанням службового становища;
- особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності;
- поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких;
- з погрозою застосування такого насильства.

Неповнолітньою є потерпіла особа чоловічої або жіночої статті, якій на момент укладення відповідної угоди щодо неї не виповнилося 18 років.

Торгівля людьми або інша незаконна угода по передачі *кількох осіб* має місце у випадку вчинення діяння стосовно двох або більше потерпілих, незалежно від того,

одночасно чи в різний час щодо них були вчинені відповідні діяння, якщо вони об'єднані одним умислом.

Дії винної особи, яка мала єдиний намір вчинити торгівлю людьми щодо кількох осіб, але фактично здійснила незаконну угоду щодо однієї й тієї ж самої особи, слід кваліфікувати як закінчений злочин щодо одного потерпілого та замах на злочин, передбачений ч. 2 ст. 149 КК за ознакою його вчинення щодо кількох осіб.

Повторним є вчинення даного злочину особою, яка до цього вже вчинила злочин, передбачений ст. 149 КК у будь-якій формі як щодо однієї й тієї ж самої особи, так і щодо кількох осіб у різний час. За ознакою повторності за ч. 2 ст. 149 КК мають кваліфікуватися дії винного, вчинені щодо різних потерпілих, у різний проміжок часу, не об'єднані єдиним умислом, які свідчать про самостійність кожного із вчинених злочинних епізодів.

У випадках, коли особа має єдиний умисел на здійснення продажу, оплатної передачі або іншої незаконної угоди щодо кількох осіб, але здійснює всі дії не одночасно, а поетапно щодо кожної потерпілої особи (чи декількох осіб), вчинене утворює ознаки єдиного продовжуваного злочинного діяння. За таких обставин дії не можуть кваліфікуватися за ознакою повторності.

Продаж чи інша незаконна угода щодо передачі людини, вчинені *за попередньою змовою групою осіб*, передбачають попередню домовленість двох або більше осіб до початку злочину про спільну участь у його вчиненні.

Використання службового становища полягає у вчиненні злочину особою, яка має статус службової особи. Такими є особи, які постійно або тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно або тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з використанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Вчинення злочину з використанням службового становища має місце тоді, коли продаж людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини здійснила службова особа, використовуючи надані їй по службі права чи повноваження, в тому числі і з виходом за межі таких прав чи повноважень. Такі дії службової особи повністю охоплюються ч. 2 ст. 149 КК і додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 364 чи ст. 365 КК не потребують – крім випадків, коли вони вчинені працівником правоохоронного органу. В цьому випадку вчинене належить розглядати як сукупність злочинів і кваліфікувати за ч. 2 чи ч. 3 ст. 149 та за ч. 3 ст. 364 КК.

Службовою особою, як суб'єктом злочину, може бути, наприклад, директор фірми або власник приватного агентства, які здійснюють посередницьку діяльність щодо працевлаштування громадян України за кордоном, директор будинку дитини, працівник служби віз і реєстрації та ін.

Продаж, інша оплатна передача людини чи інша незаконна угода, вчинені *особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності*, утворюють склад злочину при наявності наступних обставин. Матеріальна залежність полягає у перебуванні потерпілого на повному чи частковому утриманні винного, а також наявність фінансової чи майнової заборгованості, які примушують потерпілого виконувати бажання та слідувати вимогам винної особи. Під іншою розуміється службова, родинна, соціальна (дітей від батьків, опікунів; непрацездатних від їх піклувальників; непрацюючих членів сім'ї від матеріально забезпечених; підлеглі – від начальників та ін.) залежність.

Особливо кваліфікованими видами торгівлі людьми за ч. 3 ст. 149 КК визнається вчинення таких дій:

- щодо малолітнього;
- організованою групою;
- поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких;
- з погрозою застосування такого насильства;
- якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки.

Малолітньою є потерпіла особа чоловічої або жіночої статті, якій на момент укладення відповідної угоди щодо неї не виповнилося 14 років.

Злочин визнається вчиненим *організованою групою*, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Тяжкими наслідками торгівлі людьми можуть визнаватися настання смерті потерпілої особи, спричинення тяжкого тілесного ушкодження, захворювання на СНІД або іншу невиліковну хворобу, самогубство особи чи зникнення її безвісти.

До тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 149 КК, психічне ставлення винного характеризується лише необережною формою вини.

Якщо при вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК, була умисно спричинена смерть людині, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149 та при наявності відповідних ознак за ст. 115 КК.

У разі, якщо винний продав особу для вилучення в неї органу, що завідомо мало своїм наслідком смерть потерпілого або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, його дії мають кваліфікуватися за ч. 3 ст. 149, п. 5 ст. 27 та п. 6 (а також залежно від конкретних обставин справи, пунктами 2, 4, 9 або 11) ч. 2 ст. 115 або ст. 121 КК.

70. Хуліганство та його види. Особливості кваліфікації цього злочину

Хуліганство (ст. 296 КК України). Основним *об'єктом* хуліганства є громадський порядок, що охоплює комплекс суспільних відносин, які забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільне корисної діяльності, моральність, нормальний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті й у побуті. Це основний безпосередній об'єкт хуліганства. Як додаткові факультативні об'єкти часто виступають особистість, здоров'я, навколишнє середовище, власність. Однак при вчиненні хуліганства, відповідальність за яке передбачена ч. 4 ст. 296 КК, здоров'я потерпілого є обов'язковим додатковим об'єктом такого посягання.

З *об'єктивної* сторони хуліганство являє собою суспільне небезпечну дію, що грубо порушує громадський порядок. Діями, що грубо порушують громадський порядок, закон визнає тільки ті, що відрізняються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Особлива зухвалість - це нахабне поведіння, буйство, бешкетування, поєднане з побоями та іншим насильством, яке спричинило тілесні ушкодження, чи знущанням над потерпілим, знищення або пошкодження майна, тривале, що довгий час не припиняється, порушення спокою громадян, зрив масового заходу, тимчасове порушення нормальної діяльності установи, підприємства, організації або громадського транспорту тощо.

Винятковий цинізм — це демонстративна зневага загальноприйнятими нормами моральності, наприклад груба непристойність, демонстративне оголення, знущання над хворими, дітьми, немічними тощо.

Для кваліфікації хуліганства за ч. 1 ст. 296 КК достатньо наявності в діях винної особи однієї з цих ознак - особливої зухвалості або виняткового цинізму.

Хуліганство визнається закінченим із моменту вчинення дії, що грубо порушує громадський порядок.

Із *суб'єктивної* сторони хуліганство - це злочин, вчинений із прямим умислом і мотивами явної неповаги до суспільства.

Суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягають 14-річного віку.

Частина 2 ст. 296 КК передбачає відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб (двох і більше виконавців), причому попередня змова учасників не є обов'язковою для кваліфікації.

Частина 3 ст. 296 КК передбачає відповідальність за хуліганство, визначене частинами 1 або 2 цієї статті, якщо воно було вчинене особою, раніше судимою за хуліганство, чи

пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

У частині 4 ст. 296 КК передбачена відповідальність за дії, визначені частинами 1, 2 або 3 цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для завдання тілесних ушкоджень. Однак до вогнепальної зброї, використання якої утворить склад такого хуліганства, належить не тільки стрілецька зброя військового і спортивного зразка, а й нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя, пристосована для стрільби кулями, наприклад обріз гладкоствольної мисливської рушниці, тощо.

71. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК України) та захоплення заручників (ст.147 КК України). Відмінність цих злочинів

Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України).

Об'єктом злочину є особиста воля.

З об'єктивної сторони злочин може бути вчинений у двох формах: 1) незаконне позбавлення волі людини; 2) викрадення людини.

Викрадення людини передбачає:

а) відкрите заволодіння нею;

б) таємне заволодіння;

в) заволодіння людиною, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою;

г) заволодіння людиною в результаті вимушено-добровільної передачі її винному під погрозою насильства над її батьком, усиновителем, опікуном, піклувальником, вихователем тощо, або під погрозою насильства над особами, близькими для останніх, або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їхнього майна. Такий спосіб є близьким до вимагання (ст. 189 КК). Закінченим злочином викрадення людини є з моменту заволодіння нею і фактичного початку обмеження її волі.

Суб'єкт злочину загальний. Незаконне позбавлення волі, вчинене не службовими особами, кваліфікуються за ст. 146 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що за законом вона не має права позбавляти волі іншу особу, але бажає це зробити. Мотиви незаконного позбавлення волі можуть бути різні, крім суспільне корисних. Ставлення особи до тяжких наслідків незаконного позбавлення волі може бути умисним або необережним.

Кваліфікованими видами незаконного позбавлення волі або викрадення людини є вчинення їх:

1) щодо малолітнього;

2) із корисливих мотивів;

3) щодо двох або більше осіб;

4) за попередньою змовою групою осіб;

5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;

6) пов'язане із заподіянням потерпілому фізичних страждань;

7) із застосуванням зброї;

8) протягом тривалого часу.

Захоплення заручників (ст. 147 КК). Об'єктом злочину є особиста воля.

Об'єктивна сторона його характеризується суспільне небезпечними діями у двох можливих формах: 1) захоплення особи як заручника; 2) тримання особи як заручника.

Заручник - це є особа, яку захоплює або утримує інша особа, погрожуючи при цьому її вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі.

Під захопленням особи треба розуміти напад, пов'язаний з її затриманням із наступним істотним обмеженням вільного руху, пересування чи поведінки особи.

Тримання особи передбачає насильницьку заборону особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити.

Захоплення може бути таємним або відкритим, із застосуванням фізичного насильства або з погрозою його застосування. Так само фізичним чи психічним насильством може супроводжуватися і тримання особи.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Ставлення особи до тяжких наслідків цього злочину може бути умисним або необережним.

Кваліфікованими видами розглядуваного злочину є: 1) вчинення його щодо неповнолітнього; 2) вчинення його організованою групою; 3) захоплення або тримання особи як заручника, поєднане з погрозою знищення людей; 4) спричинення ним тяжких наслідків.

72.Посів або вирощування снотворного маку та конопель» (ст.310 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину

Незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель визначено як злочинне діяння у ст. 310 КК України. Об'єктом злочину є здоров'я населення.

Предмет цього злочину - це не власне наркотики, готові до вживання, а лише рослини (чи їх частини), що містять наркотичні засоби,- мак снотворний і коноплі.

За морфологічними, біологічними і господарськими ознаками розрізняють багато сортів конопель. Джерелом галюциногенів у коноплях є похідні дибензипирану, так звані каннабіноли, з яких наркотичну дію має тетрагідроканнабінол - смолиста речовина з різким специфічним запахом. Коноплі розрізняються за процентом вмісту в них наркотичного начала - гашишу (тетрагідроканнабінолу), який залишається високим у більшості сортів конопель, що культивуються в Україні.

Снотворний мак є цінним сільськогосподарським продуктом, а Також широко використовується для медичних потреб. Поряд з цим незаконне виробництво або виготовлення з його плодів і стебел наркотичних засобів заподіює значну шкоду здоров'ю населення і сприяє поширенню наркоманії, що й визначає суспільну небезпеку. незаконного культивування наркотиковмісних рослин. У дозрілих коробочках маку, який вирощується в Україні (донедавна його називали олійним), після обмолоту насіння міститься 0,3-0,6 % морфіну.

Об'єктивну сторону злочину утворюють незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель, тобто культивування цих рослин. Діяльність, пов'язана з культивуванням та/або використанням чи реалізацією рослин, включених до списку № 3 таблиці I Переліку, з метою виробництва та/або виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, здійснюється підприємствами державної та комунальної форм власності за наявності у них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

Культивування снотворного маку і конопель з низьким вмістом наркотичних засобів для промислових потреб, за винятком виробництва та/або виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, може здійснюватися підприємствами будь-яких форм власності за наявності у них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, виданої КМ або уповноваженим ним органом. Культивування снотворного маку може здійснюватися насінням першої репродукції, придбаним в установленому порядку. Таким чином, незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель означають культивування цих рослин юридичними особами без спеціального дозволу - ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності, або вчинення таких дій фізичними особами. Викладене означає, що в Україні громадяни не мають права сіяти й вирощувати мак снотворний та коноплі - культивування ними наркотиковмісних рослин за будь-яких умов визнається незаконним.

Кримінально-правове поняття посів означає незаконне внесення у відкритий або тимчасовий (закритий) ґрунт насіння снотворного маку чи конопель, а також

висаджування у відкритий ґрунт придбаної, тобто вирощеної іншою особою, розсади цих рослин, культивування яких громадянами заборонено. Способи й засоби, що при цьому використовуються, значення для кваліфікації не мають. Посів може бути здійснений у будь-якому місці - на присадибних ділянках, пустирищах, на полях державних чи колективних господарств тощо.

Поняття вирощування охоплює різні роботи з догляду за посівами (засіяною площею) і наркотиковмісними рослинами, культивування яких карається у кримінально-правовому порядку (обробка міжрядь, боротьба зі шкідниками і хворобами, знищення бур'янів, підживлення добривами, поливання та інші дії, у т.ч. догляд за розсадою в закритому ґрунті).

Незаконні посів або вирощування снотворного маку чи конопель і незаконні виробництво чи виготовлення з них наркотичних засобів, їх подальше зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту (чи без такої мети), а так само збут слід кваліфікувати за ст. ст. 310 і 307 або 309 КК.

Незаконні посів або вирощування снотворного маку чи конопель з наступним виробництвом, виготовленням наркотичних засобів або вчиненням інших незаконних діянь, пов'язаних з обігом останніх, утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 310 та, наприклад, ст. ст. 307, 315 чи 309 КК.

За ч. 1 ст. 310 підлягають кваліфікації дії осіб, які незаконно здійснили посів або вирощування снотворного маку чи конопель у кількості менше 500 рослин. Проте зовсім незначна кількість посіяних та/або вирощуваних рослин снотворного маку чи конопель (кілька рослин) може бути підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 106-2 КАП.

Злочин вважається закінченим з моменту виконання дій, що утворюють посів (внесення насіння в ґрунт) чи вирощування (коли здійснюються заходи по догляду) рослинних культур, що містять наркотики, - незалежно від того, чи були вирощені снотворний мак або коноплі, чи був зібраний урожай і вироблено (виготовлені) наркотичні засоби.

Суб'єкт злочину загальний. Якщо наркотиковмісні культури були незаконно посіяні чи вирощувались службовою особою, яка для цього використала владу чи службове становище всупереч інтересам служби, вчинене за наявності підстав слід кваліфікувати за ст. ст. 364 і 310 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Якщо ці дії вчинюються за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 310 КК), така група має діяти з метою збуту. Ця мета містить у собі намагання винних передати у володіння іншій особі (безоплатно чи за винагороду) врожай снотворного маку чи конопель, які посіяні або вирощені вказаною групою осіб. Виникнення такої мети можливе як до посіву снотворного маку чи конопель, так і на етапі їх вирощування. Головне, щоб сторони до збирання врожаю усвідомлювали подальшу долю посіяних або вирощуваних рослин у межах взаємної домовленості. У разі, коли незаконні посів або вирощування снотворного маку чи конопель здійснено з метою збуту макової соломи чи конопель, цей злочин є закінченим незалежно від реалізації мети. Якщо ж урожай буде фактично реалізовано, дії винуватих слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 310 і відповідною частиною ст. 307 КК.

Кваліфікуючими ознаками злочину є незаконні посів або вирощування снотворного маку чи конопель:

- 1) особою, яка була засуджена за цією статтею;
- 2) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст. ст. 307, 309, 311, 317;
- 3) за попередньою змовою групою осіб з метою збуту;
- 4) у кількості п'ятисот і більше рослин.

Повторність утворюють лише діяння, передбачені ст. ст. 307, 309, 310, 311 і 317 КК. В інших випадках відповідальність за ч. 2 ст. 310 КК настає незалежно від того, чи була особа засуджена за вчинення будь-якого з перерахованих злочинів. При цьому

попередня судимість особи є важливою лише в одному випадку - у разі засудження за ст. 310 КК.

Увага! При підрахунку кількості рослин потрібно брати лише ті, які мають самостійний корінь. Кількість стебел рослини в розрахунок не береться. При цьому діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 310 також і в разі, коли загальна кількість рослин двох видів - снотворного маку або конопель - становить п'ятисот і більше рослин.

73. Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України). Відмінність цього злочину від інших злочинів Розділу IV Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Злочини, що передбачені розділом IV Особливої частини КК, посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи (ст.ст. 152 – 156 КК України). Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи - це суспільно небезпечні й протиправні посягання на статеву волю та статеву недоторканість особи, на умови нормального морального розвитку неповнолітніх і на нормальний уклад у статевих відносинах.

Під *статевою свободою* слід розуміти право повнолітньої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері статевого спілкування будь-якого примусу.

Статева недоторканість - це абсолютна заборона вступати у природні статеві контакти з особою, яка в силу певних обставин не є носієм статевої свободи, всупереч її справжньому волевиявленню.

Потерпілими можуть бути особи будь-якої статі: жінки або чоловіки.

Залежно від того, чи застосовується під час скоєння злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи фізичне та психічне насильство, всі їх можна поділити на *два види (групи)*:

1) насильницькі статеві злочини:

- Зґвалтування (ст. 152);
- Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153);
- Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154);

2) ненасильницькі статеві злочини:

- Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155);
- Розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку визначено злочинним діянням і кваліфікується за ст. 156 КК України як розбещення неповнолітніх. Ст. 156 КК відображає вирішення на законодавчому рівні проблеми педофілії статевого відхилення, яке проявляється у прагненні вчинювати дії сексуального характеру з дітьми.

Об'єкт злочину - статеву недоторканість і нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх.

Потерпілим виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла 16-річного віку. Для кваліфікації діяння за ст. 156 КК не має значення, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості, хто був ініціатором вчинення розпусних дій, а також характеристика потерпілої особи (попереднє ведення статевого життя, наявність сексуального досвіду тощо).

З об'єктивної сторони злочин виражається у вчиненні розпусних дій сексуального характеру, здатних викликати фізичне і моральне розбещення неповнолітніх. Розпусні дії можуть бути як фізичними, так і інтелектуальними.

Фізичне розбещення - це, зокрема, оголення статевих органів винної або потерпілої особи, мацання їх, інші непристойні дотики, які викликають статеве збудження, навчання онанізму, вчинення у присутності потерпілого статевого акту, акту онанізму, задоволення

статевої пристрасті неприродним способом, схилення або примушення потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою або щодо винного тощо. Диспозицією ст. 156 охоплюється також задоволення статеві пристрасті винного неприродним способом (наприклад, оральний або анальний секс), якщо при цьому щодо особи, яка не досягла 16-річного віку, не застосовується фізичне чи психічне насильство та не використовується безпорадний стан потерпілої особи.

Природні статеві зносини з особою, якій не виповнилось 16 років і яка не досягла статевої зрілості, за її згодою кваліфікуються за ст. 155 КК.

Вчинення розпусних дій фізичного характеру щодо особи, яка досягла 16-річного віку, може розглядатись як хуліганство, що відзначається винятковим цинізмом (ст. 296 КК), лише у разі, коли ці дії поєднуються з грубим порушенням громадського порядку і викликані прагненням продемонструвати явну неповагу до суспільства.

Розбещення неповнолітніх, яке поєднується з побоями і мордуваннями, заподіянням тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, зараженням вірусом імунodefіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 156 КК і відповідного статтею про злочин проти здоров'я особи.

Інтелектуальне розбещення може полягати, наприклад, у цинічних розмовах з потерпілим на сексуальні теми, розповіді відвертих, натуралістичних сексуальних історій, фотографуванні потерпілих в різних сексуальних позах, демонстрації порнографічних предметів. Використання в процесі вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, а також примушування до участі у їх створенні потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 301 КК.

Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла 16-річного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, насильницьким задоволенням статеві пристрасті неприродним способом або статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості, повністю охоплюються відповідними частинами ст. ст. 152, 153, 155 КК, оскільки у подібних випадках розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винного розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів. Наявність істотного розриву у часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевих злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів.

Якщо винний, маючи намір зґвалтувати неповнолітню особу, здійснив щодо неї розпусні дії, а закінчене зґвалтування не вчинив з причин, не залежних від його волі, скоєне потрібно кваліфікувати не за ст. 156, а за ст. 15 і ч. ч. 3 або 4 ст. 152 КК у разі коли розбещення неповнолітнього передувало зґвалтуванню, від доведення до кінця якого особа добровільно відмовилась, її дії, за наявності підстав, слід кваліфікувати за ст. 156 КК. Розбещення неповнолітніх є закінченим злочином з моменту вчинення розпусних дій. Згода потерпілого на вчинення щодо нього таких дій на кваліфікацію за ст. 156 КК не впливає.

Суб'єктом злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку. Винний і потерпілий можуть бути особами як однієї, так і різної статі.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. При цьому ставлення винного щодо віку потерпілої особи може бути як умисним, так і необережним. У разі сумлінної помилки особи щодо віку потерпілого відповідальність за ст. 156 виключається. Розпусні дії, передбачені ст. 156 КК, спрямовані на задоволення винним статеві пристрасті, на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту або його задоволення. Мотиви цього злочину не впливають на його кваліфікацію. Винний може керуватись не лише сексуальними, а й іншими спонуканнями (помста близьким наступне втягнення у проституцію тощо).

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення розпусних дій: 1) щодо малолітньої особи; 2) батьком, матір'ю або особою, що їх замішає.

74.Кримінально-правова характеристика крадіжки (ст.185 КК України)

Крадіжка (ст. 185 КК України) . Родовим об'єктом є суспільні відносини власності (відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном).

Об'єктивна сторона крадіжки виявляється в дії: таємному незаконному, безоплатному, поза волею власника викраденні чужого майна. Таємне викрадення означає, що майно вилучається непомітно для інших. *Закінченою* крадіжка визнається з моменту вилучення майна і отримання винним можливості хоча б початкового розпорядження вилученим (сховати, передати, викинути тощо).

Суб'єктивна сторона: крадіжка передбачає прямий умисел, при якому винний усвідомлює, що вилучає чуже майно таємно. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт: фізична осудна особа яка досягла 14 років.

Кваліфікуючі ознаки:

Частина 2 ст. 185 КК встановлює відповідальність за крадіжку, вчинену повторно або за попередньою змовою групою осіб.

У частині 3 ст. 185 КК встановлена відповідальність за крадіжку, поєднану з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або таку, що завдала значної шкоди потерпілому.

Частини 4 і 5 ст. 185 КК передбачають відповідальність за крадіжку, вчинену у великому і особливо великому розмірі. Крадіжка, вчинена у великому розмірі, має місце при вчиненні її на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах - на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує цей мінімум доходів на момент вчинення злочинів (примітки 3 і 4 до ст. 185 КК).

Частина 5 ст. 185 КК передбачає також відповідальність за крадіжку вчинену організованою групою, ознаки якої передбачені у ст. 28 КК.

75.Грабіж, розбій, вимагання. Поняття та відмінність цих складів

Грабіж (ст. 186 КК України) . Родовим об'єктом є суспільні відносини власності (відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном). Безпосередній додатковий об'єкт є відносини у сфері охорони безпеки життя, здоров'я, честі, гідності, особистої недоторканності потерпілих.

З об'єктивної сторони виражається у відкритому викраденні чужого майна, тобто вилученні його в присутності власника або інших осіб, які усвідомлюють те, що вчинюється злочин. І при цьому винний також усвідомлює, що його дії помічені, але ігнорує це. Якщо винний помиляється і вважає, що його помітили, а фактично його дії не були помічені, він відповідає за грабіж; якщо ж ситуація інша особа вважає, що її ніхто не бачить, але насправді за нею стежить, то вчинене вважається крадіжкою. Грабіж матиме місце і в тому випадку, якщо викрадення, почате таємно, переросло у відкрите (наприклад, при вчиненні винним крадіжки несподівано з'явився охоронець, але винний ігнорує це і, схопивши викрадене, тікає). Грабіж, як і крадіжка, вважається закінченим з моменту вилучення майна і отримання можливості розпорядитися ним як своїм.

Суб'єктивна сторона: передбачає прямий умисел, при якому винний усвідомлює, що відкрито викрадає чуже майно. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт: фізична осудна особа яка досягла 14 років.

Кваліфікуючі ознаки: частина 2 ст. 186 КК передбачає відповідальність за грабіж, поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого,

- або з погрозою застосування такого насильства,
- або вчинений повторно;
- або за попередньою змовою групою осіб;

Частина 3 ст. 186 КК передбачає грабіж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище;

- або що завдав значної шкоди потерпілому.

Частина 4 ст. 186 КК передбачає грабіж у великих розмірах.

Частина 5 ст. 186 КК передбачає грабіж в особливо великих розмірах;

- або вчинений організованою групою.

Розбій (ст. 187 КК України). Родовим об'єктом є суспільні відносини власності. Його обов'язковим додатковим об'єктом виступають життя і здоров'я потерпілих.

Об'єктивна сторона розбою полягає в нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Насильство має реальний характер: здатне придушити волю потерпілого і примусити його передати майно винному.

До насильства як обов'язкової ознаки розбою належить і насильство, небезпечне для життя в момент заподіяння. Фізичне насильство може бути як відкритим, так і таємним (нанесення удару потерпілому, який спав). Психічне насильство - це погроза заподіяти вказане фізичне насильство або погроза вбивством. Додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потрібно.

Насильство при розбої є способом заволодіння майном і, як правило, передує йому. Однак воно може застосовуватися і після заволодіння майном для його утримання. Насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, застосоване винним з метою уникнути затримання, вимагає самостійної кваліфікації за сукупністю з крадіжкою чи грабежем.

Склад злочину *усічений*, злочин вважається закінченим з моменту нападу, тобто з моменту застосування насильства, незалежно від того, вдалося винному заволодіти майном чи ні.

Суб'єктивна сторона: передбачає прямий умисел. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт: фізична осудна особа яка досягла 14 років.

Кваліфікуючими ознаками розбою є:

- вчинення його за попередньою змовою групою осіб ;
- або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187 КК);
- поєднання розбою з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК);
- розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах;
- або вчинений організованою групою;
- або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК).

Розбій вважається повторним лише тоді, коли йому передував розбій або бандитизм. Вчинення раніше крадіжки, грабежу чи інших корисливих злочинів, пов'язаних із обертанням чужого майна, повторності розбою не утворюють. Заподіяння в процесі розбою тяжких тілесних ушкоджень охоплюється ч. 4 ст. 187 КК і додаткової кваліфікації за ст. 121 КК не потребує, навіть якщо вони спричинили смерть потерпілого.

Вимагання (ст. 189 КК України). Родовим об'єктом є суспільні відносини власності. Безпосередній *додатковий об'єкт* є відносини у сфері охорони безпеки життя, здоров'я, честі, гідності, особистої недоторканності потерпілих.

Предметом вимагання є не тільки майно, а й право на майно, а також дії майнового характеру. Право на майно - це документ, що дозволяє отримати у власність майно (приміром, заповіт на квартиру, договір дарування машини, боргова розписка тощо).

Об'єктивна сторона вимагання виражається у вимозі передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру, поєднаної з погрозою насильства щодо потерпілого чи його близьких родичів, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Таким чином, діяння виражається в активній поведінці та може виявлятися в незаконній вимозі: а) майна; б) права на майно; в) вчинення будь-яких дій майнового характеру, на які винний не має права.

Потерпілими можуть бути: власник; особа, якій майно ввірене на іншій підставі; близькі родичі цих осіб (батьки, діти, бабуся, дідусь, , брати).

Спосіб вимагання - це погроза заподіяння шкоди потерпілому або його близьким родичам, зміст якої може бути різним. Вимагання вважається закінченим з моменту пред'явлення вимог, тобто з моменту погрози.

Суб'єктивна сторона: передбачає прямий умисел. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт: фізична осудна особа яка досягла 14 років. За частиною 2 ст. 189 суб'єкт злочину може бути спеціальний – службова особа.

Кваліфікуючі ознаки за частиною 2 ст.189 КК :

- Вимагання вчинене повторно;
 - або за попередньою змовою групою осіб;
 - або службовою особою з використанням свого службового становища;
 - або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
 - або з пошкодженням чи знищенням майна;
 - або таке, що завдало значної шкоди потерпілому;
- За частиною 3 ст. 189 КК:
- вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи;
 - або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах;
- За частиною 4 ст. 189 КК:
- вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах;
 - або вчинене організованою групою;
 - або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження.

76.Кримінально-правова характеристика шахрайства (ст.190 КК України)

Шахрайство (ст. 190 КК України). Родовим об'єктом є суспільні відносини власності. Предметом шахрайства є не тільки майно, а й право на майно.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Обман - це повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які мають бути повідомлені, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно. Він може виражатися Н усній, письмовій формі, у використанні підроблених документів.

Зловживання довірою — це вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з власником або іншою особою, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах.

Особливості шахрайства полягають у тому, що потерпілий, будучи введеним в оману, зовні добровільно передає винному майно або право на майно. Тому обман або зловживання довірою за часом передують передачі майна або права на майно і викликають у потерпілого усвідомлення правомірності такої передачі.

Закінченим шахрайство вважається з моменту заволодіння майном або придбання права на майно. Обман, що не привів до заволодіння майном, визнається незакінченим шахрайством.

Суб'єктивна сторона: передбачає прямий умисел. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт злочину загальний, фізична осудна особа яка досягла 16 років.

Кваліфікуючі ознаки за частиною 2 ст. 190 КК :

- шахрайство, вчинене повторно;
 - або за попередньою змовою групою осіб;
 - або таке, що завдало значної шкоди потерпілому;
- За ч. 3 ст. 190 КК :
- шахрайство, вчинене у великих розмірах;
 - або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки;
- За ч. 4 ст. 190 КК :

- шахрайство вчинене в особливо великих розмірах;
- або організованою групою.

Однією із специфічних кваліфікуючих ознак шахрайства є спосіб обману шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. Небезпечність такого шахрайства полягає у тому, що ця техніка значно полегшує вчинення шахрайства, дозволяє заволодівати значними коштами, завдаючи непоправної шкоди власникам.

77.«Масові заворушення» (ст. 294 КК України) та відмінність цього злочину від «Групового порушення громадського порядку» (ст.293 КК України)

Масові заворушення (ст. 294 КК України). Основним безпосереднім об'єктом масових заворушень є громадський порядок. Додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину - залежно від конкретної форми його прояву - є життя і здоров'я особи, конституційні права людини і громадянина, власність, порядок управління або громадська безпека.

Масові заворушення -- це завжди дії юрби, яка діє стихійно, хоча може бути й керованою цілком, чи в окремих своїх частинах. Така юрба веде себе агресивно. В учасники вчиняють дії, які визнаються злочинами і при їх виконанні однією особою.

Об'єктивна сторона злочину полягає а: 1) організації масових заворушень; 2) активній участі у них.

Суб'єкт злочину загальний.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Психічне ставлення винного до наслідків, передбачених ч. 2 ст. 294, може характеризуватися умислом або необережністю.

Кваліфіковані види злочину мають місце, коли масові заворушення призвели до: 1) загибелі людей; 2) інших тяжких наслідків,

Під загибеллю людей розуміється загибель хоча б однієї особи. До інших тяжких наслідків належить заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, спричинення великої матеріальної шкоди, порушення на тривалий час чи в значних масштабах роботи транспорту, діяльності підприємств, установ і організацій тощо.

Групове порушення громадського порядку (ст.293 КК України) це організація групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активна участь у таких діях.

Об'єктом злочину є громадський порядок. Порядок поведінки в громадських місцях груп людей передбачає наявність писаних та неписаних (моральних, звичаєвих) правил поведінки, яких слід дотримуватися при значній скупченості людей, а також результат дотримання цих правил. Вони охоплюють необхідність виконання законних вимог представників влади та адміністрації підприємств, установ, організацій, де відбуваються масові заходи, неперешкодження нормальній діяльності закладів торгівлі, культури, спорту, транспорту, державних установ, а також праці, відпочинку, пересуванню інших осіб тощо.

Групові дії, які порушують, громадський порядок, - це дії значної кількості осіб, звичайно кількох десятків чи навіть сотень. Але, на відміну від масових заворушень, число учасників групового порушення громадського порядку дій в ході вчинення цього злочину істотно не збільшується, вони не зростають кількісно і не перетворюються якісно на активні посягання проти правоохоронюваних благ. При цьому переважна частина натовпу веде себе пасивно, лише виконуючи вказівки окремих організаторів та активістів. Сам же громадський порядок порушується через поведінку учасників Групи - їхню відмову звільнити приміщення чи певну територію, ігнорування розпоряджень адміністрації чи представників влади, відмову припинити такі, що проводяться з порушенням встановленого порядку, мітинг, пікетування, демонстрацію тощо.

Об'єктивна сторона злочину включає в себе як обов'язкові ознаки: 1) діяння, 2) наслідки та 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Діяння при вчиненні злочину, передбаченого ст. 293, виконується, як правило, шляхом дії і полягає в:

1) організації групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації;

2) активній участі у них.

Під організацією вказаних групових дій розуміється давання вказівок, розпоряджень, розробка планів поведінки, розподіл обов'язків між учасниками тощо. Внаслідок діяння організатора виникає, розпочинається групове порушення громадського порядку або ж здійснюється керівництво діями групи.

Активна участь у таких діях полягає у виконанні вказівок організатора, закликах до учасників натовпу вчиняти певні дії, особистому їх виконанні, зокрема з метою повести за собою, показати приклад іншим учасникам групових дій тощо.

Не виключається вчинення цього злочину і шляхом бездіяльності. Вона, зокрема, може мати місце, коли організатор або активний учасник дій не вживають заходів до припинення порушень громадського порядку іншими учасниками, які вони спричинили своїми попередніми діями. Такі особи несуть відповідальність і за дії натовпу; які тривають після їх активної поведінки. Обов'язок вчинити певні дії по припиненню порушень громадського порядку впливає з попередньої поведінки, можливість їх вчинення визначається такими обставинами, як фізична змога вплинути на групу, доступність засобів зв'язку, наявність осіб, через які можна передати розпорядження, тощо.

Наслідки злочину можуть полягати у: 1) грубому порушенні громадського порядку, 2) суттєвому порушенні роботи транспорту, підприємства, установи чи організації.

Грубе порушення громадського порядку передбачає недотримання встановлених правил поведінки у громадських місцях. Оцінювати порушення як грубе слід з урахуванням кількості його учасників, території, на якій мало місце порушення, важливості нормальної діяльності відповідних об'єктів, кількості потерпілих, часу порушення тощо.

Суттєве порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації полягає у припиненні їх нормальної роботи на певний час. Це - порушення графіку руху, зачинення магазинів, закладів громадського харчування, зрив занять у навчальних закладах, зупинення виробництва. Суттєвість порушення визначається з урахуванням його тривалості, кількості осіб, нормальна робота, навчання, відпочинок або перевезення яких порушені, розміру заподіяних матеріальних збитків тощо.

Причинний зв'язок між поведінкою організаторів та активних учасників групового порушення громадського порядку і наслідками, вказаними в диспозиції ст. 293, характеризується наявністю проміжної ланки - поведінки групи, учасники яких безпосередньо і викликають відповідну шкоду. Тому для констатації причинного зв'язку в аналізованому складі злочину слід встановити наявність обох його ланок, довести що:

1) діяння винного викликало відповідну поведінку натовпу;

2) передбачені ст. 293 КК наслідки викликані саме груповими діями.

Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом.

78.Кримінально-правова характеристика «Бандитизм» (ст.257 КК України).

Особливості кваліфікації цього злочину

Бандитизм (Ст. 257 КК України). Об'єктом злочину є громадська безпека. Об'єктивна сторона бандитизму включає вчинення трьох альтернативних дій:

1) організацію банди;

- 2) участь у банді;
- 3) участь у нападі, вчинюваному бандою.

Суб'єктом бандитизму є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона бандитизму характеризується умисною виною та спеціальною метою - здійснення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян.

Бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь.

Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.¹

Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності - вчинення нападів - та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

Нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.

Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

Ст. 257 КК не передбачає ні яких конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

79. «Контрабанда» (ст. 201 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину та її види

Контрабанда (ст. 201 КК України). Безпосередній об'єкт злочину - суспільні відносини у сфері державного регулювання переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України і внесення до бюджету мита та інших платежів. Додатковими об'єктами можуть виступати громадська безпека та здоров'я населення.

Предмети контрабанди, зазначені у ст. 201 КК, це: культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя або боєприпаси (крім

¹ Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // ВВСУ. – 2006. - № 1. – С. 2-6.

гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Об'єктивна сторона злочину виражається:

1) у переміщенні предметів контрабанди через митний кордон України *поза* митним контролем;

2) або з приховуванням від митного контролю предметів контрабанди.

Митний кордон — це межі митної території України. Митний кордон збігається з державним кордоном України або з межами територій спеціальних митних зон. Поняття митної території, митного контролю та спеціальних митних зон визначені у Митному кодексі України.

Злочин вважається закінченим з моменту незаконного переміщення предметів через митний кордон України.

Суб'єктивна сторона цього злочину - прямий умисел. Суб'єкт злочину - особа, яка досягла 16-річного віку. За ч.2 ст. 201 може бути спеціальний суб'єкт службова особа.

Кваліфікуючі ознаки передбачає частина 2 ст. 201 КК :

- 1) ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб ;
- 2) особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею;
- 3) або службовою особою з використанням службового становища.

80.«Розбій» (ст. 187 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Розбій (ст. 187 КК України). Родовим об'єктом є суспільні відносини власності. Його обов'язковим додатковим об'єктом виступають життя і здоров'я потерпілих.

Об'єктивна сторона розбою полягає в нападі з метою заволодіння чужим майном, поєднаному із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Насильство має реальний характер: здатне придушити волю потерпілого і примусити його передати майно винному.

До насильства як обов'язкової ознаки розбою належить і насильство, небезпечне для життя в момент заподіяння. Фізичне насильство може бути як відкритим, так і таємним (нанесення удару потерпілому, який спав). Психічне насильство - це погроза заподіяти вказане фізичне насильство або погроза вбивством. Додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потрібно.

Насильство при розбої є способом заволодіння майном і, як правило, передує йому. Однак воно може застосовуватися і після заволодіння майном для його утримання. Насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, застосоване винним з метою уникнути затримання, вимагає самостійної кваліфікації за сукупністю з крадіжкою чи грабежем.

Склад злочину *усічений*, злочин вважається закінченим з моменту нападу, тобто з моменту застосування насильства, незалежно від того, вдалося винному заволодіти майном чи ні.

Суб'єктивна сторона: передбачає прямий умисел.. Мотив переважно корисливий.

Суб'єкт: фізична осудна особа яка досягла 14 років.

Кваліфікуючими ознаками розбою є:

- вчинення його за попередньою змовою групою осіб ;
- або особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187 КК);
- поєднання розбою з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК);
- розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах;
- або вчинений організованою групою;
- або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187 КК).

Розбій вважається повторним лише тоді, коли йому передував розбій або бандитизм. Вчинення раніше крадіжки, грабежу чи інших корисливих злочинів, пов'язаних із обертанням чужого майна, повторності розбою не утворюють. Заподіяння в процесі розбою тяжких тілесних ушкоджень охоплюється ч. 4 ст. 187 КК і додаткової кваліфікації за ст. 121 КК не потребує, навіть якщо вони спричинили смерть потерпілого.

81.«Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» (ст.286 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами визначено у ст. 286 КК України. Основним безпосереднім об'єктом злочину є безпека руху й експлуатації автомобільного та деяких інших видів транспорту, перелік яких наведений у примітці до ст. 286, а його додатковим обов'язковим об'єктом - життя і здоров'я особи.

Транспортними засобами, в зв'язку з керуванням якими настає відповідальність за ст. 286 (а також які є ознакою складів злочинів, передбачених ст. ст. 287, 289, 290), виступають транспортні засоби:

- 1) які приводяться в рух двигуном внутрішнього згорання з робочим об'ємом понад 50 см або іншим механічним двигуном (електричним, паровим тощо), що забезпечує конструктивну швидкість, яка перевищує 40 км/год;
- 2) для керування якими потрібне посвідчення, що видається органами ДАІ і надає право пересування шляхами загального користування;
- 3) підлягають періодичному державному технічному огляду;
- 4) підлягають обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності.

Об'єктивна сторона злочину характеризується трьома ознаками: а) діянням; б) наслідками; в) причинним зв'язком між діянням і наслідками. Діяння (дія чи бездіяльність) полягає в порушенні правил безпеки руху або експлуатації транспорту.

Суб'єктивна сторона даного злочину визначається складністю об'єктивної сторони. У зв'язку з цим психічне ставлення особи слід визначати як до факту порушення правил, так і до наслідків цього порушення. Порушення правил може бути вчинене з прямим умислом або зі злочинною недбалістю. До наслідків ставлення може бути тільки необережним (злочинна самовпевненість або недбалість).

Суб'єктом злочину є особа, яка керує транспортним засобом і яка досягла 16-річного віку. Під час навчальної їзди в автомобілях з подвійним керуванням суб'єктом злочину може бути визнаний інструктор, який навчає курсанта.

82.«Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів» (ст.311 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Суспільна небезпечність злочину полягає в створенні умов для неконтрольованого виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, адже прекурсори є одним із джерел отримання хімічної сировини для виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин або для використання у процесі їх виготовлення.

Предметом цього злочину є прекурсори. *Прекурсор* (лат. *praecursor* чи англ. *precursor* — попередник) — хімічна речовина, вихідний компонент (реагент) або учасник проміжних реакцій при синтезі будь-якої речовини. Тобто з одного прекурсору за участі інших прекурсорів утворюється нова речовина. У випадку, коли поряд з прекурсорами предметом цього злочину були також наркотичні засоби чи психотропні речовини, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 311 та 307 КК. У такому випадку, вирішуючи питання про кваліфікацію вчиненого за розміром прекурсорів, що стали предметом злочину, слід складати лише кількість прекурсорів різних видів. Об'єднувати їх кількість із кількістю наркотичних засобів чи психотропних речовин, що також стали предметом цього злочину, неприпустимо (п. 21 Постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4).

Обіг прекурсорів, включених до Списку № 1 Таблиці IV Переліку, на території України дозволяється лише з метою застосування у медичній практиці або для науково-дослідної роботи, експертної або розшуково-оперативної діяльності, або з навчальною метою в порядку, встановленому законодавством. Саме тому діяльність, пов'язана з обігом цих прекурсорів, може здійснюватися лише підприємствами державної та комунальної форм власності за наявності у них відповідної ліцензії. Діяльність, пов'язана з обігом прекурсорів, включених до Списку № 2 Таблиці IV Переліку, може здійснюватися підприємствами незалежно від форм власності за наявності у них відповідної ліцензії. При цьому таким підприємствам не дозволяється зосереджувати в своєму розпорядженні кількість прекурсорів, що перевищує їх виробничі потреби.

Саме за предметом слід, головним чином, розмежовувати цей злочин та злочин, передбачений ст. 307 КК (предметом його є наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги), адже за змістом об'єктивної сторони вони є суміжними.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 311 КК, полягає у вчиненні будь-якої із таких альтернативних дій, а саме: *незаконного* 1) виробництва, 2) виготовлення, 3) придбання, 4) зберігання, 5) перевезення, 6) пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин.

Під виготовленням прекурсорів треба розуміти процес їх одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції) (п. 3 постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 311 КК, полягає в незаконному збуті прекурсорів. Під незаконним збутом прекурсорів потрібно розуміти будь-які сплатні або безоплатні форми їх реалізації (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позичка тощо). Відповідальність за незаконний збут прекурсорів настає незалежно від їх розміру.

Дії особи, яка під виглядом прекурсорів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини з метою заволодіння грошима або майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності підстав - і як підбурювання до замаху на незаконне придбання прекурсорів. Покупці при цьому несуть відповідальність за замах на незаконне придбання прекурсорів.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, збут прекурсорів і незаконне перевезення чи пересилання їх за межі України слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 311 і 305 КК (п. 3 постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 4).

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і спеціальною метою, а саме: зазначені дії повинні вчинятися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин. У цьому випадку слід кваліфікувати дії винного за ч. 1 ст. 311 КК. Якщо особа виробляла, виготовляла, придбавала, зберігала, перевозила чи пересилала прекурсори з метою їх збуту, такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 311 КК. У разі, якщо особа вчинила такі дії без мети виробництва або виготовлення наркотиків чи психотропів, а також без мети збуту, вчинене слід кваліфікувати за ст. 320 КК, що передбачає відповідальність за порушення встановлених законодавством правил обігу прекурсорів.

Суб'єкт злочину - загальний; особа, яка досягла 16-річного віку. Якщо незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання прекурсорів (а також їх збут) вчиняє службова особа, зловживаючи своїм службовим становищем, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю із службовим злочином (статті 311 та 364 КК).

Обтяжуючими обставинами цього злочину є вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті, 1) повторно, 2) за попередньою змовою групою осіб, 3) у великих розмірах, 4) з метою збуту.

Про вчинення злочину з метою збуту прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала прекурсори, так і інші обставини, зокрема: великий

їх розмір, спосіб упакування та розфасування, поведінка суб'єкта злочину, те, що особа сама не вживає наркотичні засоби чи психотропні речовини, але зберігає сировину для їх виготовлення (прекурсори).

Особливо обтяжуючими обставинами цього злочину є вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті: 1) організованою групою або 2) в особливо великих розмірах.

Частина 4 ст. 311 КК передбачає спеціальний вид обов'язкового та безумовного звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 311 КК. Передумовою такого звільнення є вчинення особою хоча б однієї дії, передбаченої ч. 1 ст. 311 КК. Підставою звільнення є сукупність двох обставин:

1) добровільна здача прекурсорів, призначених для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, та

2) вказання на джерело їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Під добровільною здачею прекурсорів, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, слід розуміти дії, коли особа, маючи реальну можливість розпоряджатися ними й надалі, добровільно видає їх органам влади за власним бажанням. Мотиви видачі можуть бути різними. Таке рішення особа може прийняти з власної ініціативи, наприклад, через страх перед відповідальністю або за порадою батьків, близьких родичів, друзів тощо.

Добровільність виключається, якщо особа здає прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин тоді, коли ці дії стали відомі представникам відповідних правоохоронних органів і передаються вони саме з метою запобігти неминучому викриттю злочину, наприклад, при обшуку в квартирі, гаражі та інших місцях. Проте добровільність може мати місце за умови, коли правоохоронним органам стало відомо про незаконне зберігання прекурсорів, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, однак вони самі не можуть вилучити їх з місця схованки, а особа з власної волі видає такі засоби чи речовини.

Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона, добровільно здавши прекурсори, вказала джерело придбання прекурсорів, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

83.«Жорстоке поводження з тваринами» (ст. 299. КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій передбачено статтею 299 КК України.

Об'єкт злочину - моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин. Небезпека цього злочину полягає у тому, що жорстокість, проявлена щодо тварин, стає нормою поведінки, поширюється і на взаємини з людьми, відіграє негативну роль у вихованні молоді.

Предметом злочину є тварини, що належать до хребетних у тому числі і безпритульні тварини. Хребетні - це здатні рухатися і відчувати живі організми, які мають спинний хребет, утворений ланцюгом кісток або хрящів, що йде вздовж спини і містить у собі спинний мозок. До них належать риби, птахи сухопутні істоти.

Предметом аналізованого злочину можуть бути як дорослі особини, так і молодняк домашні (кіт собака), дикі (вовк, лисиця, орел) сільськогосподарські (корова, кінь) тварини. Не мають кримінальне правового значення наявність чи відсутність у таких тварин господарів, їх перебування в стані природної свободи чи в неволі господарське призначення стан організму тощо. Злочин може вчинятися як стосовно тварин які перебувають у власності винного так і будь-яких інших (належних іншим власникам, безгосподарних, диких).

Об'єктивна сторона злочину може виражатися у формах:

- 1) Жорстоке поводження з тваринами;
- 2) Нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин;
- 3) Публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами;
- 4) Поширення матеріалів із закликами до вчинення дій, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами.

Наданою диспозицією передбачені наслідки жорстокого поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що призвело до каліцтва чи загибелі тварини. Для притягнення до кримінальної відповідальності достатньо вичення однієї із перелічених форм (чи декількох форм). Перелічені ознаки можуть проявлятися одночасно.

Жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, означає завдання тварині болю, страждань шляхом нанесення ударів заподіяння ушкоджень, позбавлення їжі або води, впливу термічних факторів, хімічних речовин тощо. Жорстокі методи полягають в безжальному поводженні з твариною, тривалому впливі на неї з метою отримання хворобливого самозадоволення від спостереження за стражданнями тварини.

Нацьковування тварин одна на одну - це дії, спрямовані на те, щоб примусити битися, кусатися, іншим чином змагатися тваринам між собою.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Може бути хуліганський чи корисний мотив. Хуліганський та корисний мотив є однією з альтернативних ознак складу злочину. (Нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів). Поняття хуліганського мотиву відповідає поняттю мотиву явної неповаги до суспільства.

Кваліфікуючі ознаки за частиною другою: ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього чи неповнолітнього.

Кваліфікуючі ознаки за частиною третьою - дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені:

- з особливою жорстокістю
- або у присутності малолітнього чи неповнолітнього,
- або щодо двох і більше тварин,
- або повторно,
- або групою осіб,
- або вчинені активним способом.

Суб'єкт злочину загальний. Якщо особа вчиняє жорстоке поводження з тваринами у присутності малолітнього, тобто особи, яка не досягла 14-річного віку, то потрібно, щоб винний усвідомлював факт присутності малолітнього, знав, що малолітній розуміє факт жорстокого поводження з тваринами.

**84.Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст.286 КК України):
кримінально-правовий аналіз складу злочину**

Основним безпосереднім об'єктом злочину є безпека руху й експлуатації автомобільного та деяких інших видів транспорту, перелік яких наведений у примітці до ст 286 КК, а його додатковим обов'язковим об'єктом - життя і здоров'я особи.

Транспортними засобами, в зв'язку з керуванням якими настає відповідальність за ст. 286 (а також які є ознакою складів злочинів, передбачених ст ст. 287, 289, 290), виступають транспортні засоби:

1) які приводяться в рух двигуном внутрішнього згоряння з робочим об'ємом понад 50 см або іншим механічним двигуном (електричним, паровим тощо), що забезпечує конструктивну швидкість, яка перевищує 40 км/год;

2) для керування якими потрібне посвідчення, що видається органами ДАІ і надає право пересування шляхами загального користування;

3) підлягають обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності.

Об'єктивна сторона злочину включає такі обов'язкові ознаки:

1) діяння, 2) обстановку, 3) наслідки та 4) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Діяння полягає у порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Воно може вчинятися шляхом дії або бездіяльності і полягати у;

1) вчиненні дій, які заборонені правилами (проїзд на забороняючий сигнал світлофора, експлуатація автомобіля з певними технічними несправностями тощо);

2) невиконанні дій, які особа може і зобов'язана вчинити відповідно до вимог правил безпеки руху й експлуатації транспорту (незниження швидкості руху відповідно до дорожньої обстановки чи приписів дорожніх знаків, неправильне користування зовнішніми світловими приладами).

Діяння при вчиненні цього злочину завжди пов'язане з недотриманням вимог відповідних нормативних актів - правил безпеки руху та експлуатації транспортних засобів. Такі правила встановлені у законах та інших нормативно-правових актах, насамперед Правилах дорожнього руху.

Обстановка вчинення злочину характеризується тим, що діяння вчиняється та наслідки настають в обстановці дорожнього руху, тобто в процесі пересування транспортних засобів. Тому не охоплюється ст. 286 КК заподіяння шкоди під час ремонту транспортних засобів чи в ході виконання ними певних спеціальних (не транспортних) операцій (наприклад, під час переміщення ґрунту бульдо зером, збирання врожаю самохідним комбайном).

Кримінальна відповідальність за ст. 286 КК настає за умови заподіяння наслідків у вигляді фізичної шкоди, яка є не менш небезпечною, ніж середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Заподіяння в результаті порушення правил безпеки дорожнього руху легких тілесних ушкоджень виключає застосування ст.286 КК.

Причинний зв'язок між діянням і наслідками має місце тоді, коли порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, допущене винним, закономірно, з необхідністю тягне за собою наслідки, передбачені ст. 286.

Злочин вважається закінченим з моменту настання зазначених у ст. 286 КК наслідків.

Суб'єкт злочину спеціальний. Це осудна особа, яка досягла 16-річного віку і керує транспортним засобом. Особою, яка керує транспортним засобом, вважаються: водій; інструктор, який керує навчальним водінням; службова особа, яка дає водію обов'язкові для виконання вказівки. При цьому не мають значення наявність чи відсутність в особи

права володіння чи користування цим транспортним засобом, посвідчення на право управління транспортним засобом.

Суб'єктивна сторона злочину визначається ставленням винного до наслідків і в цілому характеризується необережною виною. При умисному ставленні до наслідків вчинене кваліфікується за статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідні умисні злочини.

Кваліфікуючими ознаками злочину є спричинення в результаті порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту:

1) смерті потерпілого або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному чи кільком потерпілим (ч. 2 ст. 286 КК). Якщо під час дорожньої події заподіяно тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, то скоєне кваліфікується за частиною статті, яка передбачає найбільш тяжкий вид ушкоджень;

2) загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК). За ч. 3 ст. 286 КК порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту кваліфікується тоді, коли смерть кількох осіб була результатом однієї дорожньої події. Дві чи більше подій, в результаті кожної з яких настала смерть однієї особи, не можна оцінювати як наслідок - загибель кількох осіб.

85. Доведення до самогубства (ст. 120 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину

Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності передбачено ст. 120 КК України.

Об'єктом злочину є життя та здоров'я особи.

З об'єктивної сторони злочин характеризується:

1) *діянням у формі*: а) жорстокого поводження з особою; б) шантажу; в) примусу до протиправних дій; г) систематичного приниження людської гідності потерпілого;

2) *наслідками у вигляді доведення особи до*:

а) самогубства, б) замаху на самогубство;

3) *причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками*.

Самогубство - це умисне позбавлення себе життя. Жорстоке поводження може проявитися у безжальних, грубих діях винного, які спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання - мордування, позбавлення їжі, ліків, води, сну, одягу, житла, систематичне нанесення тілесних ушкоджень чи побоїв, примушування до вчинення дій сексуального характеру тощо.

Шантажем є погроза розголосити як дійсні факти, так і повідомити неправдиві відомості, здійснити наклеп. Шантаж у даному випадку включає два види дій: а) погрозу викриттям, повідомленням відомостей, які компрометують особу (наприклад, вимога займатися проституцією під погрозою повідомлення про засудження в минулому чи про наявність венеричного захворювання); б) погрозу заподіянням іншої шкоди, залякування з метою створити вигідну для себе обстановку, поставити потерпілу особу в залежне становище. Це, зокрема, вивезення особи за кордон і відібрання в неї документів, погроза заподіяння шкоди рідним чи близьким, доведення до потерпілого наміру продати у рабство чи піддати груповому зґвалтуванню тощо.

Обман - це повідомлення завідомо неправдивих відомостей чи умовчування про факти. При вчиненні цього злочину він може полягати у введенні в оману щодо мети вступу у статевий зв'язок,

Примус до протиправних дій означає домагання від іншої особи шляхом погрози, насильства чи інших подібних дій вчинити дії, які заборонені чинним законодавством.

Застосування насильства означає заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, незаконне позбавлення волі, звалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, інші насильницькі дії.

Погроза застосування насильства полягає у залякуванні потерпілої особи заподіянням фізичної шкоди. Погроза повинна стосуватися самого потерпілого, а не інших осіб, хоча б і близьких де того, хто має займатися проституцією. Форма повідомлення - усно, письмово, конклюдентними діями - значення для кримінальної відповідальності не має. Важливо лише, щоб потерпілий сприйняв погрозу як реальну.

Систематичне приниження людської гідності полягає, зокрема, у багаторазових образах, глумлінні над потерпілим, цькуванні, поширенні наклепницьких вигадок, іншому принизливому ставленні до потерпілого. Самогубство або замах на самогубство, що стало наслідком перевищення влади або службових повноважень, охоплюється ч. 3 ст. 365 і не потребує додаткової кваліфікації за ст. 120 КК. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення потерпілим дій, безпосередньо спрямованих на позбавлення себе життя.

Суб'єкт злочину загальний.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом або необережністю. Якщо винний умисно схилив до самогубства особу, яка не усвідомлює значення своїх дій, вчинене, залежно від обставин справи, слід кваліфікувати за відповідною частиною (і пунктом ч.2) ст. 115 КК.

Кваліфікуючими ознаками цього злочину є вчинення його щодо:

- 1) особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого;
- 2) двох або більше осіб (ч. 2 ст. 120), а особливо кваліфікуючою ознакою - щодо неповнолітнього (ч. 3 ст. 120 КК).

86. Незаконне полювання (ст. 248 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину. Відмінність цього злочину від злочинів проти власності

Об'єктом злочину є встановлений порядок охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу суходолу - диких звірів і птахів як невід'ємної складової частини довкілля.

Предмет злочину - дикі звірі та птахи, які охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах (у штучно створених ізольованих ділянках) у межах мисливських угідь і можуть бути об'єктами полювання. До мисливських звірів належать, зокрема, хохулі, кролі дикі, зайці-біляки, зайці-русаки, білки, бобрі, нутрії, ондатри, лисиці, вовки, ведмеді, олені благородні і плямисті, кабани, лані, козулі, лосі, муфлони, зубри, а до мисливських птахів - гагари, лебеді, гуси, качки, голуби, кулики.

Не є предметом злочину, передбаченого ст. 248 КК:

- 1) комахи, плазуни, земноводні, риби, водні безхребетні тварини, морські ссавці;
- 2) шкідливі звірі і птахи, які не охороняються кримінальним законом, хоч їх відстріл і відлов відбувається у встановленому порядку (наприклад, ховрахи, хом'яки, криси, тушканчики, бродячі собаки і коти, сороки, сірі ворони, граки);
- 3) мисливські тварини у неволі (які утримуються у розплідниках, вольєрах, зоопарках, на фермах тощо).

В останньому випадку дії особи, яка незаконно заволодіває дикими тваринами чи птахами, можуть бути кваліфіковані як відповідний злочин проти власності.

Червона книга України. - основний державний документ, в якому містяться узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин, що постійно або тимчасово перебувають чи зростають у природних умовах на території України, в межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони і які знаходяться під загрозою зникнення.

Види тварин, занесені до Червоної книги, залежно від стану та ступеня загрози для популяції поділяються на такі категорії: зниклі, зникаючі, вразливі, рідкісні, невизначені, недостатньо відомі, відновлені. Занесені до Червоної книги України види тваринного світу підлягають особливій правовій охороні, їх добування, а також добування їхніх гнізд,

яєць здійснюється у виняткових випадках лише з науковою і селекційною метою за спеціальним дозволом.

З об'єктивної сторони злочин виражається у:

- 1) порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду;
- 2) незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;
- 3) полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

Полюванням визнаються дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах.

Полюванням у смислі ст. 248 КК слід також визнавати перебування осіб:

- а) у межах мисливських угідь, у т.ч. на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання;
- б) на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю.

Полювання визнається кримінальне караним за умови його незаконності. Порушення правил полювання означає, що даний вид використання тваринного світу здійснюється без належного дозволу, в заборонений час, у недозволених місцях, у т.ч. на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, забороненими знаряддями або способами, стосовно тих видів тварин, які занесені до Червоної книги.

Полювання без належного дозволу має місце тоді, коли воно здійснюється самовільно, без належного документа, виданого уповноваженим органом.

Документами на право полювання є: посвідчення мисливця; щорічна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з позначкою про сплату державного мита; дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка тощо); відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю; паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів з відміткою про допуск до полювання у поточному році у разі їх використання під час полювання.

За відстрільною картою здійснюється полювання на пернату Дичину, кроля дикого, зайця-русака, єнотоподібного собаку, вовка та лисицю. За ліцензією здійснюється полювання на ведмедя, кабана, лань, оленів, козулю, лося, норку американську та ін.

Ліцензія - це документ суворої звітності, який видається державними органами лісового господарства і засвідчує право мисливця на добування однієї особини тварин того виду, статі і віку, які зазначені в ньому. Ліцензія з незаповненими реквізитами, виправленнями, простроченими термінами полювання або не зареєстрована у відповідних журналах, вважається недійсною, а полювання за нею - незаконним.

Незаконність полювання слід вбачати і в тому разі, коли воно відбувається з відступом від умов, зазначених у дозвільних документах, наприклад добування тварин, які не зазначені у ліцензії або понад встановлену у дозволах норму, або в угіддях, не зазначених у дозволі.

Полювання в заборонений час означає, що воно здійснюється тоді, коли займатись полюванням на будь-яких тварин заборонено:

- а) взагалі (наприклад, у темний період доби (пізніше години після заходу сонця і раніше години до його сходу) або на тварин, які зазнають лиха);
- б) у строки, протягом яких забороняється полювати на певних видів диких звірів і птахів. Тривалість мисливського сезону стосовно конкретних представників фауни встановлюється законодавством.

Строки полювання (конкретна дата відкриття та закриття полювання на той чи інший вид мисливських тварин, дні полювання) визначаються нормативно-правовими актами і доводяться до відома користувачів мисливських угідь і громадськості. Відстріл та

відлов хижих і шкідливих тварин, добування мисливських тварин для наукових потреб або переселення у нові місця перебування може здійснюватись у встановленому порядку поза межами мисливського сезону.

Полювання у недозволених місцях - це полювання у таких місцях, де воно взагалі заборонено, або де для цього потрібен спеціальний дозвіл.

Полювання забороняється: на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; на відтворювальних ділянках; у межах населених пунктів, за винятком випадків, передбачених рішеннями обласних рад; на відстані ближче ніж 200 метрів від будівель населеного пункту та окремо розташованих будівель, де можливе перебування людей.

Забороненими слід визнавати ті знаряддя і способи, якими полювати взагалі не дозволяється або які заборонено використовувати для відстрілу чи відлову певних об'єктів тваринного світу. До таких знарядь і способів слід відносити зокрема: використання клеїв, петель, гачків, самострілів; ловчих ям, отруйних та анестезуючих принад, живих сліпих чи знівчених тварин як принад, звуковідтворювальних приладів та пристроїв, приладів нічного бачення, дзеркал та інших пристроїв, що осліплюють тварин, заливання нір звірів. На пернату дичину забороняється полювати з нарізною вогнепальною зброєю, а на копитних тварин та ведмеда - з використанням малокаліберної гвинтівки під патрон кильцевого запалювання або набоїв, споряджених картеччю чи шротом.

Порушення правил полювання є закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди.

Вирішуючи питання про те, чи є шкода істотною, потрібно у кожному конкретному випадку враховувати кількість, вартість та екологічну цінність здобутих або знищених звірів і птахів, шкоду, заподіяну довкіллю й обчислену за спеціальними таксами. Наприклад, істотною шкодою потрібно визнавати знищення хоча б одного лося, зубра, ведмеда, підриг популяції тварин, відстріл невеликих звірів і птахів, але на велику суму або у кількості, яка в декілька разів перевищує величину, вказану у дозвільному документі.

Незаконне полювання у заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на об'єкти тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, є формальним складом злочину і вважається закінченим з моменту початку полювання незалежно від того, чи були фактично здобуті відповідні мисливські тварини.

Порушення правил полювання, яке не заподіяло істотної шкоди, не здійснюється у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і не пов'язано з полюванням на ті види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, тягне за собою адміністративну відповідальність (ст. 85 КпАП).

Суб'єкт злочину загальний.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 248 КК) є його вчинення:

- 1) службовою особою з використанням службового становища;
- 2) за попередньою змовою групою осіб;
- 3) способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу;
- 4) з використанням транспортних засобів;
- 5) особою, раніше судимою за цей злочин.

До способів масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу потрібно відносити такі прийоми полювання, які мають загальнонебезпечний або винищувальний характер і здатні викликати загибель великої кількості представників дикої фауни: використання автоматичної зброї, газу, вибухових речовин, електричного обладнання тощо.

Полювання з використанням транспортних засобів означає, Що транспортний засіб (літак, вертоліт, автомототранспортний або плавучий засіб) застосовується безпосередньо для вистежування, переслідування і добування звірів і птахів (наприклад, підсвічування мішеней фарами автомобіля).

Вчинення злочину особою, раніше судимою за цей злочин, має місце у тому разі, коли незаконне полювання вчинюється особою, яку вже було засуджено за ст. 248 КК, і судимість з неї не знята і не погашена у встановленому порядку.

87.Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст.154 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Основний безпосередній об'єкт злочину - статева свобода особи. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути право власності, честь і гідність особи.

Потерпілим від цього злочину є особа жіночої або чоловічої статі. У разі, коли до вступу в статевий зв'язок примушувалась особа, яка не досягла статевої зрілості, дії винного, крім ст. 154 КК, кваліфікуються за ст. ст. 14 і 155 КК як готування до статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Матеріальна залежність передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи, і позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне становище.

Матеріальна залежність має місце, зокрема, тоді, коли жінка або чоловік перебувають на повному або частковому утриманні винного, проживають на його житловій площі, а також коли дії винного спроможні іншим чином викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи (йдеться, наприклад, про відносини цивільного боргу, відносини між спадкодавцем і спадкоємцем).

Службова залежність означає, що: а) потерпіла особа є підлеглою винного по роботі; б) потерпіла особа підлягає службовому контролю з боку винного (скажімо, ревізор і комірник); в) реалізація істотних інтересів потерпілої особи залежить від поведінки винного по службі (наприклад, науковий керівник і аспірант).

Одержання службовою особою за виконання чи невиконання дій по службі такої послуги немайнового характеру, як вступ у статевий зв'язок, за наявності до цього підстав може розцінюватись як зловживання службовим становищем, вчинене в інших особистих інтересах, і кваліфікуватись за відповідною частиною ст. 364 КК.

Не утворює розглядуваного складу злочину примушування до вступу в статевий зв'язок, яке здійснюється шляхом використання матеріальної або службової залежності не жінки або чоловіка, з якими снуються сексуальні контакти, а їх близьких родичів або інших осіб КК.

З об'єктивної сторони злочин виражається у примушуванні особи жіночої або чоловічої статі до вступу у статевий зв'язок. Статевий зв'язок природним або неприродним способом і охоплює як одноразові, так і дворазові статеві контакти незалежно від їх гетеро або гомосексуальної спрямованості. Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, її примушування до них за наявності до цього підстав утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 154 КК.

Як протиправний психічний вплив примушування за своїм змістом включає відкриту або завуальовану погрозу настання для потерпілої особи небажаних для неї наслідків матеріального, службового або особистого характеру (позбавити утримання або можливості проживати на житловій площі, звільнити з роботи, зменшити зарплату тощо). Дана погроза відрізняється за своїм змістом і характером від погрози при згвалтуванні та насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом тим, що у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 154 КК, життя і здоров'я потерпілої особи або її близьких родичів не ставиться у небезпеку, а сама погроза загалом спрямовується у майбутнє. Воля потерпілої особи не придушується і повністю не ігнорується, хоч на неї і чиниться протиправний тиск.

Відповідальність за ч. 1 ст. 154 настає лише за умови, що вплив на потерпілу особу здійснювався з використанням її матеріальної або службової залежності від винного, яка

відіграє роль своєрідного засобу досягнення бажаного злочинного результату. Пропозиції вступити в статевий зв'язок, настійливі прохання, поєднані з обіцянками створити кращі матеріальні чи службові умови (наприклад, призначити на більш високооплачувану посаду), наданням подарунків і пільг, домагання, які не поєднуються з погрозами використати залежність і тим самим завдати істотних неприємностей і втрат, не утворюють складу злочину, передбаченого ст. 154 КК.

Діяння, передбачене ст. 154 КК, сконструйоване законодавцем як злочин з усіченим складом, який визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у формах, висвітлених вище. Та обставина, що жінка або чоловік погодились вступити у статевий зв'язок або, навпаки, відхилили домагання, не впливає на кваліфікацію вчиненого, однак може бути врахована при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину є особа жіночої або чоловічої статі, якій виповнилось 16 років. Суб'єкт злочину є спеціальним: це особа, від якої жінка або чоловік матеріально чи службове залежні.

Дії особи, яка, маючи намір вступити з потерпілою особою у статевий зв'язок, підбурює іншу особу вчинити примушування жінки або чоловіка до вступу у такий зв'язок, слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 27 і ст. 154 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Кваліфікованими видами цього злочину є примушування до вступу у статевий зв'язок, поєднане з погрозою:

- 1) знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів;
- 2) розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів.

Під погрозою знищити (пошкодити) майно у ч. 2 ст. 154 КК слід розуміти погрозу довести майно, яке належить потерпілій особі або його близьким родичам на праві приватної власності, до повної (часткової) непридатності цього майна за його цільовим призначенням.

Погроза вилучити майно - це погроза протиправним шляхом (наприклад, шляхом крадіжки, грабежу або розбою) позбавити власника належного йому майна.

Не має значення те, чи мала винна особа насправді намір і можливість реалізувати висловлену погрозу. Важливо лише, щоб залякування було сприйнято потерпілою особою як таке, що може бути реально здійснене.

Погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілу особу або її близьких родичів, - це залякування повідомити у будь-який спосіб певним особам або невизначеному колу осіб справжні або вигадані дані про потерпілу особу або її близьких родичів, їхні дії або дії, вчинені щодо них, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці і розголошення яких, на її думку, здатне скомпрометувати або принизити честь і гідність людини (дані про інтимні сторони життя, венеричні захворювання, аморальні вчинки, злочинну діяльність тощо).

88.Залишення в небезпеці (ст.135 КК України): кримінально-правова характеристика складу злочину

Суспільна небезпека цього злочину, а також злочинів, передбачених ст. ст. 136, 137, 139 і 140 КК України, полягає у поширенні аморальної поведінки, змістом якої є неповага до права людини на життя і безпеку, нехтування моральними і правовими нормами, що зобов'язують надавати допомогу людям, які перебувають у небезпечному для життя стані.

Об'єктом злочину є життя і здоров'я особи.

Потерпілим від цього злочину є особа, яка характеризується сукупністю двох ознак. Так, вона: а) перебуває в небезпечному для життя стані;

б) позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану.

Небезпечний для життя стан може означати, наприклад, ситуацію, коли особа під час пожежі не може вийти із приміщення, альпініст упав у провалину і повиснув на страховому шнурі, рибалка опинився на крижині або у воді, людина, збита автомобілем, залишилась на проїзній частині дороги. Причини, через які особа потрапила в небезпечний для життя стан (її власна необережна чи умисна поведінка або причини об'єктивного характеру), не мають значення для кваліфікації злочину.

Малолітнім визнається особа, яка не досягла 14-річного віку, старим - особа, яка досягла 75-річного віку (але на можливість усвідомлення винним цього вікового стану особи суттєво впливають не тільки фактичний вік останньої, а й зовнішній вигляд, ріст, стан здоров'я, наявність інвалідності та інші фактичні обставини), а хворим - інвалід, вагітна жінка, особа, яка отримала серйозні травми чи отруєна, інша особа, хворобливий стан якої встановлено відповідними документами (медичним висновком, рішенням суду про визнання особи недієздатною внаслідок душевної хвороби або недоумства тощо) або через інші причини він є явним для винного.

Іншим безпорадним станом можуть бути визнані втрата особою свідомості, перебування її у стані наркотичного, токсичного чи тяжкого алкогольного сп'яніння, у стані паніки, викликаній, скажімо, пожежею, повинню, зсувом, іншою стихією, або у стані, коли людина фізично не в змозі виправити ситуацію, в якій вона опинилась (наприклад, беззбройна людина, яка знаходиться під охороною, опинилась наодинці з озброєним нападником).

Злісне невиконання батьками або опікунами встановлених законом обов'язків по догляду за особою, яка позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, душевну хворобу або недоумство, що спричинило тяжкі наслідки, за відсутності небезпечного для життя стану кваліфікується за ст.166 КК.

З об'єктивної сторони злочин полягає у суспільне небезпечній бездіяльності, що виражається у залишенні без допомоги вказаної особи.

Залишення без допомоги передбачає нежиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого. Злочин вважається закінченим з моменту ухилення від надання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, незалежно від того, наскільки ефективною могла бути така допомога. Настання суспільне небезпечних наслідків певного характеру є підставою для кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 135 КК.

Суб'єкт злочину спеціальний. Ним можуть бути лише дві категорії осіб, а саме ті, які: 1) первісно зобов'язані були піклуватися про потерпілого і мали можливість надати йому допомогу; 2) самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан.

Правовий обов'язок піклуватися про осіб, які знаходяться в небезпечному для життя стані, може бути обумовлений законом чи іншим нормативним актом, а також цивільно-правовим договором (договором довічного утримання, перевезення, морського круїзу, на надання туристичних послуг або послуг із забезпечення особистої безпеки особи тощо).

Законодавство України покладає відповідні обов'язки на:

а) батьків, усиновителів, прийомних батьків - піклуватися про здоров'я рідних, усиновлених чи прийомних дітей;

б) дітей - піклуватися про батьків;

в) опікунів і піклувальників - піклуватися про осіб, які перебувають під їх опікою чи піклуванням, доглядати за ними;

г) співробітників пожежної охорони, аварійних служб та працівників деяких інших професій - здійснювати рятувальні роботи і подавати першу невідкладну допомогу; д) працівників спеціалізованих бригад постійної готовності служби екстреної медичної допомоги - надавати допомогу громадянам в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, катастрофи, аварії, масові отруєння, епідемії, епізоотії, радіаційне, бактеріологічне і хімічне забруднення тощо);

е) працівників міліції - незалежно від займаних посад, місцезнаходження і часу в разі звернення до них громадян із заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці - вживати заходів для рятування людей, надавати їм допомогу;

є) членів екіпажу повітряного судна - рятувати пасажирів та надавати їм допомогу;

ж) водіїв - надавати транспортний засіб Для доставки у найближчий медичний заклад осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, надавати першу медичну допомогу потерпілим внаслідок дорожньо-транспортних подій;

з) капітанів морських суден - йти в найближчий порт, якщо особа, що перебуває на борту судна, потребує невідкладної медичної допомоги, яку неможливо подати в морі;

й) працівників пошуково-рятувальних служб, створюваних у сфері туристичної діяльності, - надавати допомогу туристам і захищати їх в екстремальних ситуаціях;

к) педагогічних та науково-педагогічних працівників - захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства тощо.

Проте, слід враховувати, що зазначене діяння тягне відповідальність за іншими статтями КК якщо залишення без допомоги вчинене:

а) капітаном судна в разі зіткнення з іншим судном стосовно екіпажу та пасажирів останнього, а також зустрінутих у морі або на іншому водному шляху осіб, які зазнали лиха, якщо він мав можливість надати таку допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, його екіпажу і пасажирів - за ст. 284 КК;

б) медичними працівниками хворим - за ст. 139 КК;

в) службовими особами, якщо відповідний правовий обов'язок лежить на них,- за ст. ст. 364 або 426 КК.

Прикладами ситуацій, коли винний сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан, є такі: в результаті дорожньо-транспортної події з вини водія пішоходом, пасажиром або водієм іншого транспортного засобу були отримані травми, турист-любитель запросив знайомого піднятися в гори, де останній знепритомнів у зв'язку з захворюванням, власник водного мотоцикла катав на ньому дитину і вони опинилися у воді далеко від берега тощо. У випадку, коли водій транспортного засобу вчинив, скажімо, наїзд на пішохода і зник з місця події, залишивши потерпілого на проїзній частині дороги, він має нести відповідальність за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 135 і 286 КК.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом: винний усвідомлює суспільне небезпечний характер своєї бездіяльності, а саме те, що він залишає без допомоги особу, яка перебуває у небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, те, що він зобов'язаний піклуватися про особу і має реальну можливість надати їй допомогу, або що він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан і бажає чинити саме так.

Ставлення винної особи до наслідків, передбачених ч. 3 ст. 135, може характеризуватися непрямим умислом або необережністю. При цьому для випадків, коли винною є особа, яка зобов'язана була піклуватися про потерпілого, може бути характерним як непрямий умисел (наприклад, пожежник, усвідомлюючи, що внаслідок його бездіяльності особа може загинути, не рятує її із боягузтва), так і необережність (набувач майна за договором довічного утримання протягом тижня не відвідує хворого відчужувача, сподіваючись на те, що хвороба не є тяжкою), а для випадків, коли винною є особа, що сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан, - тільки необережність.

Якщо ж особа, яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан, бажає настання смерті останнього чи інших тяжких наслідків або свідомо допускає можливість їх настання, її бездіяльність має кваліфікуватися за статтями, що передбачають відповідальність за умисні вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень, залежно від конкретних наслідків.

Якщо особа, яка зобов'язана була піклуватися про іншу особу, умисно створює ситуацію, небезпечну для життя останньої (скажімо, інструктор з мотивів помсти залишає

групу альпіністів в горах, звідки вони завідомо для нього не можуть вибратись), внаслідок чого настає смерть потерпілого, діяння кваліфікується за відповідними частиною і пунктом ст. 115 КК. Якщо мати одразу ж після пологів не годує новонароджену дитину або виносить її на мороз тощо з умислом на заподіяння їй смерті, вона несе відповідальність за ст. 117 КК.

Залишення неповнолітнього без допомоги особою, на яку покладені професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, внаслідок недбалого або несумлінного ставлення до цих обов'язків, якщо це спричинило шкоду здоров'ю потерпілого, тягне відповідальність за ст. 137 КК.

Кваліфікованим видом злочину є завідоме залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини (ч. 2 ст. 135 КК), а особливо кваліфікованим - діяння, передбачене ч. ч. 1 або 2 ст. 135 КК, якщо воно спричинило смерть особи, залишеної без допомоги, або інші тяжкі наслідки.

Залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини тягне кримінальну відповідальність лише за умови, що матір при вчиненні такого діяння не перебувала в обумовленому пологами стані. Новонародженою є дитина, яка щойно народилася. Стан пологів - це фізіологічний процес появи на світ дитини.

Смерть особи може настати в результаті дії стихійних сил природи (наприклад, особа, яку працівник рятувальної служби залишив у шахті, була завалена вугільним пластом), суспільне небезпечних дій інших осіб (залишеного після наїзду на нього на дорозі потерпілого переїхав інший автомобіль, водій якого проявив неухважність), самогубства потерпілого (не бажаючи згоріти заживо, потерпілий викинувся із вікна багатоповерхового будинку), його власної необережності (дитина, за якою не здійснювався належний нагляд, втопилася під час купання у морі) та з інших причин (стара чи хвора людина померла від голоду чи переохолодження тощо). Але в будь-якому випадку суспільно небезпечні наслідки мають знаходитись у причинному зв'язку зі злочинною бездіяльністю винної особи.

Під іншими тяжкими наслідками у ч. 3 ст. 135 КК розуміється спричинення потерпілому тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, зникнення його безвісти.

89. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України).

Особливості кваліфікації цього злочину

Об'єкт злочину - моральні засади суспільства у ставленні до виховання підростаючого покоління. Вони передбачають охорону неповнолітніх від негативного впливу, який може викликати бажання і займатися діяльністю, що негативно сприймається суспільством.

Потерпілими від цього злочину є неповнолітні - особи чоловічої або жіночої статі, які не досягли 18-річного віку. Хоча в диспозиції ст. 304 КК вказівку на потерпілого зроблено у множині, кримінальна відповідальність настає і тоді, коли посягання вчинене і проти однієї такої особи.

Об'єктивна сторона злочину полягає у втягненні неповнолітніх:

- 1) у злочинну діяльність;
- 2) у пияцтво;
- 3) у заняття жебрацтвом;
- 4) у заняття азартними іграми.

Втягнення - це дії, внаслідок яких інша особа спонукається до певної поведінки, залучається до неї, в такій особі виникає бажання поводитись певним чином. Причому, на відміну від примушування, особа згодом вчиняє бажані для винного дії за власною волею. Втягнення полягає у впливі на свідомість конкретного неповнолітнього завдяки переконуванню в доцільності, вигідності певної поведінки. Воно здійснюється шляхом умовлянь, залякування, підкупу, обману, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонувань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання

способам та прийомам їх виконання тощо. Втягнення у злочинну діяльність означає втягнення у вчинення одного чи кількох злочинів.

Під пияцтвом розуміють неодноразове вживання спиртних напоїв.

Заняття жебрацтвом - це систематичне випрошування грошей у сторонніх осіб, а заняття азартними іграми - це систематична гра з метою отримання грошей чи інших матеріальних цінностей.

Суб'єкт злочину - осудна особа, яка досягла 18-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною.

90. Підміна дитини (ст.148 КК України): кримінально-правовий аналіз складу злочину

Об'єкт злочину - особиста свобода дитини та сім'я як блага, що охороняються Конституцією України.

З об'єктивної сторони злочин полягає у підміні чужої дитини. Під *дитиною* у цій статті слід розуміти немовля як особу, ідентифікувати яку за її індивідуальними ознаками її батьки чи інші законні представники з тих чи інших причин ще у повній мірі неспроможні (скажімо, підміна відбулася до того, як мати здатна була запам'ятати щойно народжену дитину, або до передачі дитини батькові у разі смерті матері тощо).

Чужою дитина є за змістом закону для особи, яка здійснює підміну дитини. Такою особою не можуть бути батько та мати дитини, навіть якщо один із них мешкає окремо від дитини.

Підміна - це звичайно заміна однієї дитини, яка щойно народилася в пологовому будинку, на іншу, або заміна одного немовляти на інше у будинку дитини. Цей злочин становить не тільки підміна чужої дитини на іншу чужу, а й підміна чужої дитини на свою (це може бути пов'язано, скажімо, зі станом здоров'я своєї дитини). Згода батьків однієї дитини на її підміну не змінює суті діяння, оскільки при цьому ігнорується воля інших батьків. Обмін власними дітьми за обопільною згодою батьків і наявністю відповідної мети може бути кваліфікований за ч. 2 ст. 149 КК як здійснення незаконної угоди щодо сплатної передачі неповнолітнього іншим особам.

Суб'єктом злочину може бути будь-яка особа, для якої у даний час одне із немовлят юридичне є чужим.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і спеціальними - корисливими або іншими особистими - мотивами.

Інші особисті мотиви можуть бути низькими (задоволення садистських нахилів, помста, заздрість, ревності) або благородними (наприклад, вчинена із гуманних спонукань підміна тяжко хворого немовляти, яке відразу після народження знаходиться при смерті, в інтересах його матері на здорову дитину, від якої відмовилась мати останньої). У другому випадку з огляду на надзвичайно специфічний етичний бік справи може йтись про відсутність суспільної небезпеки діяння через малозначність. Якщо винний діє з національних, етнічних, расових чи релігійних мотивів, у відповідних випадках його дії можуть бути кваліфіковані як геноцид (ст. 442 КК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

Нормативні акти

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30 – Ст.141. Із наступними змінами та доповненнями.
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 3-4, ст. 21.

Книжкові видання

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. /за заг. ред.В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х.: Право, 2013. Т.1 : **Загальна частина** /Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.. – 2013. – 376 с.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. /за заг. ред.В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х.: Право, 2013. Т.2 : **Особлива частина** /Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
3. Українське кримінальне право. **Загальна частина** : підручник /за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. –1216 с.
5. Кримінальне право України : **Загальна частина** [Текст] : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. ; [за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010 – 456 с.
6. Кримінальне право України: **Особлива частина** [Текст] : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. ; [за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010 – 608 с.
7. Злочини проти громадського порядку та громадської безпеки: хрестоматія укладачі : Плужнік О.І., Шелехов А.О., Корнієнко М.В. – Одеса : ОДУВС, 2017. – 350 с.
8. **Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості і тілесних ушкоджень** (Затв. Наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. №6 // Юридичний вісник України. – 1995. – №18. – С. 5-9).

Допоміжна

Нормативні акти

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Затверджений Законом Української РСР 28 грудня 1960 року// Відомості Верховної Ради УРСР, 1961. - №2. – Ст. 15.Із змінами та доповненнями на 12.07.2012 р.
4. Кодекс адміністративного судочинства України Закон від 06.07.2005 № 2747-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446.

Навчально – методична література

1. Плужнік О.І. Кримінальне право України. Загальна частина. (Конспект лекцій) : навч. пос. / О.І. Плужнік. – Одеса : ОДУВС, 2012. – 182 с.
2. Плужнік О.І. Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій) : навч. пос. / О.І. Плужнік. – Одеса : ОДУВС, 2013. – 336 с.
3. Плужнік О.І. Державний екзамен з кримінального права у питаннях та відповідях: навчально-методичний посібник /В.Я. Конопельський, О.І. Плужнік – Вид.: ОДУВС, 2014. – 132 с.
4. Злочини проти громадського порядку та громадської безпеки: хрестоматія укладачі : Плужнік О.І., Шелехов А.О., Корнієнко М.В. – Одеса : ОДУВС, 2017. – 350 с.

Державний екзамен з кримінального права у питаннях та відповідях : навч. посіб.
/уклад. Плужнік О.І., Конопельський В.Я., Гритенко О.А.. Одеса : ОДУВС, 2018. - 148 с.